

Бібліотека
Юриста

О.І. Березний

**Преюдиціальність
судових рішень
у кримінальних справах**

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Бережний Олександр Іванович

**ПРЕЮДИЦІАЛЬНІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ
У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ**

Харків
2004

УДК343.13

ББК67.411

*Рекомендовано до видання Вченою радою
Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого
Протокол № 1 1 від 29 червня 2004 року*

Рецензенти: д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого Шепітько В. Ю.; канд. юрид. наук, доцент, начальник кафедри кримінального процесу Національного університету внутрішніх справ МВС України Кожевников Г.К.

Б48 Бережний О. І. Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах : Монографія.- Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М.. 2004.- 176 с.

ISBN 966-8184-08-4

Монографія присвячена теоретичним і практичним питанням застосування преюдицій у кримінальному судочинстві. Розглядається виникнення і розвиток інституту преюдицій, удосконалено їх поняття, визначено правову природу та галузеву належність інституту преюдицій, наведено класифікацію преюдицій. Аналізується застосування преюдицій при встановленні обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі, співвідношення кримінально - процесуальних преюдицій, судового прецедента, правових презумпцій, а також співвідношення про юдинії вироку, що набрав законної сили, і принципу оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів. Розглядається значення преюдицій при поверненні кримінальних справ на додаткове розслідування судом першої інстанції, винесенні вироку при апеляційному перегляді кримінальних справ.

Сформульовані конкретні пропозиції щодо вдосконалення інституту преюдицій та кримінально-процесуального законодавства, яке регламентує процес доказування у кримінальній справі.

Для наукових і практичних працівників, аспірантів, студентів вищих закладів освіти.

I8ВИ 966-8184-08-4

© Бережний

ЗМІСТ

Передмова

Розділ 1

Поняття преюдиціальності судових рішень,

її функціональне призначення в системі кримінально-процесуальної діяльності

6

§ 1.1. Поняття преюдицій. Історія виникнення.

Правова природа та галузева належність

6

§ 1.2. Класифікація преюдицій

38

Розділ 2

Застосування преюдицій при встановленні обставин,

що входять до предмета доказування у кримінальній справі

49

§ 2.1. Співвідношення кримінально-процесуальних

преюдицій, правових презумпцій, і судового прецедента

49

§ 2.2. Преюдиції в доказуванні

67

§ 2.3. Питання преюдиціальності при поверненні

кримінальної справи на додаткове розслідування

судом першої інстанції

97

§ 2.4. Преюдиціальна сила вироку суду першої інстанції,

що набрав законної сили

115

§ 2.5. Питання преюдиціальності при апеляційному

перегляді кримінальних справ

147

Список використаних джерел

164

ПЕРЕДМОВА

Високе призначення суду, визначене Конституцією України, ставить перед наукою кримінального процесу завдання приділяти особливу увагу дослідженню проблем здійснення правосуддя, вивченню ефективності дії процесуальних інститутів і норм, виробляти науково обґрунтовані рекомендації, щодо подальшого вдосконалення законодавства і практики його застосування.

Здійснюючи правозахисну функцію, держава, в особі його органів, контролює реалізацію норм права державними і громадськими установами, посадовими особами і громадянами; реагує на їх неправомірну поведінку шляхом розслідування і розгляду кримінальних справ в суді, застосовує в необхідних випадках каральні і правовідновувальні санкції; організовує боротьбу із злочинністю й іншими правопорушеннями; забезпечує виправлення осіб, які посягають на правопорядок.

Зміна орієнтирів у діяльності держави на утвердження і забезпечення прав і свобод людини безпосередньо пов'язана із змінами у законодавстві України в цілому. Актуальність представленої монографії пов'язана з координальними перебудовами, які відбуваються в нашому суспільстві в ході створення правової держави. У зв'язку з цим норми кримінально-процесуального права повинні відповідати не тільки Конституції України та міжнародно-правовим стандартам, а й розробити такі правозахисні механізми, які б забезпечували неухильне додержання прав і свобод громадян.

Серед таких питань важливе значення мають теоретичні розробки та можливість використання на практиці інституту преюдицій в кримінальному процесі. Це дозволить з'ясувати поняття, умови, межі використання раніше винесеного рішення правозастосовних органів при провадженні у кримінальній справі, зв'язок преюдицій з принципами правосуддя та інші.

Значний внесок в розробку питань, пов'язаних з інститутом преюдицій внесли дореволюційні вчені процесуалісти Н. Н. Розін, Е. Немировський, В. Случевський, І. Стефзновський, І. Я. Фойницький.

Актуальність розробки даної теми визначається також тим, що ця тема є однією із складних і мало вивчених в науці кримінального процесу. Окремі аспекти преюдицій і виникаючі на практиці питання досліджувались в роботах українських і російських вчених М. А. Гурвича, Ю. М. Грошевого, А. П. Єрjomкіної, В. С. Зеленецького, Є. Ломоносової, П. А. Лупінської, Я. О. Мотовіловкера, В. І. Камінської, М. С. Строговича, В. А. Рясенцева, В. М. Семенова, А. І. Перепелиці, У. Юсубової та ін.

Разом з тим ціла низка теоретичних положень, які стосуються питань преюдицій в кримінальному процесі, залишається дискусійною. Зокрема, не склалося єдиної думки щодо поняття преюдицій; в кримінально-процесуальному кодексі не закріплений цей інститут; не врегульоване

питання про правову природу і галузеву належність преюдицій; про співвідношення внутрішнього суддівського переконання і преюдицій; про класифікацію преюдицій; про роль преюдицій в доказуванні фактичних обставин справи та інші.

Невирішеність цих і багатьох інших питань негативно позначається на судовій практиці, а ця обставина призводить до того, що належною мірою не забезпечується захист прав і законних інтересів особи, що залучається до сфери кримінально-процесуальних відносин.

Теоретичне і практичне значення монографії полягає в глибокому осмисленні поставлених в ній проблем. В роботі обґрунтовуються теоретичні положення і практичні рекомендації щодо вдосконалення законодавства, пов'язаного з застосуванням преюдицій. Під час дослідження одні питання поставлені уперше, інші розглянуті по новому, з урахуванням найновішого законодавства з цих питань як України, так і зарубіжних країн.

Розділ 1

ПОНЯТТЯ ПРЕЮДИЦІАЛЬНОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ, ЇЇ ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО -ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

§1.1. Поняття преюдицій. Історія виникнення. Правова природа та галузева належність

Проголошений і послідовно здійснюваний в Україні курс на поділ державної влади на законодавчу, виконавчу, судову, закріплення незалежності і самостійності судової влади дозволяє визначити суд як найбільш впливовий орган, в якому здійснюється захист прав і свобод фізичних і юридичних осіб.

На сучасному етапі здійснення судово- правової реформи, основна мета якої - посилення правозахисної ролі судів усіх ланок судової системи; зміцнення демократичних принципів; удосконалення процесуального порядку провадження у кримінальних справах - особливої актуальності набувають питання розширення процесуальних гарантій правосуддя, розвиток і удосконалення правових інститутів. «Правова реформа, - пише Ю. М. Грошевой, - покликана забезпечити укріплення справедливої правової форми взаємин (взаємних прав і обов'язків) між публічною владою і громадянами, у визнанні і гарантуванні правової рівноправності всіх індивідів, прав і свобод людини і громадянина. Однією з головних умов реалізації цього положення є Конституційно-правова регламентація функцій судової влади» [43]'.

Становлення правової демократичної держави Україна відбувається нерозривно з процесом оновлення юридичної бази захисту прав і свобод людини, використання нетрадиційних для старої системи права елементів. Нині Україна приводить своє законодавство у відповідність з європейськими стандартами.

---

[43] Грошевой Ю. М. Судебная реформа и проект Конституции Украины // Вестник Академии правовых наук Украины.— 1993.— С. 127 - 128.

У плані удосконалення правового статусу особи в кримінальному законодавстві особливе значення має Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р., [1]¹ у якій відображена принципово нова, дійсно демократична позиція стосовно прав і свобод людини, урегульований і ряд інших питань. У ст. 8, що закріплює принцип верховенства права, зазначено, що Конституція має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії. Це означає, що особа, права якої порушені, звертаючись в суд або до будь-якого іншого державного органу, а також громадської організації, може безпосередньо посилатися на відповідні норми Конституції як на достатні і найбільш важливі підстави для відновлення його прав і свобод.

На удосконалення правового статусу особи також спрямовані такі міжнародно-правові документи, як Загальна декларація прав людини, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., розроблені на її основі і прийняті 16 грудня 1966 р. Міжнародний пакт про цивільні і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ратифіковані Україною в 1973 р.), Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини (листопад 1950 р.), Декларація ООН «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою» [104]², прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у листопаді 1985 р. Діючі міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких дано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції України).

9 листопада 1995 р. Україна підписала Конвенцію про захист прав і основних свобод людини 1950 р., а майже через два роки, 17 липня 1997 р., відбулася її ратифікація, але з окремими застереженнями, що обумовлені Перехідними положеннями Конституції України [12]

---

[1] Конституція України. – К.: Юрінком, 1996.

[104] Права человека: Сб. Международных договоров.- Н.-Й.: ООН, 1989.

[12] Голос України.- 1997.- 24 липня

Вступаючи до Ради Європи, Україна констатувала, що цим актом вона бере на себе відповідальність не тільки визнати, а й закріпити у своєму законодавстві європейські стандарти прав людини, у тому числі в кримінальному судочинстві, дотримуватись їх

Конституція України гарантує громадянам України можливість захисту їхніх прав і свобод у міжнародних органах (ст. 55). Таким чином, усі порушення Конвенції, що мали місце після 17 липня 1997 р., фактично можуть розглядатися крізь призму підготовки звертання у Страсбург. Тобто

реалізація, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави (ст.3 Конституції України). Для кримінально-процесуального законодавства це означає, що воно повинно бути орієнтоване на забезпечення можливостей реалізації учасниками судочинства процесуальних прав і дотримання законності (п. 1. ч. 3 ст. 129 Конституції України) під час його відправлення. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст. 55 Конституції України).

Реалізація цих та інших конституційних положень у кримінальному судочинстві пов'язана з необхідністю не тільки удосконалення діяльності органів досудового (попереднього) слідства, прокуратури, суду, адвокатури, але і розширення процесуальних прав учасників процесу.

Правова реформа повинна відповідати принципам побудови і функціонування правової держави, що знайшли своє відображення в Постанові Верховної Ради України від 17 червня 1999 р. «Основи державної політики України в галузі прав людини», де підкреслюється, що життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини визнаються найвищою соціальною цінністю, і держава зобов'язана розробити механізми, що забезпечують захист громадянина від зазіхань як з боку іншої людини, так і самої держави, посадових осіб і органів, що її представляють.

Захист судами суб'єктивних прав і охороняємих законом інтересів юридичних і фізичних осіб здійснюється шляхом розгляду і вирішення кримінальних справ. Актом захисту права є законне й обґрунтоване судові рішення. Функція суду зводиться до того, щоб при вирішенні будь-якої кримінальної справи встановити істину, досягти істинного знання про фактичні обставини, застосувати до встановлених юридичних фактів норму кримінального права, іншими словами, здійснити шляхом винесення вироку (постанови, ухвали) захист прав чи відмовити в такому захисті, якщо встановлено відповідні обставини.

Необхідною умовою удосконалення діяльності правоохоронних і судових органів є також законність і обґрунтованість рішень, що виносяться ними [20, 44, 75, 77, 51]'. Удосконалювання кримінально-процесуального законодавства спрямоване на те, щоб робота всіх органів і посадових осіб, які виконують завдання кримінального судочинства, була ефективною, щоб кожен злочин належним чином розслідувався і прийняте у справі рішення було законним, обґрунтованим і справедливим.

Істотний внесок у розробку загальнотеоретичних основ прийняття рішень у кримінально-процесуальному судочинстві внесли М. І. Ба-жанов, Грошевой Ю. М., П. А. Лупінська, у роботах яких досліджуються такі питання як соціальна і правова природа рішень, етапи їхнього прийняття, умови вибору доцільних рішень, фактори, що впливають на механізм прийняття рішень, а також зміст і форми правових актів і інші питання: [20] Див. Бажанов М. И. Законность и обоснованность основных судебных актов в советском уголовном процессе: Дисс... д - ра юрид. наук. —Харьков, 1966.; [44] Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений. —Харьков.: Вища школа, 1979; [75] Лупинская П. А. Законность и обоснованность решений в уголовном судопроизводстве.— М.: Юрид. лит., 1972; [77] Лупинская П. А. Теоретические основы принятия

решений в советском уголовном судопроизводстве.: Автореф. Дисс... д - ра юрид. наук.— М., 1973. Деякі аспекти проблеми виконання процесуальних рішень висвітлюються в роботах С. С. Алексєєва, В.С. Зелененького, Л. М. Карнеєвой, А. М. Ларіна, О. Р. Михайленко, В. М. Савицького, Ф. Н. Фаткулліна, С. А. Шейфера, Н. Я Якубович та ін. Цілісне дослідження, яке розкриває основні положення, що складають зміст проблеми виконання процесуальних рішень, виклав Дубінський А. Я.: [51] Див. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя, правовые и организационные проблемы. — Киев.: Наукова думка, 1984

Соціальне призначення судових рішень має бути спрямоване на зміцнення законності в країні, попередження злочинів і виховання громадян у дусі виконання законів, та поваги до них. Посадові особи і державні органи вправі приймати процесуальні рішення тільки з метою виконання своїх функцій і лише в межах наданих законом повноважень. На ці органи кримінально-процесуальний закон покладає обов'язок «у межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, прийняти всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у здійсненні злочину, і до їх покарання» (ст. 4 КПК України). Застосування норм права є способом реалізації правових розпоряджень, завжди має владно-розпорядчий характер, що виходить від відповідної посадової особи чи державного органу.

Розглядаючи властивості судових рішень, що з погляду М. А. Гурвича є «владними волевиявленнями», він пише, що це «владні волевиявлення суду, якими вирішуються питання матеріального і процесуального права, поставлені перед судом сторонами й іншими особами, що беруть участь у справі, а також які виникають у ході процесу» [46]'. На владний характер діяльності органів, що ведуть кримінальний процес, указує також П. А. Лупинська, вважаючи, що він поєднується із системою різних прав і гарантій усіх суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, рівністю процесуальних прав учасників судового розгляду [75]².

Представляючи собою правові акти, які мають процесуальну форму, в яких правоохоронні і судові органи в межах своєї компетенції дають відповіді на правові питання, ці акти містять владне волевиявлення стосовно дій, що впливають з обставин справи і розпорядження закону, спрямовані на досягнення завдань кримінального судочинства.

---

[46] Гурвич М. А. Советское гражданское процессуальное право-М: Юрид. лит, 1967 — С. 220.

[75] Див. Лупинская П. А. Законность и обоснованность решений в уголовном судопроизводстве. — М.: Юрид. лит.» 1972» — С. 8

У процесі прийняття рішень при розв'язанні питань, які виникають у кримінальній справі, органи досудового розслідування, прокуратури і суд зустрічаються з тим, що з певних правових питань, які мають істотне

значення для розглянутої справи, раніше вже було винесене рішення судових, слідчих чи адміністративних органів.

У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження інституту преюдицій у кримінальному процесі, а також процесуального механізму, що забезпечує ефективне застосування преюдицій, визначення юридичної природи, підстав, умов і меж використання рішень що приймалися раніше. Дослідження питань, пов'язаних з цим процесуальним інститутом, дасть можливість відповісти на ряд правових питань, від яких залежить правильність прийнятих по справі рішень, а також зміцнити процесуальні гарантії прав і законних інтересів осіб, залучених до сфери кримінально-процесуальних правовідносин, визначити правила застосування преюдицій, а також законодавчо закріпити процесуальні норми, що дозволяють застосовувати преюдиції.

Залишається не розробленим і спірним низка теоретичних положень, пов'язаних із застосуванням преюдицій, зокрема: їх правова природа; порядок, умови і межі застосування; преюдиціальне значення вироку; зв'язок преюдицій з деякими принципами кримінального процесу тощо. Все зазначене, а також недостатнє правове врегулювання цих питань, що мають важливе практичне значення, дозволили автору обрати дану тему дослідження.

Незважаючи на те, що термін «преюдиція» у кримінально-процесуальному законодавстві не вживається і не врегульований ним, преюдиції використовуються на практиці тоді, коли суд поставлений перед фактом, що певні дії особи або фактичні обставини, які мають значення для справи, що знаходиться в провадженні, уже були раніше розглянуті судовим органом і стосовно них було винесене рішення. Тобто без повторного доказування обставини, встановлені у раніше винесеному рішенні і які мають значення для справи, що розглядається, суд покладає в основу го рішення. Попереднє рішення суду має преюдиціальне значення, а встановлені ним обставини мають характер преюдиціальних фактів. Норми інституту преюдицій, будучи однією з істотних гарантій правосуддя, повинні бути спрямовані на вирішення завдань кримінального судочинства, спрямованих на швидкий, ефективний розгляд кримінальних справ, захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Необхідна умова застосування преюдиції - надходження в суд справи, питання якої знаходяться на розгляді або були цілком або частково вирішені іншими компетентними органами. Такими органами, на наш погляд, можуть бути органи, до цієї компетенції належить вирішення питань про застосування права в конкретних випадках, а також установа юридичних фактів. До цих органів можна віднести, крім судових, також прокурорсько-слідчі, державні та громадські організації, що здійснюють захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Акти, що виносяться ним, можуть мати преюдиціальне значення для судових рішень. Є. Ломоносова розвиває цю думку таким чином: «Для визначення кола «інших органів» варто підходити не емпірично, а на основі принципу, відповідно до якого

такими повинні вважатися органи, до чієї компетенції належить вирішення питань про застосування права в конкретних випадках і встановлення юридичних фактів» [73]’.

В останні роки посилюється інтерес до історії виникнення і розвитку окремих інститутів кримінального процесу, оскільки, хоча і необхідно критично відноситися до помилок минулого, водночас треба сприймати все раціональне в ньому. Правий І. Л. Петрухін, відзначаючи, що «нам корисно знати, як підготовлювалися судові реформи в минулому, яким чином організувалася робота з перегляду законодавстві і наскільки радикальними були ці перетворення і зміни»[101].

---

[73] Е. Ломоносова. Роль преюдициальных начал при пересмотре гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам // Советская юстиция.- 1972. - №13. – С.18.

[101] Петрухин И. Л. Правосудие: время реформ. – М.: Арсис, 1991. – С.3.

Для розкриття поняття преюдиціальності судових рішень і їхнього функціонального призначення в системі кримінально-процесуальної діяльності необхідно розглянути, чим була обумовлена поява інституту преюдиції в процесуальному праві.

Виникнення інституту преюдиції історично було обумовлено бажанням законодавця виключити можливість винесення суперечливих рішень, при цьому вплив преюдицій на наступні рішення допускався настільки, наскільки це не перешкоджало здійсненню правосуддя. Поняття преюдицій з часом змінювалося через те, що в дореволюційний період, на думку процесуалістів, не було чітко розроблених теоретичних положень по цій проблемі і на практиці склалося два шляхи вирішення цих питань: французький і німецький.

«Преюдиція (лат. *praejudicium*) - вирішення питання, задалегідь прийняте рішення» [70]’. Цей термін - римського походження, але вживався у римлян в іншому значенні, ніж у даний час. Під «*praejudicium*» у римському судочинстві розумілося судове рішення, яке, будучи винесеним, ставало прецедентом для суддів при розгляданні ними аналогічних справ. Суддя в наступному процесі звичайно погоджував своє рішення з раніше винесеним судовим рішенням, але юридично це рішення не мало для суду обов’язкової сили. Однак незважаючи на те, що юридично раніше винесене судове рішення не мало для суду обов’язкової сили, фактичний вплив преюдицій на наступні судові рішення був дуже великий. Це пояснювалося тим, що «суддями були особи, які обираються окремо для кожного процесу, отже, люди мало знали в праві і не мали навичок до аналізу юридичних відносин» [83].

Вплив раніше винесеного рішення природно виникав для кожного судді через побоювання винесення суперечних один одному вироків. Крім того, у

римському праві діяв інститут *exertio praejudicialis*, у силу якого особа могла вимагати, щоб питання про більш важливе юридичне відношення, від вирішення якого залежить розглядувана справа, було вирішено

---

[70] Латино-русский словарь. – М.: Русский язык, 1986.-С.423

[83] Миловидов Н. Законная сила судебных решений.- Ярославль.: 1875.-С.53-54.

окремо від раніше пов'язаної з ним справи. Дія цього інституту була спрямована на те, щоб при розгляді справи суддя не вирішував «попутно» ,надалі могло вплинути на вирішення інших питань, що стосуються інтересів особи. Преюдиціальне питання (фр. *prejudiciel*) - правове питання, без попереднього вирішення якого не може бути вирішена в суді дана справа [120]'. За твердженням Е.Немировського, «Термін «*praejudicialis question*» (преюдиціальне питання) з'являється в середні віки для позначення таких питань, без попереднього розгляду яких не можуть бути добре зрозумілі чи доцільно введені пізніші судові дебати» [90]²

Питання преюдиції більш докладно викладалися у праві Франції і Німеччини, відкіля дореволюційні російські процесуалісти запозичили преюдиції, назвавши їх інститутом передсудності як у кримінальному, так і в цивільному законодавстві.

Французькі процесуальне право і практика виробили складну систему преюдиціальних питань. Вони розрізняли:

1) попередні питання (*questions prealables*), вирішення яких належить до компетенції кримінального суду, але із застосуванням правил цивільного судочинства.

2) преюдиціальні питання (*questions prejudicielles*), вилучені з ведення кримінального суду.

Преюдиціальні питання, у свою чергу, підрозділялися на:

1) *questions prejudicielles a l'action*, тобто питання, без попереднього вирішення яких не могло бути порушене кримінальне переслідування, а розпочате припинялося.

2) *questions prejudicielles au judgment*, - питання без попереднього вирішення яких, компетентним органом вирок не міг бути винесий.

---

[120] Словарь иностранных слов / Под ред. Л.Н.Комаровой.- М.:Русский язык,1990.- С.408.

[90] Немировский Э. Преюдициальные вопросы уголовного процесса в западно-европейской литературе и законодательствах // Журнал юрид. общества.- 1897.- Кн.9. – С.3.

«До преюдиціальних питань, - писав І.Я.Фойницький, - французьке законодавство відносить питання про факт неспроможності, про права на нерухоме майно, про наявність прав, що виникають від народження чи шлюбу (питання законності народження і дійсності шлюбу), і деякі інші.

Органами, компетентними на вирішення преюдиціальних питань, визнаються цивільний суд і адміністративні органи» [140]'.
Французьке право, розробивши вчення про преюдиціальні питання, визначило такий порядок порушення і вирішення цих питань:

1. Право порушення преюдиціального питання належало сторонам у процесі; якщо сторони його не порушували, то кримінальний суд розв'язував преюдиціальне питання на загальних підставах, тобто як попереднє питання (questions preables).

2. На сторону, що порушувала преюдиціальне питання, суд покладав обов'язок у визначений термін представити рішення компетентного органу. Якщо таке рішення надавалося, то суд приймав його без перевірки, якщо не надавалося, то суд вирішував справу на загальних підставах.

3. На час вирішення преюдиціального питання перебіг строку давності припинявся.

Таким чином, за французьким правом існувала група питань, спеціально виділена з компетенції кримінального суду, що підлягали вирішенню цивільним судом чи іншим компетентним органом зокрема, органом адміністративної влади. У тих випадках, коли перед судом виникала проблема вирішення таких питань, що підлягають компетенції цивільного суду чи іншого компетентного органу, кримінальне провадження зупинялося до одержання рішення компетентного органу з преюдиціального питання.

За німецьким правом кримінальний суд був вправі розглядати і розв'язувати будь-яке питання, пов'язане з розглядуваною справою, а також міг передати питання на вирішення будь-якому компетентному органу.

---

[140] Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. – С-П-б.: Альфа, 1996.- Т. 2. – С. 50.

Аналізуючи німецький шлях застосування преюдицій, М.М.Розін писав: «Система німецького права схиляється до загального і широкого визнання права кримінального суду на вирішення усіх юридичних питань, пов'язаних із встановленням впливу елементів злочинного складу, до якої би галузі права не належали ці питання. Але закон не обмежує кримінальний суд у цьому напрямі, якби останній з тих чи інших міркувань вважав необхідним передати певне питання на вирішення будь-якого іншого компетентного органа, він може зробити це без всяких обмежень» [112]'.
Російське право обрало французький шлях, воно сприйняло преюдицію як передсудність [122]². Досліджуючи питання преюдицій, І.Я.Фойницький відзначав: «...у кримінальній справі можуть виникнути такі питання, що підлягають винятковому вирішенню іншого органа. В останньому випадку на стороні кримінального суду існує юридична неможливість (відсутність прав) продовжувати провадження справи до вирішення таких питань

компетентними установами. Ці питання, зумовлюючи вирішення кримінального позову і які належать веденню іншого суду, називаються преюдиціальними, передсудними, а сам розгляд, що зупиняє кримінальне провадження, - преюдиціальним розглядом» [140]³.

З цього твердження можна зробити висновок, що за російським правом органи судової влади уповноважені були розглядати всі питання, вирішення яких необхідно для досягнення поставленої мети. Проте винятки становили виділені законом правові питання, для вирішення яких суд, що розглядає кримінальну справу, визнавався неправомочним

---

[112] Розин Н.Н. Уголовное судопроизводство.- Петроград.: Право, 1916. – С. 253.

І. Стефановский писав: «Говорити про преюдиціальні питання у нас можна тільки з часу видання судових статутів; до цих пір розподіл судочинства не було чітко проведено:[122] Див. Стефановский И. Преюдициальные вопросы по русскому праву // Журнал Мин. Юстиции.. – 1873. - №6. – С. 41.

[140] Фойницкий И.Я.Вказ. праця. – С.50.

Преюдиціальним, чи передсудним, у кримінальному процесі визнавалося таке правове питання, яке задовольняло таким вимогам: предметом його повинні були бути обставини, що обумовлюють наявність складу злочину; до вирішення цього питання був залучений інший суд, а не суд, що вирішує питання винності [32].

Юридичне призначення преюдицій полягає в тому, що кримінальне переслідування не могло бути порушене до вирішення преюдиціального питання, а вже порушене необхідно було зупинити.

Треба відзначити, що в кримінальному процесі Російської імперії за судовою реформою 1864 року розрізняли цивільну, духовну і кримінальну передсудність.

Цивільна передсудність полягала в тому, що розгляд і вирішення кримінальної справи залежав від питань, що вирішуються в цивільному порядку. Так, згідно із ст.27 Статуту кримінального судочинства, «якщо визначення злочинності діяння залежить від визначення у встановленому порядку прав власності на нерухоме майно чи ж властивості неспроможності обвинувачуваного, то переслідування кримінальним судом не порушується, а порушене припиняється до вирішення спірного предмета цивільним судом» [37] тобто оки рішення, прийняте цивільним судом, не набуде законної сили.

На практиці стаття 27 Статуту застосовувалася більш широко і преюдиціальними визнавалися всі ті питання цивільного права, що виникли до розгляду кримінальної справи і зумовлені його вирішенням питання цивільного права. Для їх оцінки необхідно було застосування перед встановлених цивільних доказів. «У тому випадку, коли звернення до таких доказів є необхідним, кримінальний суд повинний був визнати себе некомпетентним і зупинити розгляд кримінальної справи, надавши

---

[32] Викторский С. И. Русский уголовный процесс. – М.:1912. – С. 218-219.

[37] Громов Н. А. Устав уголовного судопроизводства. – М.: 1915. – С.14-15.

заінтересованій стороні право порушити з цього питання діяльність цивільного суду (розгляд цивільно-правового питання в порядку цивільного судочинства, де діяв змагальний принцип, виключало ті можливі небажані наслідки, що могли бути при розгляді справи в порядку кримінального судочинства, де панував слідчий принцип); у противному разі кримінальний суд розглядав питання цивільного права одночасно з кримінальним обвинуваченням. Однак таке розширене тлумачення ст.27 Статуту кримінального судочинства обмежувалося однією істотною ознакою: виникаючі питання цивільного права вважалися тільки тоді преюдиціальними і потребуєчими розгляду у цивільному суді, коли цивільна угода, що становила їх предмет, визнавалася заінтересованими сторонами спірною; у противному разі преюдиціальне питання відпадало» [121]'.
Про передсудні питання, віднесені до ведення духовних судів, мова йшла в ст.ст. 1013-1015 Статуту кримінального судочинства. Духовна передсудність зводилася до того, що і особи, винні в здійсненні злочинів, пов'язаних з порушенням церковних законів, віддавалися кримінальному суду не раніше як після надходження висновку від духовного суду. Такі наприклад, при розгляді справ про недозволені шлюби і кровозмішання необхідний був висновок духовного суду з питань дійсності і законності шлюбу та про ступінь споріднення.

У дореволюційному процесі існувала і кримінальна передсудність. Так, згідно із ст.6 Статуту цивільного судочинства позов про відшкодування шкоди чи збитку, заподіяних злочином чи провиною, міг бути поданий до цивільного суду і «... не раніш, як по закінченні кримінального провадження зі того предмета, з якого позов виникає...» [137]².

Аналізуючи наявність цивільної пересудності по кримінальних справах, І. Щегловітов указував її призначення в такий спосіб: «Прагнення уникнути суперечностей у діяльності

---

[121] Случевский В. Учебник русского уголовного процесса. Судостройство-судопроизводство.- С.-П.-б.: 1913. – С.474-475

[137] Устав гражданского судопроизводства/ Под ред. В. В. Исаченко. – С.-П.-б.: Право, 1911

судових установлень, а також небажання представити суду розгляд питань, що виходять за межі його формальної компетенції, хоча б вони відносилися до головного питання як причина до наслідку, стали приводом до встановлення

на початку нинішнього (19) сторіччя особливого інституту передсудності, зачатки якого існували і раніше. Сутність цього способу, - інше далі І. Щегловитов,- узгодження діяльності кримінального і цивільного суду полягає в тому, що дослідження справи, якщо остання складається з окремих питань, за властивістю своєю не підвідомчих суду, покликаному її вирішити, роздіблюється між окремими судами для того, щоб рішення їхні були обов'язкові для інших органів правосуддя» [143]'.

Відповідно до викладеної точки зору раніше винесена по кримінальній чи цивільній справі постанова суду, що розглядає справу з питання, пов'язаного з раніше розглянутою справою, мала значення істини. Постанова суду вважалася істинною, істина презюмувалася.

Аналіз законодавства і відповідної літератури дозволяє зробити висновок, що хоча в законі не містилося ніяких вказівок щодо адміністративної передсудності, на практиці бували випадки, коли судовий розгляд не міг мати місця без попереднього вирішення деяких питань органами адміністративної влади. Таке попереднє вирішення мало місце, наприклад, при розгляді справ про здійснення посадових злочинів.

Рішення з преюдиціального питання після набрання ним іконної сили ставало обов'язковим для суду, що розглядає іправу; межі обов'язковості для кримінального суду рішень судів, веденню яких підлягають преюдиціальні питання, визначаються самим поняттям передсудності. Ці межі не йдуть далі тих юридичних меж, якими обумовлюється необхідність для кримінального суду скористатися рішенням цивільного духовного суду. Зокрема, для рішень цивільного суду законом (ст. 29 Статуту кримінального судочинства) встановлено, що вони є обов'язковими для кримінального суду тільки

---

[143] Щегловитов И. Гражданская предсудимость по уголовным делам. // Журнал гражданского и уголовного права.— 1892.— Кн. 3 — С. 9.

стосовно дійсності і властивості події чи діяння, а не щодо винності підсудного. Але і цю статтю варто розуміти в тому значенні, що «дійсність і властивість події чи діяння», встановлені цивільним судом, обмежуються тільки констатуванням наявності юридичних відносин, які покликаний встановити в даному випадку цивільний суд, наприклад, існування права власності, договірних відносин тощо. Факт же порушення цих відносин, на якому ґрунтується кримінальне обвинувачення, у всякому разі підлягає самостійному встановленню чи перевірці кримінальним судом, навіть якби він був установлений цивільним судом чи відкинутий останнім.

Аналізуючи французьку доктрину, І. Я. Фойницький відзначає, що вона, виробивши вчення про преюдиціальні питання, встановила точне становище інституту передсудності системі процесу. Передсудність зводилася до такого: 1) порушення питань про передсудність належить сторонам; якщо вони їх не порушують, то преюдиціальні питання вирішуються кримінальним судом на загальній підставі, як питання попередні; 2) на сторону, що

порушує питання про передсудність, суд покладає обов'язок у визначений ним термін представити рішення відповідного суду; якщо воно представлене, то кримінальний суд приймає його до уваги; якщо не представлене, то сам кримінальний суд розв'язує спірне питання, як начебто заперечення про передсудність не представлялися; 3) на розгляд передсудного питання перебіг кримінальної давності припиняється [140]¹.

У дореволюційному праві можна констатувати наявність неточностей і суперечностей при вирішенні передсудних питань. Ст.27 Статуту кримінального судочинства визначала преюдиціальні питання як **підстави для зупинення** судового розгляду, а ст.542 Статуту кримінального судочинства визнавала їх **умовою припинення** провадження у справі. У законодавстві того часу не був визначений порядок порушення преюдиціальних питань, а також не було вказівок на те, кому належало право їх порушення, а також терміну вирішення

---

¹ [140] Фойницький И. Я. Вказ. праця.. –С. 53.

преюдиціальних питань. Не було чітко виробленої вимоги закону і про те, коли і на кого суд міг покласти обов'язок представлення відповідного рішення: кримінальний суд лише обмежувався засвідченням наявності преюдиціального питання і відповідно до цього припиняв провадження у справі, а через те, що іноді обидві сторони були заінтересовані в тому, щоб справа не доходила до кримінального суду, то в цьому випадку в сторін наставала реальна можливість уникнути кримінального розгляду. «При такому становищі передсудність означає більш ніж зупинення обвинувачення: іноді вона переходить у пряме припинення його» [140]¹.

Таким чином, законодавство дореволюційної Росії містило правило, відповідно до якого деякі питання, що обумовлюють наявність складу злочину, могли бути вирішені тільки визначеним органом (кримінальним, цивільним чи духовним судом), який, на думку законодавця, мав більші можливості вирішити певну категорію справ; це пояснювалося тим, що перед цивільним та кримінальним судом ставилися різні завдання (метою кримінального суду проголошувалося досягнення так званої матеріальної істини, а метою цивільного суду було досягнення формальної істини). Відрізнялися також засоби досягнення цих цілей - у цивільному суді діяла система визначених законом доказів, а в кримінальному суді проголошувалася оцінка доказів за внутрішнім переконанням судді, обмеженим визначеними правилами.

Аналіз відповідних статей дозволяє зробити висновок, що преюдиції необхідні були для практики, щоб уникнути суперечностей у діяльності судових органів, а також для забезпечення найбільш швидкого, кваліфікованого розгляду преюдиціального питання компетентним судом. Таке застосування преюдиції допомагало більш швидкому вирішенню справи,

тому що розгляд преюдиціальних питань у порядку кримінального судочинства вимагав більше витрат часу і сил, ніж якби шпигання розглядалися компетентним судом.

---

[140] Фойницький И.Я. Вказ. Праця. – С.53.

Учені - юристи того часу вважали, що застосування преюдицій, з одного боку, дозволяло більш кваліфіковано і швидко вирішити справу, а з іншого - обов'язковість рішення з преюдиціального питання дозволяла уникнути суперечностей між рішеннями різних судів (кримінального, цивільного, духовного). Однак, на наш погляд, у цієї системи був ряд недоліків і найбільш істотним було те, що, як показує аналіз відповідної монографічної літератури, на практиці преюдиції, навпаки, призводили до затягування процесу, оскільки закон не встановлював ніяких термінів і гарантій належного і своєчасного вирішення преюдиціальних питань. Такий стан речей створював можливість уникнути кримінальної відповідальності, оскільки при виникненні преюдиціального питання кримінальне переслідування не могло бути порушене, а розпочате зупинялося до вирішення цього питання компетентним органом, але через те, що закон не встановлював ніяких термінів розгляду преюдиціальних питань, то в цьому випадку) зупинення кримінального переслідування і закриття кримінальної справи в багатьох випадках збігалися[91]¹.

Слід зазначити, що на Лівобережній Україні в 17 - 18 століттях діяли «стародавні закони», що були утворені залогом між гетьманом Малоросії і царським урядом. Зміст цих законів становили Литовський і Саксонський статuti, Магдебурзьке право, що послужили джерелами зводу законів Права, за якими судиться малоросійський народ. Цей Звід законів так і не діяв в Україні. Серед норм, що регулювали різні сфери життя, привертає увагу той факт, що даний Звід законів узагалі не згадує про інститут преюдицій.

У радянському процесуальному праві, а в результаті, у процесуальному праві країн СНД інститут преюдиції отримав інше розуміння, ніж у дореволюційному праві.

У підтвердження цієї точки зору свідчать приклади з практики, наведені Е. Немировським: [91] Див. Немировський Э. Преюдициальные вопросы в уголовном процессе по русскому праву//Журнал юрид. общества. – 1897.- Кн. 11.- С.1-72.

Преюдицією стали обґрунтовувати: а) при прийнятті рішень одним судом використання висновків іншого суду, зроблених в іншому процесі; б)

залежність вирішення деяких матеріально-правових питань кримінальної справи від попереднього рішення судового чи адміністративного органу. Діяльність судів СРСР у єдиній судовій системі, побудованих на єдиних принципах правосуддя, спільність численних правил і вимог доказового права в кримінальному і цивільному процесі, можливість встановлення істини у кримінальній і цивільній справі - усе це свідчить про новий підхід до інституту преюдицій.

Так, наприклад, ст.28 КПК України містить положення: «Відмова у позові в порядку цивільного судочинства позбавляє позивача права пред'являти той же позов у кримінальній справі».

Вище було відзначено, що у кримінально-процесуальному законодавстві України не згадується і не регулюється механізм застосування преюдицій, однак преюдиції існують і на практиці застосовуються тоді, коли суд поставлений перед фактом, що істотні для справи обставини раніше вже були предметом дослідження та вирішення судового, адміністративного чи іншого органу. Зміст преюдиції полягає в тому, що обставини, встановлені раніше суду без повторного доказування, якщо вони мають істотне значення для справи. В основі використання преюдиції лежить ідея неприпустимості існування суперечливих рішень з одного і того самого питання і стосовно однієї і тієї самої особи.

Процесуальне призначення преюдиції полягає в тому, що вони виступають одним із засобів процесуальної економії, оскільки дозволяють використовувати доведені обставини в раніше винесеному рішенні: без повторного дослідження;

На жаль, в узагальненнях матеріалів практики Верховного Суду України і деяких апеляційних судів не досліджувалося питання застосування судами України преюдицій.

сприяють зміцненню прав і законних інтересів учасників процесу; сприяють винесенню законних і обґрунтованих судових рішень.

Поняття преюдиції неоднозначно розкривається в радянській процесуальній літературі і неоднаково регламентовано в законодавстві різних держав. В. І. Камінська вважає,¹ що причиною появи преюдицій є різні способи установаження! фактів у судах по цивільних і кримінальних справах. Таке становище складається в силу того, що цивільні суди зв'язані правилами про передвстановлені докази, у кримінальних справах закон надає повну свободу в дослідженні й оцінці доказів. «Тому,- пише В. І. Камінська,- закон і встановлює як виняток з загального правила, по якому кримінальний суд уповноважений вирішувати також і цивільно-правові питання, пов'язані з основними фактами, що підлягають його встановленню, певне коло справ,

що обов'язково передбачають попереднє вирішення деяких пов'язаних з ними питань іншими органами, у першу чергу цивільними судами.

Усі подібні постанови мають те значення, що для суду, що розбирає справу, попереднє рішення іншого суду з питання, пов'язаного з розглянутою справою, має значення істини і приймається без будь-яких доказів»[60]'. Таку ж точку зору поділяє і М. С. Строгович [127]².

Інший підхід до преюдицій у Ю. М. Грошевого, що правильно, на наш погляд, пов'язує преюдиції з оцінкою доказів. Його точка зору, що «... преюдиції... – це не спосіб доказування фактів, а загальне положення (правило), в силу якого особа, що провадить оцінку доказів, і суд вправі вважати встановленими обставини, що мають значення для вирішення кримінальної справи».[45].

---

[60] Каминская В. И. Учебник о правовых презумпциях в уголовном процессе. – М.-Л.: АН СССР, 1948.-С.117.

[127] Строгович М. С. Учебник о материальной истине в уголовном процессе. – М.: АН СССР, 1947.- С. 217-218.

[45] Грошевой Ю. М. Теоретические проблемы формирования убеждения судьи в советском уголовном судопроизводстве: Дисс... д-ра юрид. наук. - Харьков, С. 1975. –С. 254.

Р. Искандеров вважає, що «під преюдицією прийнято розуміти значення для органів розслідування, суду фактів і правових висновків, що містяться в раніше винесених судових рішеннях і вирок» [59]'.
Розглядаючи дану проблему, В. Рясенцев дійшов висновку, що «преюдиція - юридичне правило, відповідно до якого рішення, що вступило в законну силу (вирок)

одного суду, є обов'язковим для іншого, а тому виключається повторний розгляд тієї самої справи в цілому чи в частині» [114]².

Деякі вчені суперечливо розуміють преюдиції. Так В. М. Горшенев визначає преюдицію, як «нормативний припис, сутність якого полягає в проголошенні установа про те, що виключається будь-яке заперечення існування вже раз доказаного факта, який отримав оцінку і закріплення в юридичному акті (документі), що набрав законної сили»[39]³. Далі він пише про те, що «нормативний характер преюдицій полягає в наступному: якщо ті чи інші обставини вже були предметом юридичного дослідження і знайшли закріплення в правозастосовному акті, який набрав законної сили, то висновки, отримані при попередньому розгляді справи, вважаються беззаперечними і обов'язковими для іншого органа, який знову розглядає справу, в якій дана обставина стала предметом дослідження. Інакше кажучи, для забезпечення процесуальної економії приписується заборона повторної оцінки доказів, вже раз до казан них і оцінених. Таким чином, преюдиція - це такий нормативний припис, який надає органу, що розглядає юридичну справу, можливість звільнити себе від необхідності займатися доказуванням

обставин, вже раніше встановлених і закріплених у відповідному нормативному акті (рішенні, вироку)» [39]⁴. Тобто, спочатку В. М. Горшенев визначив преюдицію,

---

[59] Искандеров Р. О преюдициальном значении приговора// Советская юстиция. – 1990. - № 22.- С. 22.

[114] Рясенцев В. Вопросы преюдиции при рассмотрении судами гражданских дел.// Советская юстиция.- 1985.-№ 10.- С. 23.

[39] Горшенев В. М. Нетипичные нормативные предписания в праве// Государство и право.- 1978.- № 3.- С. 116.

[39] Горшенев В. М. Вказ. праця.- С. 116.

як припис про **неможливість** повторного дослідження доказів, що були вже досліджені у попередньому процесі, а у висновку визначив преюдицію, як припис, що надає **можливість** для органу, який розглядає справу не досліджувати обставини, які вже були досліджені і знайшли закріплення у відповідному правовому акті.

Таким чином, більшість авторів під преюдиціями розуміють висновки юрисдикційного органу, обов'язкові для суду, що розглядає справу, пов'язану з уже раніше вирішеною. Аналіз відповідної літератури дозволяє зробити висновок про розуміння преюдицій у більш вузькому значенні.

Не іменуючи преюдиціями, Цивільний процесуальний! кодекс України[9]' (ч. 2 ст. 32) визначає, що факти, встановлені рішенням суду, що вступило в законну силу, по одній і цивільній справі, не доказуються знову при розгляді інших цивільних справ, у яких беруть участь ті ж особи. Ст 31 ЦПК України вказує на те, на набравший законної сили вирок суду по кримінальній справі обов'язковий для суду, який розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, щодо якої відбувся вирок суду, лише з питань, чи мали місце ці дії чи вчинені вони даною особою.

У Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Казахстан (ст. 131) дається визначення преюдиції таким чином:

1. Вирок, що вступив у законну силу, а також інше рішення суду у кримінальній справі, що вступило в законну силу, є обов'язковими для всіх державних органів, організацій і громадян щодо як установлених обставин, так і їхньої правової оцінки. Дане положення не перешкоджає перевірці, скасуванню або зміні вироку й інших рішень суду в порядку нагляду, за нововиявленими обставинами.

2. Рішення суду, що вступило в законну силу, у цивільній справі є обов'язковим для органу, що веде кримінальний процес, при провадженні у кримінальній справі тільки з питання про те, чи мала місце сама подія чи дія, і не повинне визнавати наперед висновки про винність чи невинність підсудного.

---

[9] Цивільний процесуальний кодекс України— Харків: Одісей 2003.

3. Вирок суду, що вступив у законну силу, яким визнається право на задоволення позову, є обов'язковим у цій частині і суду при розгляді ним цивільної справи.

4. Постанова органу кримінального переслідування не : для суду обов'язкової сили [8]'.

Таким чином, законодавець Республіки Казахстан констатує обов'язковість прийнятого раніше рішення суду і не тільки стосовно фактичних обставин, але й їхньої правової оцінки (що підтверджує правильність раніше викладеної точки зору Ю. М. Грошевого). Характерно і те, що така обов'язковість раніше прийнятого рішення не відноситься до переконання і висновків суддів при перевірці матеріалів справи в порядку судового нагляду і за нововиявленими обставинами.

Стаття 90 КПК Російської Федерації визначає, що обставини, встановлені вироком, що вступив в законну силу, визнаються судом, прокурором, слідчим, дізнавачем без додаткової перевірки, якщо ці обставини не викликають сумнівів у суду. При цьому такий вирок не може визначати наперед винність осіб, які не брали участі раніше у кримінальній справі, що розглядалася [7]². Тобто КПК РФ надає суду можливість, а не обов'язковість використовувати преюдиціально встановлені факти.

На наш погляд, визначення преюдиціальності як обов'язковості встановлених у раніше винесеному рішенні обставин для суду, що розглядає справу, пов'язану з раніше вирішеною, означає неприпустимість перевірки судом, встановлених у раніше винесеному рішенні обставин, що мають значення для справи, яка розглядається. Усе це обмежує активність суду в частині дослідження тих обставин, які входять до предмета доказування, що є прямим порушенням принципу публічності в кримінальному процесі.

---

[8] Уголовно- процессуальный кодекс Республики Казахстан. — Алматы Аян Эден, 1998

[7] Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации// Российская 11 Февраля 2002

Визначення преюдиціальності як обов'язковості зобов'язували суд безумовно приймати докази, встановлені в раніше винесеному рішенні, тобто суд не позбавлений права при розгляді справи перевіряти факти, уже встановлені іншим судом по іншій справі. З цього питання варто привести точку зору М. С. Строговича, який справедливо відзначає: «Дійсно, суперечило б самій суті діяльності суду положення, при якому суд, при розгляді кримінальної справи, усунув би зі свого розгляду і забороняв би сторонам торкатися важливих для кримінальної справи обставин на тій підставі, що ці обставини уже встановлені (чи відкинуті) іншим судом, в іншій справі, в інший час, за участю інших осіб» [123]'.

Таким чином, суду надається **право**, а не покладається на суд **обов'язок**, повторно досліджувати вже встановлені факти в іншому рішенні компетентного органу.

У результаті вищевикладеного ми дійдемо висновку, **що преюдиції варто визначати як властивість судового рішення, згідно з якою встановлені в ньому обставини можуть бути покладені в основу наступного рішення, що виноситься без повторної перевірки.**

Саме при такому розумінні преюдиції можна визначити місце, роль і призначення даного інституту в здійсненні правосуддя, отже ефективно і правильно його використовувати в практичній діяльності. І тому ми вважаємо, що в КПК України, у главу присвячену доказуванню, варто ввести норму, аналогічну ст. 90 КПК РФ.

Вважаємо, інститут преюдиції повинен бути використаний не тільки стосовно доказового значення обставин, встановлених у раніше винесеному рішенні юрисдикційного органу. Його потрібно застосовувати й у тих випадках, коли з наявністю цих обставин закон пов'язує настання певних матеріально-правових наслідків. Преюдиціальне значення

---

[123] Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: В 2 т. – М.: Наука, 1968. – Т.1: Основные положения науки советского уголовного процесса. – С.263-264.

раніше винесеного рішення в таких випадках обумовлене тим, що факти і зроблені на їхній основі правові висновки, встановлені в раніше винесеному рішенні, є юридичними фактами, що тягнуть певні кримінально-правові наслідки і входять до предмета доказування у кримінальній справі, яка розглядається пізніше.

Серед питань, що підлягають дослідженню, викликає інтерес **правова природа і галузева належність преюдицій**. З огляду на сучасний стан слідчої і судової практики, необхідності її удосконалення існує потреба в перегляді традиційного підходу до ефективності діяльності низки процесуальних інститутів, у тому числі й інституту преюдицій, що належать до числа маловивчених і дуже складних.

Внаслідок недостатнього законодавчого врегулювання даної проблеми, наявності у теорії суперечливих точок зору з питань застосування преюдицій на практиці виникають труднощі, пов'язані з визначенням можливості і меж обов'язковості раніше винесених рішень компетентних органів при розслідуванні і розгляді кримінальних справ.

Розробка питань, пов'язаних з інститутом преюдицій, буде сприяти створенню міцної наукової основи для ефективного застосування правових норм, спрямованих на захист прав і інтересів громадян, залучених до сфери кримінального судочинства.

Без визначення правової природи і галузевої належності неможливо чітко визначити роль і призначення інституту преюдицій, а також необхідність його застосування при здійсненні правосуддя, тобто неможливо ефективно і правильно його використовувати в практичній діяльності.

Оскільки в основі застосування преюдицій лежить ідея неприпустимості існування суперечливих рішень, винесених компетентними органами в різний час, але з того самого питання й і стосовно тієї самої особи, вважаємо, для визначення правової природи даного інституту необхідно звернутися до деяких питань загальної теорії права.

Дія преюдицій виявляється при ухваленні у справах, тобто в процесі правозастосовчої діяльності. За твердженням В. В. Лазарева: «Застосування права - це владна організуюча діяльність компетентних органів і осіб, що має своєю метою забезпечити адресатам правових норм реалізацію належних їм прав та обов'язків, а також гарантувати контроль за даним процесом» [96]¹.

При розгляді і розслідуванні кримінальних справ визначена послідовність здійснення дій. Ці дії групуються по стадіях процесу застосування права, і це дає підстави визначити в теорії права три стадії правозастосовчої діяльності: а) встановлення фактичних обставин справи; а) встановлення юридичної основи справи; в) вирішення справи [96]. Деякі автори на перше місце ставлять встановлення юридичної основи для вирішення справи; другою стадією є встановлення фактичної основи для вирішення справи і третьою стадією - винесення рішення у справі [68]³. На наш погляд, більш переважною є перша точка зору, оскільки без встановлення фактичних обставин справи неможливо правильно вибрати відповідну норму права і застосувати її до конкретної справи.

Підставою застосування правових норм споконвічно встановлення передбачених законом фактичних обставин визначення кола фактів, необхідних для вирішення справи шляхом збирання, перевірки, процесуального закріплення оцінки фактичних обставин. При цьому дослідження фактів проводяться не будь-якими доступними способами, а за допомогою визначених процесуальних засобів, у встановленій законом формі (порядку). КПК України (ст. 65) передбачає, які джерела відомостей про скоєний злочин можуть бути використані як докази у справі.

---

¹ [96] Общая теория права и государства. / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Юрист, 2000.— С. 260.

² [96] Там же.— С. 260.

[68] Лазарев В. В., Лышень С. В. Теория государства и права СПАРК, 1998.—С. 309.

Між моментом досудового слідства, а також вирішенням кримінальної справи в судовому засіданні і моментом скоєння злочину існує певний часовий період, який означає, що зазначені органи повинні одержати знання про факти минулого. Ця об'єктивно існуюча обставина виключає одержання таких знань шляхом безпосереднього їхнього сприйняття органом розслідування, судом і приводить до потреби доказування фактичних обставин за допомогою носіїв інформації, тобто одержання доказів опосередкованим шляхом. Не кожен юридичний факт становить предмет доказування у кримінальній справі, а тільки такий, котрий має істотне значення для долі справи. У силу цього, із усіх фактів, що надійшли, суд повинен відібрати, по-перше, ті факти, що належать до справи, для їхнього дослідження і, по-друге,- виключити з кола дослідження ті факти, що не належать до справи. Засобом реалізації цього положення є теорія належності доказів.

Встановлення фактичних обставин кримінальної справи досягається в результаті пізнавальної діяльності, що здійснюється у вигляді логічного і кримінально-процесуального доказування. Логічне доказування ґрунтується на існуючих у суспільстві законах мислення, а кримінально-процесуальне - на законах, прийнятих державою. Відомо, що метою пізнання є встановлення істини, під якою розуміється відповідність висновків суду фактичним обставинам справи, тобто одержання правильного, адекватного знання про скоєний злочин.

Фактичні обставини, як правило, відносяться до минулого, встановлення їх здійснюється опосередкованим шляхом, тобто за допомогою доказів. Вони встановлюються в процесі доказування, що являє собою розумову, дослідницьку діяльність органу дізнання, слідчого, прокурора і суду, її результатом є відображення в процесуальних актах того чи іншого факту об'єктивної дійсності. У результаті доказування встановлюються фактичні обставини справи, визначається їх належність, допустимість, достовірність і достатність, тобто завершується перша стадія правозастосовної діяльності - встановлення фактичних обставин справи.

Оскільки зміст преюдицій полягає в тому, що обставини, які необхідно встановити у справі, що розглядається, досліджуються вдруге в силу їх установлення в раніше винесеному рішенні, ці обставини покладаються в основу шення без перевірки. Таким чином, мова йде про вихори тання вже існуючих висновків, тобто преюдиції не є епос бом доказування фактів. На підставі викладеного ми дійшл до висновку, **що якщо при розслідуванні чи розгляді криміна льної справи визначені факти досліджуються вперше, то ди преюдицій на цій стадії застосування права не виявляється. Якщо ж факти, що мають значення для розглянутої справи уже були**

досліджені іншим судом, по іншій справі, то преюдиція має місце на цій стадії.

У тісному зв'язку з установленням фактичних обставин справи є вибір юридичної норми, що підлягає застосуванню) по кримінальній справі. Другою стадією правозастосовної діяльності є встановлення юридичної основи справи, що включає кілька елементів, і одним з таких елементів є знаходження норми, що підлягає застосуванню. «Встановленні юридично значущих фактів неможливо без вибору необхідної норми і, навпаки, відшукування потрібної норми немислимі без встановлення обставин справи» [18]';- справедливо відзначає С. С. Алексєєв. У цьому плані доречно згадати висловлення П. Є. Недбайла про те, що «фактично процес застосування правових норм починається з установлення фактів, ще потребують правового вирішення, алогічно він починається вибору норми, відповідно до якої кваліфікуються факти, тобто йде від норми до життєвих фактів» [89]².

Таким чином, можна зробити висновок, що сутність цього етапу полягає в необхідності відшукування і вибору саме тієї норми, що за задумом законодавця повинна регулювати розглянуту фактичну ситуацію. Цей пошук відбувається шляхом

---

[18] Алексєєв С. С. Общая теория права.- М.: Юрид. лит., 1982.- Т.2. – С. 338.

[89] Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм. – М.: Юрид. лит., 1960.- С. 221.

порівняння фактичних обставин реальної дійсності і юридичних фактів, передбачених гіпотезою застосовуваної норми права, і встановлення тотожності між ними, тобто має місце юридична кваліфікація.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дія преюдицій не проявляється і на цій стадії застосування права, тому що **преюдиції полегшують доказування і виступають засобом процесуальної економії, захисту прав і законних інтересів громадян, залучених до сфери кримінального судочинства, а не способом знаходження норми, що підлягає застосуванню, оскільки норма вже знайдена і застосована.**

Завершується процес застосування права постановленням рішення юридичної справи, в якому виражається державно-владне веління компетентного органу. У літературі існують різні точки зору про зміст рішення по юридичній справі. Розглядаючи дане питання, М. С. Строгович визначив вирішення справи як «... встановлення певних юридичних висновків із застосування права до фактичних обставин»[125]'. Інші вчені, розглядаючи це питання, виділяють у вирішенні юридичної справи два основних положення. Так, наприклад, В. І. Леушин вважає, що «по-перше, це розумова діяльність, що полягає в оцінці зібраних доказів, встановленні остаточної юридичної кваліфікації й у визначенні для сторін чи винного юридичних наслідків - прав і обов'язків, міри відповідальності винного.

По-друге, рішення по справі являє собою документ - акт застосування права, у якому закріплюється результат розумової діяльності по вирішенню юридичної справи, офіційно фіксуються юридичні наслідки для конкретних осіб» [130]².

С. С. Алексєєв виділяє крім цих вище викладених положень ще одне - вирішення юридичної справи як творчий процес. Це «означає, - пише С. С. Алексєєв, - що тут відбувається

---

[125] Строгович М.С. Природа советского уголовного процесса. – М.: Госюриздат, 1939. – С.25.

[130] Теория государства и права / Под ред. В.М. Корельского. – М.:НОРМА – ИНФРА, 2000. – С.402.

поширення загальних правил на своєрідні життєві обст^Ш прив'язка норм по цих обставин» [18]¹.

Необхідно відзначити, що рішення юридичної справи діфає особливу роль у механізмі правового регулювання оскільки юридичні норми і виникаючі на їхній основі суб'єктивні права і юридичні обов'язки забезпечені можливі державного примусу, однак ці норми реалізуються по інді дуальному правозастосовчому рішенню, яке може бути нане в примусовому порядку.

Діяльність правозастосовних органів завершується оформленням відповідного акта, що фіксує прийняте рішення додає йому офіційного значення і владного характеру совно конкретних органів і осіб акт застосування права ляє собою категоричне, обов'язкове до виконання веління .У ньому уособлюється авторитет і сила держави, і за пощ шення вимог, що пред'являються до цього акта, винна особа несе відповідальність як за порушення норми права, на гії ставі якої він виданий.

Виходячи з того, що акт застосування права - це правовий акт компетентного органу чи посадової особи, виданий ні підставі юридичних фактів і норм права, що визначає права обов'язки, гарантії чи міру юридичної відповідальності конкретних осіб, можна зробити висновок, що дія преюдицій виявляється саме на стадії вирішення кримінальної справи, оскільки преюдиціальне значення мають рішення компетентних органів, винесені у встановленому законом порядку, при дотриманні кримінально-процесуальної форми.

Оскільки дія преюдицій полягає у використанні при вирішенні справи без повторного доказування обставин, встановлених у раніше винесеному рішенні компетентного органу, то для визначення правової природи преюдицій необхідно розглянути таку особливість правозастосовного акта,

---

[18] Алексєєв С.С. Общая теория права. – М.: Юрид. Лит, 1982. – Т.2 – С. 344.

як юридична сила. «Під юридичною силою правозастосовчого акта... розуміється властивість акта діяти, владно породжувати визначені правові наслідки»[105]'

Юридична сила акта застосування права базується на юридичній силі правових норм (тому має піднормативний характер) і на державно-владній компетенції правозастосовних органів. Юридична сила надає правозастосовним актам владну здатність породжувати визначені правові наслідки, викликати виникнення, зміну чи припинення правовідносин, суб'єктивних прав і юридичних обов'язків конкретних осіб. Юридична сила правозастосовних актів виражається в їхній обов'язковості, неспростовності, винятковості, незмінюваності, преюдиціальності, виконувальності [105]². Таким чином, преюдиціальність є одним із проявів юридичної сили правозастосовного акта. Однак необхідно відзначити, що крім обов'язковості всі інші елементи прояву юридичної сили характеризують саме судові рішення як один з видів правозастосовних актів. Для визначення галузевої належності інституту преюдицій важливим є визначення завдань, що ставить перед собою конкретна галузь права, до якої більшою мірою належать ці юридичні норми. Так, аналізуючи ст. 2 КПК України, ми відзначаємо, що завданням кримінального судочинства є захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що беруть участь у ньому, швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочини, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний». Таким чином, з цих завдань кримінального судочинства в цілому випливають і завдання інституту преюдицій. У вимові закону про справедливе покарання кожного, хто вчинив

---

[105] Проблемы теории государства и права / Под ред. Алексеева С. С. – М.: Юрид. лит., 1987. – С. 389.

[105] Там же. – С. 391.

злочин і недопущені засудження невинного є очевидними завдання швидкого й ефективного реагування правоохоронних і судових органів на кожен випадок порушення прав і законних інтересів громадян, залучених до сфери кримінального судочинства.

Право являє собою юридично регулятивну систему, має властивість системності. Для вираження цієї влади в права в юридичній науці використовується категорія «система права». Система права являє собою

цілісне утворення, що складається з безлічі елементів, які є взаємозалежними і взаємообумовленими.

Система права є однією з сторін, або одним з рівнів структури системи права в цілому [96, 97]¹. Для визначення галузевої належності преюдицій необхідно з'ясувати, яке місце в цій системі займає інститут преюдиції.

Одним з елементів системи права є інститут права. Кожна галузь права складається не безпосередньо з юридичних

---

¹ Система права складається з таких елементів: 1) норма права - визнане і забезпечуване державою загальнообов'язкове правило, за яким права й обов'язки учасників суспільних відносин, чий дії покликана регулювати дане правило як зразок, еталон, масштабу поведіння. Норма права є правилом загального характеру, вона розрахована не на будь-який конкретний випадок, а на той чи інший вид випадків обставин і, відповідно, на визначену категорію суспільних відносин [96] *Общая теория государства и права / Под ред. Лазарева В. В.— М: Юристь, 2000.— С. 200;* 2) правовий інститут - це система взаємозалежних норм, що регулюють відносно самостійну сукупність суспільних відносин або будь-які їх компоненти, властивості: [97] *Общая теория права / Под ред. Пиголкина А. С.— М: Из - во МГТУ им. Н. З. Баумана, 1997.— С. 180;* 3) підгалузь права являє собою об'єднання декількох інститутів однієї і тієї ж галузі права [96] *Общая теория права и государства. / Под ред. Лазарева В. В. 1 М: Юристь, 2000.— С. 211;* 4) під галуззю права розуміється сукупність взаємозалежних правових інститутів, що регулюють відносно самостійну велику область, сферу суспільних відносин: [97] *Общая теория права. / Под ред. Пиголкина А. С.— М: Из - во МГТУ им. Баумана, 1997. – С. 182.*

норм, а з норм, об'єднаних у правові інститути, тобто таких компактних сукупностей юридичних норм, що забезпечують цілісне самостійне регулювання групи відносин, функції в цьому регулюванні, втілюють у своєму змісті особливу юридичну конструкцію, деякі загальні положення, принципи [105]¹. Виділення правових інститутів важливо ще і тому, що на практиці вирішення кримінальної справи полягає в застосуванні не будь-якої окремої норми, а декількох норм, що діють разом з іншими в рамках даного інституту певної галузі права. Характерні риси системи права з точки зору її структури притаманні і правовому інституту, що співвідноситься з галуззю права як особливе із загальним.

Однак існують такі інститути права, котрі охоплюють норми різних галузей права, але регулюють взаємозалежні родинні відносини. До таких інститутів належать комплексні інститути. Наявність комплексних інститутів зумовлено тим, що при всій однорідності регульованих галуззю права відносин у ній завжди присутня визначена певна кількість інших відносин, відмінних за формою, але тісно пов'язаних з іншими за своїм призначенням.

Оскільки інститут преюдицій має спільну властивість - єдиний порядок застосування преюдиціальних процедур, то можна зробити висновок, що інститут преюдицій є комплексним інститутом процесуального права. Саме при такому розумінні можна визначити місце, роль і призначення даного

інституту в здійсненні правосуддя, отже ефективно і правильно його використовувати в практичній діяльності.

---

[105] Див. Проблемы теории государства и права / Под ред. Алексеева С. С. – М.: Юрид. лит., 1987. – С. 214.

§ 1.2.Класифікація преюдицій

Для встановлення основ, умов і меж, при яких використовуються раніше винесені рішення правозастосовних актів, важливе значення має **класифікація** преюдицій. Класифікація преюдицій дозволяє глибше проникати в сутність цього процесуального інституту й ефективно їх використовувати в практичній і науковій праці.

У процесуальній літературі, стосовно кримінального чинства, було прийнято виділяти три види преюдицій: адміністративну, цивільно - процесуальну, кримінально- процесуальну.

Новий Кримінальний Кодекс України [5]', що вступі дію з 1 вересня 2001 року виключив адміністративну юдицію. Однак, на наш погляд, при розгляді кримінальних справ не можна повністю ігнорувати притягнення особи адміністративної відповідальності, а тому існує необхідність доповнити КПК України ст. 11² КПК України і зазначити, прокурор, слідчий за згодою прокурора за наявності підєї передбачених у деяких статтях особливої частини КК Укр (наприклад ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212 тощо), вправі своєю мотивованою постановою направити кримінальну справу до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності в тому випадку, якщо особа повністю відшкодувала шкоду до притягнення її до кримінальної відповідальності. Суд при вирішенні питання про криття кримінальної справи і звільнення особи від кримінальної відповідальності повинен враховувати характеристик особи, в тому числі і притягнення її раніше до адміністративної відповідальності.

Що стосується цивільно-процесуальної та кримінальне процесуальної преюдиції, то в літературі зустрічається різні класифікація преюдицій. Залежно від того, який критерій покладається в основу поділу, розрізняють:

- а) обов'язкові і необов'язкові преюдиції [55];

---

[5] Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001 р.- К.:А.С. К.,2001.

[55] Зейдер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу. – М.:Наука,1966, С.146,166.

- б) юридичні та логічні [53];

- в) спростовані і неспростовані [40];
- г) умовні і безумовні [47];
- д) взаємну обов'язковість рішень і вироків [119];
- е) преюдицію юридичних фактів і преюдицію правовідносин [17];
- є) преюдицію, що має матеріально-правове і процесуально-правове значення [145];
- ж) преюдицію актів, що містять установлені обвинувальні факти і преюдиції актів, що містять установлені виправдувальні факти [72];
- з) преюдиції актів, що містять установлені факти і преюдиції актів, що містять установлені правовідносини учасників кримінально-процесуального доказування [72];
- к) юридичні факти правомірні і неправомірні [134]

---

[53] Еремкина А.П. Некоторые вопросы преюдиции в советском гражданском процессе // Труды ВЮЗИ. – 1970. – Вып.20. – С. 90.

[40] Грошевой Ю.М. Правовые свойства приговора – акта социалистического правосудия. – Харьков: Вища школа, 1978 – С. 19.

[47] Гурвич М. А. Судебное решение. – М.:Юрид. лит.,1976.- С. 162-163.

[119] Семенов В. М. Взаимная обязательность решений и приговоров в советском уголовном процессе. Вопросы советского гражданского права и процесса.- М.:Госюриздат, 1955. – С. 155-156.

[17] Авдюков М.Г. Судебное решение – М.:Горюриздат,1959.- С.161-164.

[145] Юсубова У. М. Преюдиции в уголовном процессе: Автореф. Дисс... канд.юрид.наук:12.00.09 / ВНИИСЗ. – М.:1979. – С. 12.

[72] Левченко О.В. Уголовно-процессуальное доказывание (сущность, средства доказывания, предмет и пределы): Автореф. Дисс... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Удмуртский госуниверситет. – Ижевск, 2001. – С.13.

[72] Левченко О.В. Там же. – С. 13.

[134] Треушников М. К. Судебные доказательства. – М.: Городец,1999. – С. 35.

л) преюдиції вироку, що вступив у законну силу, (рішення) суду і преюдиції нескасованої ухвали, постанови сул дді, прокурора, слідчого, органа дізнання; преюдиції ві що вступив у законну силу, (рішення) суду і преюдиції нескасованої ухвали, постанови суду, судді, прокурора, слідчого органа дізнання.

Поділ преюдицій на обов'язкові і необов'язкові залежить від того, чи зобов'язаний орган розслідування, суд викорі вувати преюдиціальне значення раніше винесеного рішення при провадженні у кримінальній справі. Якщо орган розслідування, суд **зобов'язані** використовувати преюдиціальне значення раніше винесеного рішення, то в такому випадку преюдиція обов'язково має місце. Якщо ж орган розслідування, суд вправі використовувати преюдиціальне значення раніше винесеного рішення, **але не зобов'язані**, то преюдиція має місце в тому випадку, коли ці органи використовують

преюдиціальне значення раніше винесеного рішення, у тому ж випадку, якщо орган розслідування, суд не скористаються з наявної можливості, преюдиція відсутня. Звідси і назва - необов'язкові преюдиції. Слід зазначити, що обов'язковою може бути тільки преюдиї виправдувального вироку

Юридична преюдиція можлива тоді, коли суд покладає без перевірки в основу рішення (вироку) факти, які мають значення для справи, що розглядається, і встановлені в іншій процесі і по іншій справі.

У літературі висловлена точка зору, відповідно до якої преюдиціальними можуть визнаватися судження, висловлені судом про факти і правовідносини, з яких випливають висновки про інші факти і правовідносини, що підлягають встановленню в тому ж процесі. А. П. Єремкіна, розглядаючи питання преюдиції в цивільному процесі, відзначає: «У цивільній процесі можлива логічна преюдиція, в основі якої лежить правовий зв'язок, алогічна, базована на законі мисленнями коні логіки. Питання про обумовлюючі правовідносини факти вирішує орган, що вирішує питання про цю правову носину чи факт, причому в одному процесі» [53]'. Закони логіки - це найбільш загальні правила, що мають силу в усіх

---

[53] Єремкіна А. П. Вказ. праця.— С. 90.

БЕЗ винятку формах міркування, це закони зв'язку думки в міркуванні. Логіці відомі чотири основних закони зв'язку думок умовиводі: тотожності, несуперечності, виключеного третього і достатньої підстави. Вони виражають найбільш важливі властивості правильного мислення: його визначеність, несуперечливість, послідовність і обґрунтованість. «Закони логіки забезпечують одержання вірного висновку в результаті міркування. Відступлення від них неодмінно порушує процес мислення. На таких вимогах логічних законів, як послідовність процесу мислення, несуперечність висновків, заснована логічна преюдиція в цивільному процесі» [52]'.
[52]'

Стосовно кримінального процесу це означає, що логічна преюдиція має місце, наприклад, при розгляді справ приватного обвинувачення, коли мають місце зустрічні скарги.

Тут мова йде про застосування законів логіки в судовому доказуванні. Як і всяка розумова діяльність, судові доказування містять у собі використання законів мислення, являє собою складний розумовий, логічний процес діяльності органів слідства і суду по дослідженню доказів і встановленню фактів, що становлять предмет доказування у справі. Логічність мислення, несуперечність суджень, умовиводів є обов'язковою умовою достовірності висновків слідчого, суду. Оцінюючи докази і приймаючи рішення по справі, слідчі і судді здійснюють логічну операцію, що приводить їх до певних результатів і висновків.

Порушення законів логіки, неправильне їх застосування може привести до того, що суд винесе незаконний і необґрунтований вирок, що є неприпустимим.

Залежно від наявності у суду правової можливості установлювати факти, що були покладені в основу судового рішення (вироку) по іншій справі і які мають значення для цієї справи, одні учені виділяють спростовні і неспростовні преюдиції, інші - умовні і безумовні.

---

[52] Еремкина А. П. Логическая преюдиция как один из видов предрешения в советском гражданском процессе // Труды ВЮЗИ. – 1977.-Т.51. – С. 111.

Досліджуючи види преюдицій, Ю. М. Грошевой приходиться до висновку: «Правило преюдиції, вносячи упорядність у судові пізнання, завжди повинне співвідноситись з

вимогами, що впливають з оцінки доказів і прийняття рішення за переконанням судді. Зі сказаного досить очевидні правомірність поділу цивільно-процесуальних і кримінально-процесуальних преюдицій на спростовні і неспростовні. Спростовність преюдиції пов'язана з правовою можливістю суду, при розгляді конкретної кримінальної справи, установити факти, що лежать в основі судового рішення по іншій кримінальній чи цивільній справі, але які мають значення для цієї справи» [40]¹. Ми цілком поділяємо цю точку зору вважаємо, якщо такої можливості у суду немає, то преюдиція буде неспростовною. Учені-процесуалісти в галузі цивільно процесу називають такі преюдиції умовними і безумовними.

У теорії кримінального і цивільного процесу виділяється взаємна обов'язковість рішень і вироків. Таке виділення можливе в тому випадку, коли юридичний факт чи правовідносина вже були предметом дослідження в якійсь справі і знайшли закріплення у вирокі (рішенні), що вступило в законну силу. Дослідженню вони в цьому випадку не підлягають і приймаються судом без перевірки, тобто вони є обов'язковими іншого суду, що розглядає іншу справу, у якій даний факт правовідносина знову стали предметом розгляду.

Взаємно обов'язковими є як рішення, так і вирокі. Проте слід відзначити, що преюдиціальність рішення визначається лише встановленням правовідносини чи юридичного факту, преюдиціальність вироку варто розуміти трохи ширше: вона поширюється не тільки на встановлену ним дію, але і на факт вчинення (невчинення) його даною особою.

Деякі учені виділяють преюдицію юридичних фактів преюдицію правовідносин. При преюдиції юридичних фактів той самий факт може мати юридичне значення для двох чи декількох правовідносин; у поєднанні з одними юридичними фактами даний факт породжує чи змінює одну правовідносину, а в поєднанні з іншими іншу правовідносину.

Преюдиція правовідносин означає, що судові рішення, вступило в законну силу, (вирок) є обов'язковими для суду, що розглядає іншу справу, не тільки в частині встановлення юридичних фактів, але й у частині висновку суду на основі цих фактів про права й обов'язки учасників процесу.

Залежно від обставин конкретної справи, а також від підстави зв'язку між раніше розглянутою і наступною справою обставини, встановлені в раніше винесеному рішенні, можуть мати різне значення. В одних випадках вони можуть мати процесуально-правове значення, наприклад, при розгляді виділеної стосовно співучасників кримінальної справи частина фактів, що має значення у справі і входить до предмета доказування, може не досліджуватися в силу встановлення цих фактів у рішенні суду по раніше розглянутій справі. Зв'язок наступної справи з раніше вирішеною кримінальною (цивільною) справою впливає в таких випадках з особливостей сутності справи.

В інших випадках встановлені в раніше винесеному рішенні обставини можуть мати матеріально-правове значення, акт, встановлений у вирокі факт вчинення особою злочину раніше, спричиняє цілий ряд матеріально-правових наслідків. Наприклад, якщо особа, раніше засуджена за крадіжку (ст. 185 КК України), знову скоїла крадіжку, то її дії повинні валифікуватися за ч. 2 ст. 185 КК України (крадіжка скоєна повторно); буде покладено в основу рішення по кримінальній справі факт засудження її за ст. 185 КК України, встановлений раніше винесеному вирокі. У даному випадку має значення акт вчинення цією особою злочину раніше. Доказом цього акту буде раніше винесений вирок, тобто правова оцінка діяння особи при розгляді першої справи, у свою чергу, є фактичною підставою для рішення правового питання при розгляді другої справи. У таких випадках встановлені в раніше винесеному вирокі обставини і вирішені на їхній основі правові питання для наступних рішень мають матеріально-правове значення. Тут зв'язок попереднього вирокі з наступним існує в силу закону.

Таким чином, залежно від значення обставин, встановлених у раніше винесеному рішенні, у наступному можна також виділити преюдиції, що мають процесуально-правове і матеріально-правове значення.

Процесуально-правове значення преюдиції виражається в процесі доказування фактичних обставин, що входять до предмета доказування у кримінальній справі, висновків, зроблених у раніше винесеному рішенні по кримінальній чи цивільній справі, пов'язаній з розглянутою справою. Матеріально-правове значення преюдиції означає залежність наступного рішення суду, органу розслідування з правових питань (про кваліфікацію й інше) від раніше винесеного рішення

Однак необхідно зазначити, що поділ преюдицій на такі що мають матеріально-правове і такі, що мають процесуально-правове значення, інакше кажучи, на такі, що мають значення, при доказуванні факту і при доказуванні права дуже умовний. Умовність наведеної класифікації

виражається певній умовності фактичної і юридичної сторін правозастосовної діяльності в силу єдності цих сторін.

Умовність розподілу преюдицій на такі, що мають матеріально-правове і такі, що мають процесуально-правове значення полягає в тому, що в обох випадках мова йде про процесуальний порядок встановлення обставин, які входять до предмета доказування у кримінальній справі, що є підставою для рішення матеріально-правових питань.

За значенням (силою) преюдицій для наступної кримінальної справи їх можна класифікувати на: преюдиції вироки (рішення) суду, що набрав чинності; преюдиції нескасованої ухвали, постанови суду, судді, прокурора, слідчого, органу дізнання.

Стосовно обвинувачення преюдиціальні акти підрозділяють на такі, що містять обвинувальні преюдиціально установлені факти, й такі, що містять виправдувальні преюдиціально установлені факти. Такий поділ преюдицій обумовлене фактами, що містяться в актах преюдиції, і їхнім значенням для наступної справи, при цьому не має значення в якому виді процесуальних актів вони містяться. Наприклад, в обвинувальному вирокі можуть міститися преюдиціально встановлені факти, що одного зі співучасників вчинення злочину виправдовують, іншого викривають, тобто обвинувальний вирок може містити як обвинувальні преюдиціально установлені факти так, і виправдувальні.

О. В. Левченко відзначає: «Як правило, обвинувальний вирок, який вступив у законну силу, містить обвинувальні преюдиціально установлені факти, що:

- 1) викривають особу у вчиненні злочину;
- 2) встановлюють обтяжуючі покарання обставини;
- 3) указують на розмір і характер заподіяної шкоди.

У свою чергу, преюдиціально установлені виправдувальні факти:

- 1) виправдують чи реабілітують особу, підозрювану чи обвинувачену у вчиненні злочину;
- 2) встановлюють обставини, що пом'якшують покарання за скоєний злочин;
- 3) указують на відсутність шкоди» [71]¹.

Значення обвинувальних і виправдувальних преюдиціально установлених фактів для наступної кримінальної справи оцінюється особою, яка провадить по ньому доказування, за своїм внутрішнім переконанням. «При цьому, - відзначає О. В. Левченко, - особа повинна враховувати, якщо вони оцінювалися по першій кримінальній справі в одній із двох якостей, то і по іншій, де вони фігурують преюдиціально установленими фактами, повинні оцінюватися також. У цьому одна з проблем преюдиції, тому що внутрішнє переконання в різних суб'єктів доказування може не збігатися» [71]².

За предметом преюдицій також виділяють акти, що містять преюдиціально установлені факти, що входять до предмета доказування, й акти, що містять преюдиціально встановлені правовідносини учасників

кримінально-процесуального доказування. Такий поділ преюдицій відображає головну властивість

---

[71] Левченко О. В. Презумпции и преюдиции в доказывании. – Астрахань: Изд-во АГТУ, 1999. – С.172-173.

[71] Левченко О.В. Там же. – С.173

цього поняття, існування якого в кримінальному судочинстві викликане тим, що вирок суду, що вступив у законну силу інше рішення суду або компетентного органу чи посадової особи відображають об'єктивну істину, що досягається і в процесі доказування.

Акти преюдиції, що містять преюдиціально установлені факти, які входять до предмета доказування у наступній кримінальній справі, допомагають вирішити дану справу по суті, оскільки дають для цього матеріально-правові передумови.

Процесуальні передумови вирішення справи дають акти преюдиції, що мають преюдиціально встановлені сформовані у справі правовідносини учасників. І ті, й інші акти преюдицій відображають значення і необхідність існування преюдицій) кримінальному процесі, зокрема в доказовому праві.

Юридичні факти можна розподілити на правомірні і неправомірні. Неправомірні, у свою чергу, підрозділяються на цивільні, кримінальні, адміністративні правопорушення, залежно від того, норми якої галузі права передбачають порушення і регулюють даний вид суспільних відносин.

М. К. Треушников вважає, що «ця класифікація фактів предмета доказування має практичну користь для з'ясування специфіки доказування окремих фактів, особливо при розгляді питання про вплив вироку, постанови про адміністративне правопорушення на цивільний процес і рішення по цивільній справі на кримінальний процес (преюдиція).

Суд, наприклад, при розгляді цивільної справи не вправі кваліфікувати ті чи інші дії як кримінальні правопорушення з усіма наслідками, що випливають з цієї кваліфікації цивільно-правового характеру. Факт кримінального правопорушення повинен бути доказаний вироком суду» [134]¹.

Так само необхідно зазначити, що залежно від того, які рішення можуть набувати преюдиціального значення при провадженні у кримінальній справі, варто розрізняти: преюдиціаль

---

¹ [134] Див. Треушников М. К. Судебные доказательства.— м . р дец, 1999.—С. 27.

значення судового рішення по кримінальній справі, судового рішення по цивільній справі, акта застосування заходів, суспільного, дисциплінарного впливу.

У зв'язку з ратифікацією Україною Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків [11]', на наш погляд, можна

говорити про наявність преюдиції вироку іноземної держави. Відповідно до Закону України «Про визнання і виконання в Україні рішень іноземних судів» під рішеннями судів розуміються рішення іноземних судів по цивільних, трудових, сімейних справах, вироки іноземних судів по кримінальних справах у частині, що стосується конфіскації майна і відшкодування шкоди потерпілим (ст. 1) [10]². Згідно з статтею 2 цього Закону рішення іноземного суду визнається і виконується в Україні, якщо його визнання і виконання передбачене міжнародними договорами України чи за принципом взаємності за домовленістю з іноземною державою, рішення суду якої повинно виконуватись в Україні.

Таким чином, під рішеннями іноземних судів розуміються не всі рішення, а тільки рішення певної категорії «майнових» справ. Вироки іноземних судів по кримінальних справах, крім тих, де мова йде про конфіскацію майна і відшкодування збитку потерпілим, будуть виконуватися (та й зараз виконуються) за спеціальними процедурами, передбаченими міжнародними договорами України.

Залежно від наявності правової можливості у суду однієї держави, що лежать в основі судового рішення іншої держави, міжнародно-правові преюдиції можна поділити на спростовні і неспростовні. Так, наприклад, за ст. 72 Конвенції про правову допомогу і правові відносини по цивільних, сімейних і кримінальних справах [3], кожна

---

[11] Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 26 вересня 2002 //Юридическая практика. – 2002. -№14.

Договірна Сторона зобов'язується за дорученням іншої Договірної сторони здійснювати відповідно до свого законодавства кримінальне переслідування проти власних громадян, підозрюваних у тому, що вони вчинили на території запитуючої Договірної Сторони злочин. Ст. 75 визначає, якщо Договірній Стороні відповідно до ст. 72 було направлено доручення про здійснення кримінального переслідування після вступу в силу вироку чи прийняття установою запитуваної Договірної Сторони іншого остаточного рішення, кримінальна справа не може бути порушена установами запитуючої Договірної Сторони, а порушена ними справа підлягає закриттю, тобто має місце неспростовна преюдиція.

У ст. 9 Конвенції про передачу засуджених осіб [4]¹ йдеться про наслідки передачі засуджених осіб державі виконання вироку, й у пункті «б» відзначено, що компетентні органи держави виконання вироку визнають вирок держави винесення вироку. Ст. 11 цієї Конвенції передбачає можливість заміни вироку з застосуванням процедури, передбаченої законодавством держави виконання вироку. У таких випадках компетентний орган повинний враховувати зроблені стосовно фактів висновки, що чітко викладені чи допускаються в рішенні, ухваленому державою винесення вироку. Тобто зі змісту цієї статті випливає, що при необхідності заміни

вироку держава виконання вироку повинна лише **враховувати** висновки зроблені стосовно фактів у вироку держави винесення вироку. Таким чином, ці висновки не є обов'язковими для компетентного органу держави виконання вироку, а значить має місце спростовна преюдиція.

---

[4] Україна у міжнародно - правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога.— К.: Юрінком, 1996.— Кн. 1.

Розділ 2.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕЮДИЦІЙ ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ ОБСТАВИН, ЩО ВХОДЯТЬ ДО ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ

§ 2.1. Співвідношення кримінально-процесуальних преюдицій, правових презумпцій, судового прецедента

Для з'ясування місця і ролі преюдицій серед інститутів, зовні подібних з ним, вважаємо за доцільне зупинитися на розкритті поняття таких інститутів кримінального процесу, презумпції, прецедента, аналогії.

Тривала людська діяльність із з'ясування сутності явищ тривела до процесу становлення логічних категорій. Формальна логіка виробила таке поняття абстрактного характеру, як презумпція. Презумпція (лат. *praesumptio*) - припущення, визнане достовірним, поки не буде доведене зворотнє [24]¹. Це категорія, походження якої в більшості випадків пов'язане з іравом і яка знаходить широке застосування у правотворчій і правозастосовній діяльності.

У процесі дослідження логіки утворення даного явища в іроцесуальній літературі склалися різні точки зору щодо поняття презумпцій. Так наприклад, Ю.М. Грошевой визначає трезумпції як «загальне поняття, що відображає стійкі, неодноразово спостережені зв'язки між фактами, подіями, явищами, властивостями» [45]².

Л. Д. Кокорев презумпцію визначає як правило, « що впливає з численних спостережень і узагальнень, стійкого взаємозв'язку між подіями, явищами ,фактами і так далі,

---

[24] Большой юридический словарь / Под ред. А.Я Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. – М.:ИНФРА,1997, - відповідно до якого на підставі існування одних подій, явищ, фактів можна припустити про існування інших подій, явищ, фактів» [38].¹

В.І. Камінська характеризує презумпції як «висновок з деякого умовиводу, що є за своїм характером індуктивним умовиводом. Таким чином, там, де діє яка-небудь презумпція, чи-то в праві, науці чи повсякденному житті, дослідник виходить від якогось задалегідь даного чи прийнятого ним узагальнення як від положення, яке вважається встановленим і не потребує доказів» [60]².

Явища повсякденного життя набувають характеру закономірностей, стають «звичайним порядком»; завдяки цьому такі явища приймаються за істину, що не має потреби в доказуванні.

На думку В.К. Бабаєва, «Індукція - ось основний метод утворення презумпцій. Спостерігаючи окремі предмети чи явища в одних умовах і за одних обставин, виявляючи при цьому їхні характерні ознаки, ми, ґрунтуючись на зв'язку між останніми, можемо припустити, що за наявності аналогічних умов і при подібних обставинах мали місце ті самі предмети (явища) або вони виникли внаслідок тих самих причин. Причому життєві процеси спливають так, що часом є очевидними лише обставини, існування ж інших причин доводиться припускати. Основою припущень у такому випадку є зв'язок факту наявного з фактом передбачуваним» [19]³. В.К. Бабаєв зазначає, що методом утворення презумпцій є неповна індукція [19]⁴; тобто на підставі узагальнення

[38] Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Элькинд П.С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1978. – С.238.

певної кількості випадків робиться якийсь загальний висновок, що може бути правильним стосовно всіх узагальнених випадків.

В.А. Ойгензіхт і Є.Ю. Веденєєв також указують на те, що Ігальнологічне розуміння презумпції є видом індуктивного ровиводу і будується не тільки на емпіричних висновках про повторювані у певній послідовності які-небудь явища, але і є висновком з комплексу зіставлень і суджень, з логічних і теоретичних узагальнень [95, 30]¹.

Критикуючи індуктивний метод появи презумпцій, Е.І. Петрухін згодний з тим, що спостереження, нагромадження фактичного матеріалу, досвід становлять необхідну передумову формування презумпцій, але не можна ігнорувати й роль дедукції в такому процесі. Як приклад він наводить презумпцію, що встановлює зв'язок між фактом досягнення особою певного віку та його здатністю розуміти значення протиправних дій і керувати своєю поведінкою. Спочатку дана презумпція була результатом емпіричних узагальнень, що не мали наукового обґрунтування. В даний час у результаті розвитку деяких наук, таких, як психологія, педагогіка, встановлений мінімальний вік кримінальної відповідальності на науковій основі, диференціюється залежно від форми і характеру правопорушення [131]².

Таким чином, І.Л. Петрухін вважає, що індукція є первісним емпіричним методом утворення презумпцій, основним же методом утворення презумпцій, є дедукція.

Г.М. Резник, досліджуючи логічну структуру формування внутрішнього переконання, пише про презумпцію факту.»фактична презумпція, - зазначає Г.М. Резник, - це знання про зв'язок між фактами, що сформувався на основі спостереження,

---

[95] Ойгензіхт В.А. Понятие гражданско-правовой презумпции // Сов. Государство и право. – 1975.- №10. – С. 25.

аналізу й узагальнення життєвого досвіду взагалі і судово практики зокрема» [108]¹. Він вважає, що доказування якого-небудь загального чи приватного судження, здійснюване за допомогою правдоподібних умовиводів, є індуктивним процесом

Розглядаючи дану проблему, А. Р. Белкін відзначає, що «презумпції мають статистичну природу, вони являють собою припущення, які вірні для більшості випадків даного роду, але допускають і винятки. У загальному вигляді вони виражають певні наукові закономірності, при прояві яких не виключається і випадковість, оскільки закономірність завжди виявляє себе як тенденція. У логічному аспекті презумпція - це умовне чи гіпотетичне імовірне судження» [21]².

Таким чином, на основі аналізу визначень різних авторів можна зробити висновок, що презумпція - це можливі знання, що впливають з повторюваного стійкого зв'язку між окремими подіями, явищами, фактами. Логічним методом утворення презумпцій є метод індукції, тобто висновок від знання меншої спільності до знання більшої спільності

Проте, необхідно відзначити, що держава в процесі правотворчої діяльності виробила презумпції, які не тільки мають характер загальнолюдської практики та емпіричних знань, а здатні викликати правові, а не лише пізнавальні наслідки. Такі презумпції називають правовими

Правові презумпції є різновидом загальних презумпцій їм притаманні всі ознаки припущень взагалі і, як відзначав В.К. Бабаєв, «вони мають особливі, притаманні тільки їм риси:

а)правові презумпції відображають «звичайний порядок» зв'язків між предметами і явищами тільки у сфері права або ї тільки у зв'язку з правом;

б) їхнє використання визначене завданнями правового регулювання;
в) вони прямо чи побічно закріплюються в нормах права інших нормативних актах» [

---

¹[108] Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств — М: Юрид. лит., 1977.— С. 72.

²[21] Белкин А. Р. Теория доказывания. — М: НОРМА, .2000,-
С.294.
191¹.

В юридичній літературі існують різні точки зору стосовно того, що варто розуміти під правовими презумпціями. І хоча ні відображають ті чи інші істотні ознаки, в деяких випадків відсутня вказівка на факт юридичного закріплення презумпцій. Так, наприклад, М.С. Строгович визначає презумпцію, як «загальне правило, що зобов'язує суд визнати певний факт установленим чи не встановленим, якщо в справі встановлено інший факт (чи акт), з яким це правило пов'язує заздалегідь визначені наслідки» [127]². В інших визначеннях не відзначена інша істотна ознака правових презумпцій така як зв'язок факту доказаного і факту презюмованого. «Правовою презумпцією, - пише В.І. Камінська, - є таке положення, виражене прямо чи побічно в правовій нормі, яким певний порядок явищ в сфері відносин, що виникають з людської поведінки, визнається звичайним, постійним, нормальним і таким, що не потребує у силу цього спеціальних доказів» [60]³.

---

[19] Бабаєв В. К. Вказ. праця.— С. 13.

[127] Строгович М. С. Учение о материальной истине в уголовном процессе.—М.: АН СССР, 1947.—С. 168.

[60] Каминская В. И. Вказ. праця.— С. 3.

[45] Грошевой Ю. М. Теоретические проблемы формирования убеждения судьи в советском уголовном судопроизводстве: Дисс... д-юр. наук.— Харьков, 1975.— С. 265.

На наш погляд, найбільш повне визначення правових презумпцій наводить Ю.М. Грошевой: «Під правовими, зокрема під кримінально-процесуальними презумпціями слід розуміти закріплене в кримінально-процесуальному законодавстві правило, відповідно до якого при доказаності одного факту передбачається доказаність іншого або передбачається наявність чи відсутність

[45] Грошевой Ю.М. Теоретические проблемы формирования убеждения судьи в советском уголовном судопроизводстве: Дисс... д-юр. наук. – Харьков, 1975. – С.265.

Дане визначення не тільки відноситься до кримінально-процесуальних презумпцій, але найбільш чітко розкриває природу правових презумпцій у цілому.

У результаті своєї професійної діяльності правоохоронні судові органи доходять до певних висновків і закономірностей, що у процесі доказування по кримінальній справі будуть виконувати роль презюмованих фактів. Тобто використання презумпцій в доказуванні визначається не тим, що вони з'являються в результаті неможливості доказування окремих фактів, у силу чого залучаються припущення, а тим, що ці презумпції є загальними закономірностями, що були доведені тривалою людською практикою пізнання, крім тих презумпцій, що введені в процес доказування законодавцем штучно.

Використання презумпцій у процесі доказування можна обґрунтувати і з точки зору логіки. З логічної сторони процес доказування являє собою процес, у якому невідомі факти, обставини, висловлювання обґрунтовуються за допомогою відомих, доведених. Таке обґрунтування можливо, якщо відповідні факти, обставини, висловлювання (і відомі, і невідомі) пов'язані між собою об'єктивно істотними причинно-наслідковими зв'язками. Ці зв'язки мають характер загальних закономірностей чи правил. На думку А. А. Ейсмана «...Загальне правило, що встановлює правомірність переходу від доказу до факту, що у теорії судових доказів іменується по-різному - фактичною презумпцією, приблизним узагальненням, спробними положенням і так далі»[144]'. Таким чином, презумпції є інструментом пізнання істинності наших знань про природу, суспільство, а також зібраних у кримінальній справі доказів, як у їх сукупності, так і кожного окремо.

Наявність певного доказового факту припускає наявність презюмованого факту, що підтверджений повсякденною життєвою людською практикою, й у силу цього спеціальному доказуванню, як правило, не підлягає, а приймається як належне,

---

[144] Эйсман А.А. Логика доказывания. – М.: Юрид.лит.,1971. – С.19.

незмінне, як «звичайний порядок». Знання такого звичайного порядку залежить від життєвого досвіду, професійної практики особи, що провадить доказування, а також дотримання вютих презумпцій, що закріплені в законі.

Доказування одночасно є і правом, і обов'язком суб'єктів вказування, а презумпції, що мають місце, не позбавляють права суб'єкта обґрунтовувати наявність чи відсутність факту, аводити відповідні докази, але аж ніяк не звільняють від обов'язку доказування. Презумпції, які застосовуються в доказуванні у кримінальних справах, вважаються загальним правилом, що впливає з установленого законом порядку. їх можна визначити як законні презумпції.

Під законною презумпцією прийнято розуміти «передбачене законом правило, що зобов'язує суд (прокурора, слідчого вважати певний факт існуючим і тому не потребуючим підтвердження доказами, якщо у кримінальній справі встановлений інший факт, з яким закон пов'язує застосування даної презумпції» 100]'. До числа легальних презумпцій, відомих доказовому праву, І.Л. Петрухін відносить: а) презумпцію, відповідно до якої особи, що не досягли віку кримінальної відповідальності, не здатні розуміти критерії можливої і належної поведінки, виражені в кримінальному законі, або, хоча і розуміють їх, але не можуть достатньою мірою керувати своєю поведінкою; б) презумпцію знань закону, яка відображає той факт, що закони вчасно і повно доводяться до відома громадян, яких вони стосуються; в) презумпцію невинності, яка виходить з цілком розумного і реального припущення, що лише дотримання кримінально-процесуальних гарантій істини й особистості, що передує відповідно до закону винесенню рішення по суті справи, забезпечують вірогідність висновку про винність; г) презумпцію істинності вироку, що вступив у законну силу, чи іншого судового рішення, що відображає той факт, що суд має можливість встановлювати і, за загальним правилом, встановлює істину [100]².

---

[100] Петрухин И.Л. Внутренние убеждение суда и правовые презумпции // Советское государство и право. – 1964. - №3. – С.63.

[100] Петрухин И.Л. Там же. – С.63.

Л.Д. Кокорєв законні правові презумпції характеризує як «передбачені нормами права або впливаючи з них правила, згідно з якими на підставі встановлених юридичних фактів можна приблизно чи ствердно судити про існування інших фактів, пов'язаних з першими» [38]'.
«У доказовому праві, - пише М. К. Треушников, - презумпцією є висновок про існування факту як правдивого, який впливає з іншого юридично значимого факту, доказаного факту чи припустимого як істинного» [134]².

Припущеннями, прямо чи непрямо закріпленими в законі, які мають тому юридичне значення, називає законні презумпції В.К. Бабаєв. Крім цього, на його думку, більшість із закріплених у праві презумпцій - це узагальнення, що вже сформульовані, раніше діяли як презумпції фактичні[19]³. Таким чином, щоб визнати презумпцію законною, необхідно закріпити її в нормах права. Будучи закріпленою в нормах права, законна презумпція зможе впливати на процес доказування у кримінальній справі і на внутрішнє переконання особи, що провадить доказування, тільки в тому випадку, якщо будуть мати місце:

- 1) юридичні факти, що встановлені законом;
- 2) юридичні факти, що встановлені в процесі доказування у конкретній кримінальній справі.

Без наявності названих фактів законна презумпція не існує. Правило, встановлене в законі, буде мати формальний, декларативний характер.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що презумпції і преюдиції мають певні риси подібності: а) презумпції і преюдиції є обставинами, що мають значення для розглянутої кримінальної справи, і, як правило, не підлягають доказуванню; б) презумпції і преюдиції полегшують процес доказування, тобто виступають засобом процесуальної економії; в) вони мають однакову логічну природу.

[38] Горський Г.Ф., Кокорєв Л.Д., Елькінд П.С. Вказ. праця. – С. 237.

[134] Треушников М.К. Вказ. праця - М.:Городец – 1999 – С.120.

Правові презумпції - це узагальнення речей чи явищ у сфері права чи у зв'язку з правом. Винесення істинних вироків стає звичайним порядком у діяльності судових органів, і тому немає потреби знову робити предметом розгляду факти чи правовідносини, уже встановлені вироком чи рішенням суду.

Презумпція істинності вироку починає діяти з моменту пу вироку в законну силу, але оскільки існує можливість винесення незаконного і необґрунтованого вироку, тобто та-, що не відповідає вимозі встановлення об'єктивної істи-справи, то варто говорити саме про припущення істинно-вироку, що вступив у законну силу. Таким чином, можна сказати, що преюдиція виявляється в презумпції істинності вироку, що вступив у законну силу (рішення) суду, оскільки «послідовне застосування презумпції істинності вироку (рішення суду по цивільному позову) веде до преюдиції» [128]'. на презумпція у певних випадках (саме стосовно її обов'язковості для іншого чи даного суду) набуває форми преюдиції.

Преюдиціально встановлені факти звільняються від доказування тому, що вони з істинністю уже встановлені у вироку хвалі, постанові) і немає необхідності встановлювати їх знову. Іншими словами, брати під сумнів істинність судового акта, що вступив у законну силу, його стабільність неприпустимо.

Преюдиціальне значення фактів, установлених вироком уду, визначається його суб'єктивними межами. Означає це таке - властивість преюдиціальності мають

матеріально-норові факти, зафіксовані у вироку суду, але за однієї умови, кшо всі заінтересовані особи, яких вони стосуються, були залучені до процесу.

Проте, форму преюдиції здобуває не всяка презумпція, а лише презумпція істинності вироку чи рішення, що вступили законну силу, і тільки стосовно обов'язковості фактів чи правовідносин, встановлених попереднім рішенням суду.

---

[128] Судебная власть / Под ред. И.Л. Петрухина. – М.:ООО «ТК Велби»,2003. – С.315.

Преюдиціально встановлені факти від всіх інших презюмованих фактів відрізняє великий ступінь вірогідності, тому ідо істинність цих фактів піддається сумніву у виняткових випадках.

Важливим уявляється питання про співвідношення **судового прецедента і правила преюдиціальності**. Під судовим прецедентом розуміється - винесене судом по конкретній справі рішення, обґрунтування якого стає правилом, є обов'язковим для всіх судів тієї ж чи нижчої інстанції при рішенні аналогічної справи [24]'. Судовий прецедент є одним із джерел права в Англії, США, Канаді, Австралії, тобто там, де сприйнята система загального права, він лежить в основі всієї правової системи, «обов'язок дотримуватися правил, що вже містяться в судових рішеннях, поважати судові прецеденти цілком логічний для права, створеного судовою практикою» [48]². Сутність судового прецеденту міститься в тому, що він не створює правової норми, а тільки формулює те, що впливає із загальних основ права, закладених у людській природі, обов'язковим для судів є не все рішення чи вирок, а тільки суть правової позиції судді, на основі якої виноситься рішення. З прецеденту поступово можуть складатися і норми законів. У багатьох інших країнах судовий прецедент має значення для рішення питань застосування права, заповнення прогалин у законі, визнання звичаю; на основі прецеденту вносяться окремі доповнення в чинне законодавство, дається тлумачення закону.

Розглянемо питання про те, яке місце займає прецеденте англосаксонській системі права. Англосаксонська система права - це система типового суддівського, а точніше прецедентного права, у якій історично чільна роль належала такому джерелу права, як судова практика, чи прецедент. Звичайно мова йде тільки лише про судовий, а не про адміністративний чи якийсь інший прецедент.

---

[24] Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. – М.:ИНФРА,1997. – С.543.

[48] Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные системы современности. – М.:Международные отношения,1998. – С.256.

Відповідно до існуючих правил суд при вирішенні якого б то не було питання формально зв'язаний рішенням з аналогічного питання, винесеним вищестоящим чи судом тієї ж інстанції. Однак у процесі вибору відповідного прецеденту, його тлумачення, прийняття або неприйняття під приводом значної відмінності обставин справи, що розглядається, від розглянутої раніше і що стала прецедентом, суд має волю, Визнання судового прецеденту джерелом права означає, що судові органи здійснюють не тільки юрисдикційну функцію вирішення конфліктів на основі права), але і правотворчу. Зв'язкові прецеденти створюються тільки вищими судовими інстанціями, нижчі суди прецедентів не створюють. Наприклад, англійське правило прецеденту має імперативний

характер такого змісту: вирішувати так, як вирішено раніше. Відповідно до цього правила кожна судова інстанція повинна дотримуватися прецедентів, вироблених вищим судом, а також створених нею самою, якщо це вища судова інстанція. Як відмічає С. К. Загайнова: «В теперішній час доктрина прецедента знаходиться у стані постійного розвитку, але при цьому зберігаються три постійні риси: 1) повага до окремо взятого рішення одного з вищих судів; 2) визнання того, що рішення такого суду є переконливим прецедентом ія судів, які знаходяться вище нього за ієрархією; 3) окреме рішення розглядається завжди як обов'язковий прецедент для нижчого суду» [54]'.

У країнах англосаксонської системи права діє принцип обов'язковості прецеденту, він є традиційним для системи загального права. За зауваженням професора Оксфордського університету Р. Кросса, «примусовий» характер «доктрини прецеденту» в Англії, наприклад, полягає саме в тому, що англійські судді нерідко зобов'язані дотримуватися раніше прийнятого рішення навіть у тих випадках, коли існують досить переконливі доводи, що в інших обставинах дозволили б цього

---

[54] Загайнова С.К. Судебный прецедент: проблемы правоприменения. – М.: Норма,2002. – С.13.

не робити. Утому випадку, я кіло суддя «завзято і недвозначної ухиляється від дотримання прецедентів, на які він зобов'язаний послатися в силу безлічі рішень інших суддів» [65]', і цілком можливо, що будуть вжити заходи до звільнення його від займаної посади. Погроза застосування такого роду санкцій до суддів, що відступають від вимог прецедентного права, завжди існує.

У країнах романо-німецької системи права прецедент, хоча і не визнається джерелом права, проте судові рішення відіграють певну роль у формуванні правових норм. Тут прецедент не відіграє такої значної ролі, і суддя при винесенні рішення може враховувати, а може і не враховувати норми і принципи прецедентного права. Як відзначає М. Н. Марченко: «Визнання прецедента як джерела права має місце і за межами англосаксонського права. Однак не можна назвати його основним джерелом права. Прецедент у такій якості властивий лише загальному праву, що створюється судьями при розгляді конкретних справ і вирішенні різних спорів між людьми» [82]². Необхідно також відзначити, що хоча Європейський Суд не визнає застосування прецеденту, проте як відзначає Т. К. Хартлі, «майже у всіх справах Суд дотримується раніше прийнятих рішень. Прецедентне право Суду ЄС також важливо для розвитку права Співтовариства, як прецедентне право англійських судів для сучасного англійського права. Однак незважаючи на те, що юристи і генеральні адвокати широко посилаються на прецеденти, сам Суд указує на свої попередні рішення рідко. Можна навіть припустити, що він намагається замаскувати якою мірою він використовує прецедент» [141]³.

---

[65] Кросс Р.Прецедент в английском праве. – М.: Международные отношения,1985. – С.25.

[82] Марченко М.Н. Основные источники англосаксонского права: понятие,прецедент. // Вестн. Моск. Ун-та.1999. - №4. – С.29.

У недавньому минулому в радянській правовій науці репелент оцінювався вкрай негативно, і його дію в нашому раві заперечували. «Доктрина судового прецеденту як

джерела права не була сприйнята законодавством радянського періоду і, природно, не знаходить свого розвитку й у законотворчому процесі країн СНД»[26]'. Останнім часом тон кричних висловлювань трохи пом'якшився і навіть зустрічаються пропозиції про необхідність порівняти судову доктрину до джерел права. Здається, що в нас уже склалася цілком самодостатня система права і немає необхідності занадто широко застосовувати прецедент. Проте у нашому праві правило прецеденту існує. Так, наприклад, «...Особливе місце у формуванні судової практики займають керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду, у яких у багатьох випадках не тільки даються рекомендації з правильного застосування норм матеріального і процесуального права, але й усуваються прогалини в законодавстві.

Таке законодавче врегулювання дозволило судовій практиці виконати роль своєрідного регулятора, що забезпечує єдність у правозастосовній діяльності в кожному регіоні» [26]². Це дає підставу стверджувати про існування неофіційного прецеденту, функцію якого виконують рішення вищестоящих судів.

Останнім часом з'явилося порівняно нове правове явище правові позиції Конституційного Суду, які іноді ототожнюють з прецедентом, тому є необхідність розглянути цей феномен. Сьогодні серед фахівців, які займаються вивченням правових позицій, відсутнє єдине уявлення про їх сутність і правову природу. Про правові позиції Конституційного Суду ведеться активна дискусія у зв'язку з розвитком практики Конституційного Суду.

[26] Брынцев В.Д., Чернухин В.Г. Судебный прецедент (неофициальный). Судебная практика Харьковского региона по уголовным делам. – Харьков: Ксилон, 1999. – С.5.

[26] Брынцев В.Д., Чернухин В.Г. Вказ. праця – С.5.

Так, наприклад, Лучін В. О. і Мойсеєнко Мають правову позицію як «колегіальне рішення Конституційного Суду, яке виражає розуміння ним конкретних положень Конституції в процесі їх співвідношення з нормою, яка перевіряється з метою усунення невизначеностей, виниклих у ініціаторів звернення. Вона формується волею конкретних осіб суддів, відображає позицію їх більшості, завдяки чому набуває на відміну від окремої думки офіційного характеру.

В основі правової позиції лежать наукові знання, пд восвідомість, правові доктрини, конституційні принципи цінності конституціоналізму»[79]'.¹

Згідно з іншою точкою зору, «правова позиція Суду - це не тільки його підсумковий висновок про відповідність чи невідповідність норм закону, який розглядається, Конституції, але і система аргументів, наведених ним в обґрунтування свого рішення. Вона може включати як тлумачення норі Конституції, які застосовувалися як еталон конституційної норм закону, що перевіряється, так і тлумачення змісту самих положень закону, що перевіряється» [78]¹.

М. А. Мітюков вважає, «що в загальному плані правові позиції Конституційного Суду являють собою його ставлення до певних конституційно-правових проблем, закріпленій в його рішеннях. Це результат, підсумок процесу аналізу аргументів і висновків Суду, вони утворюють інтелектуальні юридичний зміст судового рішення» [84]².

Правова позиція - це погляд, ставлення органа конституційного правосуддя до тієї чи іншої норми Конституції. По своїй суті це тлумачення норм Конституції, яке дається у

зв'язку з вирішенням органом конституційного правосуддя конкретних справ... Правова позиція - самостійна частина акта конституційного правосуддя, по суті - окрема правова позиція, тільки сформульована в резолютивній частині рішення. Таким чином, правові позиції органу конституційного правосуддя (його правова доктрина) - особлива частина акта Конституційного правосуддя, яка тягне самостійні правові слідки, часто не зв'язані з правовими наслідками підсумкового висновку даного рішення в цілому.

Досліджуючи правову природу правових позицій, деякі єні відносять їх до нормативних актів, інші вважають їх прецедентом. Н. В. Вітрук стверджує, що «правові позиції Конституційного Суду - нове правове явище. їх природу і призначення з можна розглядати в уже відомій системі категорій загальної орії права. Правові позиції не є нормами права, прецедентами, актами офіційного тлумачення норм права тощо... правова позиція міститься в основі висновку Конституційного Суду... в тому конституційному змісті, який йому надає Конституційний Суд, іноді всупереч практиці арбітражних судів або судів Загальної юрисдикції» [33]'. Таким чином, в основу рішення суду покладається дещо невизначене, що не має власного правового змісту в загальній теорії права.

Разом з тим, М В. Вітрук відмічає труднощі і проблеми, усі виникають при виконанні правових позицій. Оскільки ни звернені до всіх суб'єктів права, він вважає, що всі органи законодавчої і виконавчої влади, суди повинні вивчати правові позиції Конституційного Суду. Діяльність юридичних служб всіх державних органів повинна бути направлена

---

[33] Витрук Н.В Правовые позиции Конституционного суда Российской Федерации: понятие, правовая природа, юридическая сила и значение // Конституционное право: восточноевропейское обозрение.

насамперед на вивчення рішень Конституційного Суду з метою приведення у відповідність із Конституцією і правовими позиціями всього законодавства, а не тільки того, стосовно якого прямо йдеться в рішеннях Конституційного Суду [33]

Г. А. Гаджиев посилається на англійську правову доктрину і вважає, що «у світі юридичних явищ правові позиції Конституційного Суду ближче всього знаходяться до *ratio decidendi* - вирішального доводу, аргумента, обов'язкового для інших судів, і в силу цього саме правові позиції Конституційного Суду необхідно вважати джерелом права» [34]

Для з'ясування правової природи правових позицій необхідно порівняти поняття **правових позицій і вирішального доводу**. Згідно з найбільш розповсюдженим у правовій літературі країн загального права визначенням, прецедентне право являє собою право, яке складається з норм і принципів, створених судьями в процесі винесення ними рішень. Прецедентне право перш за все пов'язане з діяльністю судів загального права.

Прецедентне право не зводиться до суми норм, які містяться у формі судових прецедентів. В широкому розумінні воно включає в себе і методи, якими користуються судді при створенні прецеденту, і ту правову культуру, яка є невід'ємною частиною правової сім'ї загального права.

У доктрині прецеденту так званий **вирішальний довід** являє собою не все рішення суду, а тільки ту його частину, в якій відображається право, на основі якого була вирішена дана справа. Вирішальний довід фіксує правову основу, яка має силу закону і повинна застосовуватися не тільки при вирішенні усіх наступних справ, а і стосовно усіх інших осіб, а не тільки сторін

---

[33] Витрук Н. В. Там же. – С.98.

даній справі. Тобто **вирішальний довід** являє собою норму [прецедентного права, яка міститься в рішенні.

Згідно з сучасним підходом також вважається, що вирішальний довід - це те, що визначено як таке судом, який розглядав нову справу з використанням попереднього прецеденту, а не те, чим обґрунтовував своє рішення суд у першому прецеденті [113]'. Таким чином, **вирішальний довід** включає в себе правову основу, яку суд кожен раз конкретизує в своєму рішенні стосовно конкретних обставин.

Необхідно відмітити низку важливих обставин, які впливають на юридичну силу прецедента. Перше полягає в тому, що реалізація доктрини обов'язковості прецедентів залежить від принципу, що суди утворюють ієрархію і, таким чином, кожен з них займає певне положення по відношенню до іншого суду, який зв'язаний рішенням вищого за ієрархією судом. Друга обставина пов'язана з тим, що навіть рішення вищого суду може оцінюватися як не таке, що має силу закону, а тільки як авторитетне або таке, що заслуговує на увагу, наприклад, якщо воно було винесене судом з посиланням на відповідні статuti. Тобто такі рішення належать не до категорії **обов'язкового прецеденту** (*stare decisis*), а до категорії юридично необов'язкових, **переконливих прецедентів** (*persuasive precedents*). Це такі судові рішення, які судді не можуть не брати до уваги, але дотримуватися яких не зобов'язані.

При зверненні до доктрини прецедента, треба, на наш погляд, розрізняти дію прецеденту у сфері факту від його дії у сфері права, де він є прецедентом тлумачення. Точка зору Конституційного Суду на те чи інше питання права (правова позиція) забезпечує вирішення конкретної справи по суті. Знання цих позицій органами державної влади забезпечує прийняття ними рішень на основі прогнозування можливих рішень Конституційного Суду з відповідних питань. Одночасно

---

[113] Романов А.К. Правовая система Англии. – М.: Международные отношения, 2000. – С.167.

сно поширення державними органами правових позицій Конституційного Суду на справи, що ними вирішуються, забезпечує подальше пізнання конституційних норм, які є необхідною передумовою прийняття правомірних правозастосовчих рішень.

В той же час правова позиція Конституційного Суду - це не сама норма, а те чи інше розуміння її змісту. Тому було б неправильно стверджувати, що правові позиції Суду можуть суперечити одна одній. Правова позиція - етап пізнання конституційної норми в той чи інший момент часу. Різне розуміння однієї й тієї ж конституційної норми у різних справах свідчить про те, що процес пізнання даної норми продовжується.

Таким чином, правові позиції не можуть функціонувати як імперативні норми, обов'язкові для виконання всіма суб'єктами права. З суб'єктивної точки зору, правові позиції є феноменом правосвідомості і повинні фактично затвердитись у свідомості суддів.

Отже, загальним для прецеденту і преюдицій є те, що при застосуванні прецеденту і преюдицій мова йде про використання раніше винесеного рішення, однак прецедентне рішення є обов'язковим для судів, що розглядають аналогічні справи, а правило преюдиціальності передбачає обов'язковість фактів, встановлених попереднім рішенням суду і що мають значення тільки для справи, яка розглядається, тобто ці факти покладаються в основу наступного рішення без вторинного доказування

§ 2.2. Преюдиції в доказуванні

Потреби практики визначають напрям і зміст пізнавальної діяльності посадових осіб і органів, що здійснюють розслідування і розгляд кримінальних справ. Діяльність цих осіб і органів можна розглядати в двох аспектах - як об'єкт наукового пізнання і як практичну діяльність по встановленню обставин вчиненого злочину. Кримінально-процесуальне пізнання, на думку Ю.М. Грошевого, «є особливий різновид соціального пізнання, у результаті якого суб'єкт (слідчий, суддя, прокурор) приходять до специфічного типу соціального знання, обумовленого особливостями об'єкта і процесуальних засобів оволодіння цим знанням. Це знання містить у собі як наукові елементи, оскільки в процесі розслідування і вирішення справи розривається зміст кримінально-правових заборон, що є нормативним закріпленням наукових правових уявлень про певні спільні відносини, так і елементи всенаукового знання, оскільки пізнається сутність одиничних соціальних явищ на основі емпіричних даних (доказів), проте у своєму практичному вираженні (вироку) вони злиті і становлять певну єдність» [45]'.

Слідчий чи суддя при дослідженні обставин справи не переслідують тільки наукових цілей. Вони встановлюють обставини злочину, у тому числі винність обвинуваченого, тобто вирішують практичні завдання, пов'язані з відправленням правосуддя, іє зазначене не означає, що в діяльності слідчого і судді немає пізнавальних елементів. Проводячи розслідування вони здобувають певні знання про вчинений злочин, винну особу і на цій підставі роблять висновки, приймають відповідне рішення. Як дало визначив В.С. Зеленецький, «пізнавальна діяльність є первинною стосовно інших видів кримінально-процесуальної діяльності. Вона завжди висувається на передній план, передує іншим видам кримінально-процесуальної діяльності» [57]².

---

[45] Грошевой Ю.М. Теоретические проблемы формирования убеждения судьи в советском уголовном судопроизводстве: Дисс... д-ра юрид. наук – Харьков, 1975. – С.28-29.

[57] Зеленецкий В.С. Сущность познавательной деятельности в советском уголовном процессе // Межвуз. сб. науч. трудов: Применение норм процессуального права. – Свердловск: 1977. – Вып.57. – С.52.

Пізнання фактів об'єктивної дійсності пронизує всю діяльність слідчого, суду.

Останнім часом у процесуальній літературі знову виниклі дискусія про те, чи є досяжною істина у кримінальному судочинстві. Теорія доказів радянського періоду нашої історії виходила з того, що радянському слідчому і судді доступна істина у кожній кримінальній справі, причому об'єктивна істина, а якщо об'єктивна істина у кримінальній справі не досягнута, то це результат невиконання слідчим, судом своїх обов'язків, допущене порушення законності. Однак останнім часом висловлена інша точка зору; суть її полягає в тому, що в судовій практиці «минуле відновлюється з дуже відносним ступенем вірогідності» [22]'.

Більшість учених-процесуалістів дотримуються колишньої доктрини, що істина в кримінальному судочинстві є досяжною. Так, наприклад, А. Р. Белкін відзначає: «Розглядаючи доказування як процес встановлення істини, тобто процес пізнання, варто виходити з положення про загальність процесу пізнання, з того, що немає і не може бути специфічно судового пізнання істини. Суб'єкт доказування встановлює за допомогою

доказів обставини справи, так само, як і в будь-яких інших галузях людської діяльності, переходить від чуттєвого сприйняття окремих фактів, ознак, властивостей тих чи інших об'єктів, що відіграють роль доказів, до логічного осмислення сприйнятого, до раціонального мислення» [21]³

Ю. В. Кореневський вважає: «Необхідно виходити з того, що істина в кримінальному процесі є досяжною. Однак це не знімає труднощів, що можуть виникнути на шляху її встановлення, які мають значною мірою об'єктивний характер, а зовсім не обов'язково пов'язані з поганою роботою слідчого, прокурора, судді... Прагнучи з'ясувати істину якнайшвидше, не можна забувати, що для достовірного встановлення обставин справи і визнання обвинувачуваного винним у злочині

---

[22] Бобров М. Становление судебной власти // Вестник Верховного Суда СССР. – 1991. - №7. – С.20

[21] Белкин А. Р. Теория доказывания. М.: НОРМА, 2000. – С.2.

необхідно повне розслідування і судовий розгляд з усіма властивими йому гарантіями» [49]¹. Такої точки зору дотримується і Л. М. Васильєв [29]⁴.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що встановити істину у кримінальній справі можливо. Однак переконаність слідчого, судді в тому, що у кримінальній справі істину встановлено, не означає її реального пізнання. По тій чи іншій кримінальній справі може бути допущена помилка. Тому в кримінальному судочинстві діють інститути апеляційного, касаційного провадження, перегляду вироків у порядку виключного провадження.

Суспільно небезпечний характер злочину, необхідність боротьби зі злочинністю і відправлення правосуддя визначають зміст і напрям пізнавальної діяльності осіб, що провадять розслідування і розгляд справи. При цьому інтереси правосуддя вимагають, щоб порядок одержання і використання доказів суворо регламентувався законом і неухильно дотримувався. Тільки за цієї умови може бути забезпечена їхня достовірність. Кримінально-процесуальний закон є мірилом поведінки слідчого, прокурора, суду й інших учасників процесу. Правий у своєму твердженні П.Є. Недбайло, що «норма права лужить засобом контролю за правильністю поведінки людини в його практичній діяльності» [89]

Регулюючи поведінку слідчого, судді, кримінально-процесуальний закон регулює і процес пізнання, його зміст і юрму. Фактичні дані, встановлені з порушенням процесуальної форми, не є доказами, їх не можна використовувати для аргументації висновків у справі, що мають юридичне

---

[49] Доказывание в уголовном процессе: традиции и современность / . – М.:Под ред. В.А. Власихина. – М.: Юристъ, 2000.- С.152.

[29] Васильев Л.М. Проблемы истины в современном российском уголовном процессе (концептуальные положения). – Краснодар.: Изд-во Кубанского аграрного университета, 1998. – С.39.

[89] Недбайло П.Е. Примирение советских правовых норм. – М.: Юрид. лит., 1960 – С.22.

значення. Зокрема, це пояснюється тим, що тільки дотримання вимог норм КПК забезпечує використання достовірних методів пізнання. Логічний зв'язок між усіма нормами кримінально-процесуального закону відображає логіку пізнання, його розвиток. Порушення логіки закону, відступлення від неї призводить до порушень логіки пізнання.

Пізнанню фактів об'єктивної дійсності «притаманна сувора логічна послідовність, безсторонній і ретельний аналіз фактів, використання досягнень науки... Суд, як і будь-який дослідник, у процесі пізнання використовує такі форми і методи мислення, як

дедукція й індукція, аналіз і синтез, гіпотеза, аналогія, подібність і розбіжність, абстрактне і конкретне, від явища до сутності тощо» [28]⁵.

Доказування, будучи різновидом процесуальної діяльності, спрямовано на досягнення кінцевої мети - встановлення істини у справі. Застосування правових норм припускає встановлення фактичних обставин шляхом **доказування**. Мета доказування - встановлення істини. Норма права не може бути застосована, якщо не з'ясовані з достовірністю обставини, з наявністю яких закон пов'язує її дію, якщо не встановлений стан самих суспільних відносин, регулювання яких передбачається нормою. Винесенню акта застосування норм права передуює процес доказування. Усе це обумовлює те значення, що займає процес доказування в правовому регулюванні. **Роль і місце преюдицій** у правозастосовній діяльності визначається їхнім значенням у доказуванні.

Процес встановлення істини у будь-якій кримінальній справі регулюється низкою норм. Вони настільки системні, що це дає підставу назвати сукупність цих норм доказовим правом. Дані норми «працюють» на встановлення істини, що дає можливість використання преюдицій у процесі

Діяльність слідчо-судових органів - пошук, виявлення, процесуальне закріплення, перевірка й оцінка доказів, а та-іж діяльність інших суб'єктів доказування, спрямована на встановлення істини, у теорії кримінального процесу називають судовим доказуванням [136, 74]'.
'

Термін «судове доказування» можна визнати умовним, му що ним, по суті справи, позначається процес пізнання ини у всій правозастосовній діяльності.

Особливості судового доказування як форми судового пізнання виражаються в такому:

- судове доказування здійснюється стосовно обставин, ;що мають юридичне значення для даної конкретної справи;

- процес судового доказування чітко врегульований кримінально-процесуальним законодавством;

- судове доказування поєднує у собі як розумову діяльність, так і практичну роботу правозастосовних органів по явленню, перевірці й оцінці доказів.

Обставини, що входять до предмета доказування, визнаються законом (ст. 64 і ст. 23 КПК України).

Для з'ясування ролі преюдицій у процесі доказування необхідно, на наш погляд, установити вплив преюдицій на предмет доказування і з'ясувати правомірність постановки І питання про преюдиції як докази.

Визначення преюдиціальності як обов'язковості встановлених у раніше винесеному вироку обставин, які мають значення для справи, що розглядає суд, обмежує активність суду в дослідженні доказів, що становлять предмет доказування. Іншими словами, відбувається спрощення доказування. Обмеження активності суду в дослідженні обставин, що входять до предмета доказування, суперечить деяким принципам кримінального процесу, зокрема принципу публічності (ст. 4 КПК України), а також основним положенням оцінки доказів, де зазначено, що ніякі докази для суду, прокурора, слідчого й особи, що провадить дізнання, не мають задалегідь встановленої сили (ст. 67 КПК України).

---

⁵ [28] Ванеева Л. А Судебное познание в советском гражданском процессе.— Владивосток: 1972.— С. 47.

[136 Див. Ульянова Л.Т. Оценка доказательств судом 1-й инстанции. – М.: Госюриздат, 1959.- С.47.[74]
Лупинская П.А. Доказывание в советском уголовном процессе. – М.: ВЮЗИ,1966. – С.26.

Визначення преюдиціальності як неприпустимості (неможливості) повторної перевірки доказів, покладених в основу раніше винесеного вироку, істотно обмежує використання преюдицій у процесі доказування у кримінальній справі. Таке положення приводить до того, що преюдиціальність як специфічна властивість вироку використовується тільки при розгляді справ стосовно осіб, на яких поширюються суб'єктивні межі законної сили преюдиціального рішення. У зв'язку з цим слід зазначити, що особливістю кримінального процесу є те, що правовідносини і факти, встановлені і відображені у вироку щодо конкретних осіб, не можуть бути знову предметом судового розгляду. Тут діє принцип неприпустимості повторного притягнення особи до кримінальної відповідальності за той самий злочин. З цього правила можна зробити висновок про те, що застосування преюдицій у кримінальному процесі спрямовано не на обмеження активності суду, а допускається з метою спрощення доказування в тих випадках, коли обставини, що підлягають доказуванню, раніше вже були досліджені іншим судом і одержали оцінку у винесеному вироку.

Преюдиціально встановлені факти є обставинами, що були встановлені на основі якихось доказів у попередній справі. Наприклад, подія злочину раніше була доведена оглядом місця події, показаннями свідків, потерпілих і так далі. Ці докази вже пройшли процесуальний порядок доказування: збирання, перевірку й оцінку. Висновки, зроблені на їхній основі, ввійшли до змісту вироку (рішення) і стали преюдиціально встановленими фактами.

Преюдиціально встановлені факти відрізняються від доказових фактів тим, що: а) встановлюються в процесі провадження по іншій кримінальній чи цивільній справі; б) через це мають процесуальну форму, властиву доказам; в) істинність їх може бути піддана сумніву в процесі використання при встановленні істини по іншій кримінальній чи цивільній справі (в рамках законної сили вироку чи рішення, тобто поки воно не буде скасоване).

При провадженні у кримінальній справі використання преюдиціально встановлених фактів характеризується **особливостями**. Процес їхнього доказування не вимагає дотримання

звичайного процесуального порядку. Він обмежується тільки оцінкою таких фактів особою, що провадить дізнання, слідчим і судом.

Оцінка преюдиціально встановлених фактів провадиться за тими же критеріями, що й оцінка будь-якого іншого доказу в справі [71]', тобто з точки зору належності, допустимості, достовірності, достатності.

Характерними елементами будь-якого процесу пізнання є те, що зібрані в справі докази завжди мають об'єктивний зміст, тобто відображений факт існуючої об'єктивної реальності, а також суб'єктивну форму, тобто відображення у свідомості конкретного суб'єкта.

Такий процес пізнання має місце при формуванні будь-якого доказу. Визначальним тут є фактичні дані, що містять інформацію про обставини справи.

Для того, щоб стати доказом, фактичні дані повинні належати до справи. Основна увага у визначенні належності доказу лежить на суді, тому що саме суд повинен регулювати процес представлення, дослідження й оцінки доказів, у плані відбору достатнього, правдивого і необхідного доказового матеріалу з метою обґрунтування майбутнього винесення судового рішення. Кримінально-процесуальний закон не визначає повного кола належних доказів по конкретній справі. Ця якість доказу

визначається шляхом оціночних суджень суду, Ёю утворюються (формуються) на об'єктивній основі.

Вирішення питання про належність доказів можна розглядати в двох аспектах. Насамперед, необхідно спочатку правильно визначити, чи відносяться до справи факти, для встановлення яких залучаються докази, а потім, шляхом логічного дослідження, тобто аналізу, вирішити, чи може конкретний доказ за своїм змістом підтвердити чи ж спростувати належні до справи факти. Іншими словами, оперування доказами має на меті визначити їхню належність до справи, а потім покласти їх в основу прийнятого рішення.

---

[71] Левченко О. В. Презумпции и преюдиции в доказывании. – Астрахань: Изд-во АГТУ, 1999. – С.161.

Обсяг відносних доказів у судовому засіданні може змінюватися. У цій ситуації вступає в дію принцип лис поз йти ви ості (ст. 16' КПК України), згідно з яким учасники кримінального процесу можуть вільно розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами, тобто своїми розпорядницькими діями, хоча суд може вийти за їх межі, з метою захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Належність преюдиційно встановлених фактів означає наявність об'єктивного зв'язку між змістом доказів і тими обставинами, що підлягають доказуванню по іншій кримінальній справі, де ці преюдиціальні факти використовуються, тобто фактами, що є об'єктом судового пізнання.

Важливою гарантією встановлення належності доказів є перелік обставин, які підлягають доказуванню по кожній кримінальній справі (ст. 64 КПК України). Для визначення належності доказів необхідно аналізувати і норми матеріального права, що будуть застосовуватися для вирішення кримінальної справи. Преюдиційно встановлені факти можуть доказувати обставини, що входять до предмета доказування. Одні з них належать до об'єктивної сторони злочину, інші - до суб'єктивної, треті - і до тієї, і до іншої.

Вони можуть встановлювати всі елементи події злочину, винність обвинувачуваного, мотиви вчинення злочину, характер і розмір шкоди. Вони доказують і всі інші обставини, які мають значення для кримінальної справи. Належні фактичні дані повинні відповідати всім кримінально-процесуальним вимогам закону до порядку й умов збирання доказів.

Належні до справи фактичні дані можуть бути допущені як докази за умови, якщо вони містяться в конкретному джерелі, щодо якого існують гарантії, які дозволяють використовувати тільки достовірні дані, що в ньому містяться. Тільки доброякісні джерела можуть мати преюдиціальне значення.

Якщо належність доказів визначається якістю їхнього змісту, то **допустимість** доказів характеризує їхню процесуальну форму, незалежно від того яким є їхній зміст. У кримінальному процесі невідомі факти що мають правове значення, встановлюються за допомогою не будь-якого доказу, а зазначених у ч. 2 ст. 65 КПК засобах доказування.

Допустимість доказів як принципово важливе явище доказового права давно і не одне сторіччя досліджується в науці цивільного, кримінально-процесуального права. Спільність в оцінках допустимості доказів представників і цивільної, і кримінальної процесуальної науки полягає в тому, що допустимість оцінюється як формальне поняття, що означає відповідність джерела фактичних даних і його процесуальної форми вимогам закону [61]'. Можна погодитися з висловленою Н. М. Кіпніс точкою зору, відповідно до якої властивість допустимості доказів містить у собі чотири критерії (елементи, аспекти):

1) наявність належного суб'єкта, правомочного провадити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів;

2) належне джерело фактичних даних (відомостей, інформації), що становлять зміст доказу;

3) належна процесуальна дія, яка використовується для одержання доказів;

4) належний порядок проведення процесуальної дії (судової чи слідчої), що використовується як засіб одержання доказів [61]⁶.

Таким чином, допустимість у кримінальному процесі (як в цивільному) розглядається як формалізоване правило, безвідносно до якості і достоїнств інформації, що міститься в тому чи іншому засобі доказування.

Допустимість преюдиціально встановлених фактів означає, що дані факти отримані з належного джерела, уповноваженим нате суб'єктом доказування. Наприклад, вирок, що не вступив у законну силу, не є преюдиціальним.

Джерелом преюдиціальних фактів є копії вироків і інших рішень суду по кримінальних і цивільних справах, копії постанов прокурора, слідчого, органа дізнання про закриття кримінальної справи по тому ж обвинуваченню, копії рішень адміністративних органів. Цільова спрямованість допустимих доказів - це забезпечення достовірності даних у справі

Вимоги закону, пред'явлені до форми доказів, є гарантіями **достовірного** встановлення обставин, що становлять предмет доказування, а також обґрунтування прийнятих рішень по кримінальній справі. Пред'явлені вимоги гарантують контроль за повнотою і правильністю відображення події злочину, а також - гарантують правильність і точність використання наявних даних у процесі дослідження обставин справи.

Достовірність доказів є істотним елементом дослідження доказів. Як об'єктивна реальність факт не залежить від сприйняття його суб'єктом доказування. Факт не може бути недостовірним, оскільки достовірність - це не властивість факту, а властивість знань про факт. Недостовірним може бути припущення про факт. Факт існує чи не існує, існував чи не існував. Але якщо сам факт - це реальність, що не може бути достовірною чи імовірною, то цього не можна сказати про характер наших відомостей про цю реальність. Відомості про існування чи не існування факту бувають достовірними чи ймовірними. Достовірним чи ймовірним може бути тільки джерело доказів, з якого ми одержуємо відомості про існування доказів і їх зміст, достовірними чи ймовірними можуть бути результати дослідження доказів.

Коли ми говоримо про достовірність джерела доказу, ми тим самим маємо на увазі, що фактичні дані, які містяться в ньому, докази - істинні. Достовірність означає істинність. Істина завжди конкретна, тому якщо в одному джерелі доказів стверджується те, що заперечується в іншому, то один з них достовірний, а інший - ні.

Ступінь імовірності виражає ступінь нашої переконаності в реальності існування факту чи явища. Однак підвищення цього ступеня, кількісне збільшення імовірнісного знання не приводить до достовірності, оскільки при будь-якому ступені імовірності наявне тільки припущення. При доказуванні використовується таке поняття, як практична достовірність, яка означає, що, допускаючи теоретично імовірність протилежного результату, у даних умовах, у даному конкретному випадку можливість такого результату з об'єктивних причин уявляється неймовірною і нею зневажають

---

¹ [61] Див. Кипнис Н, М. Допустимість доказательств в уголовном судопроизводстве. — М.: Городец 1995.— С. 13 - 27.
[61]. Там же.—С. 27.

Достовірність преюдиціально встановлених фактів пов'язана з достовірністю вироку, рішення чи постанови, що мають преюдиціальну силу. Це є матеріально-правовою основою існування таких фактів. Якщо попереднє рішення є достовірним, то і встановлені на його основі преюдиціальні факти є достовірними.

Достатність преюдиціально встановлених фактів визначає рішення суб'єкта доказування з точки зору можливості на їх основі зробити висновок про те, що обставини, які входять до предмета доказування, встановлені в необхідних межах.

Процесуальною особливістю оцінки преюдиціально встановлених фактів є те, що наявності таких фактів у справі завжди досить для певного висновку стосовно обставин предмета доказування, що цими фактами встановлюються.

Вирок (рішення), що вступив у законну силу, не скасована постанова про закриття справи містять у собі не тільки юридичні факти, але і юридичні висновки, якими встановлюються правовідносини. Якщо правовідносина вже була предметом дослідження в якійсь справі і знайшла закріплення вироку (рішенні, постанові), що вступив у законну силу, то вона є обов'язковою для суду, що розглядає іншу справу, пов'язану з попередньою.

Обвинувачений (підсудний, засуджений), потерпілий, «вільний позивач, цивільний відповідач, володіючи певними правами й обов'язками по одній кримінальній справі, мають їх і по іншій справі, як преюдиціально встановлені.

Преюдиціально встановлені правовідносини мають певні властивості, що характеризуються такими ознаками:

- 1) вони знову стали предметом розгляду по іншій справі, пов'язаній з попередньою;
- 2) вони не підлягають доказуванню;
- 3) вони є обов'язковими для суду, прокурора, слідчого, органа дізнання;
- 4) вони встановлюються вироком, що вступив в законну силу, рішенням, постановою[71]'.

---

¹ [71] Див. Детальніше: Левченко О. В. Презумпции и преюдиции в доказывании. — Астрахань: Изд. - во АГТУ, 1999. — С. 166.

Преюдиціально встановлені правовідносини мають велике значення для кримінально-процесуальної діяльності і процесу доказування у справі в частині процесуальної економії сприяють стабільності рішень, зміцненню гарантій правів конних інтересів громадян. Вони звільняють учасників доказування від повторного визнання особи потерпілою чи цивільним позивачем, притягнення особи як обвинуваченого, цивільного відповідача, представникам цих учасників не роз'яснюються знову їх права й обов'язки.

Однак при розгляді кримінальних справ може виникнути ситуація, коли обставини, що входять до предмета доказування у кримінальній справі, вже були предметом судового розгляду в іншій кримінальній справі і встановлені вироком, що вступив у законну силу.

Такі ситуації можуть виникати: 1) при розгляді виділених стосовно співучасників злочину кримінальних справ; 2) при розгляді кримінальних справ про завідомо неправдиві свідчення, дачу завідомо помилкового висновку експертом (завідомо неправильному перекладі).

Інститут об'єднання і виділення кримінальних справ, передбачений ст. 26 КПК України належить до числа правових засобів, спрямованих на вирішення завдань кримінального судочинства, на забезпечення всебічності, повноти й об'єктивності дослідження кожної кримінальної справи; він створює передумови для здійснення

швидкого і повного провадження у справі як під час досудового розслідування, так і в суді, що в кінцевому рахунку забезпечує ефективність кримінального судочинства, реалізацію завдань, що стоять перед ним.

Виділення кримінальних справ відіграє важливу роль при розслідуванні і розгляді складних, багатоепізодних чинів, справ про співучасників злочину. Правові норми інституту об'єднання і виділення кримінальних справ створюють необхідні правові передумови для дієвого захисту прав і законних інтересів як обвинуваченого, так і інших, осіб, заінтересованих у швидкому і правильному вирішенні кримінальної справи.

Підставами для виділення кримінальних справ можуть бути: а) відсутність зв'язку між окремими злочинами або особами, притягнутими до кримінальної відповідальності; б) невідоме місцезнаходження обвинуваченого, що переховується від слідства і суду, так само як і інші обставини, зазначені в ст. КПК України; в) участь неповнолітнього у вчиненні злочину спільно з дорослими (ст. 439 КПК).

У першому випадку питання про преюдиціальне значення раніше винесеного вироку при розгляді виділеної номінальної справи не може мати місце в силу того, що общини, що входять до предмета доказування по цих справах (по виділеній справі й у справі, з якої воно виділено), не збігаються.

В інших двох випадках мова йде про співучасників, сторно яких з тієї чи іншої причини кримінальна справа була виділена. Ці справи тісно пов'язані з раніше вирішеними мінімальними справами щодо співучасників, справа яких уже знаходиться на розгляді. В основі зв'язку таких справ лежить співучасть у злочині, скоєному особою, уже засудженою, і особами, стосовно яких справа перебуває у провадженні розглядається. У таких випадках частина обставин, що підлягають доказуванню по виділеній кримінальній справі, збігаються з обставинами, встановленими раніше при розгляді кримінальної справи щодо інших співучасників. Виникає питання можливість використання в доказуванні у виділеній справі ктавин, встановлених у раніше винесеному рішенні у відно-ієнні інших співучасників. Уявляється, що можна виділити ікі обставини із сукупності обставин, що входять до предме-доказування по кримінальній справі, які у випадках, коли іє викликають у суду сумніву, можуть не доводитися знову іри розгляді виділеної справи через те, що вони встановлені у вироку, що вступив у законну силу, стосовно інших співучасте. Як зазначається в процесуальній літературі, термін «подія злочину» умовно використовується для позначення кола обставин, що характеризують, в основному, істотні ознаки об'єктивної сторони й об'єкта злочину [131]. Залежно від того, чи розглядався вчинений злочин щодо даної особи, об'єкт злочину і його об'єктивна сторона не змінюються. Тому обставини, що мають значення для встановлення події злочину, при розгляді виділеної справи можуть бути покладені в основу рішення суду без вторинного доказування, тому що вони встановлені вироком, який вступив у законну силу.

Встановлення події злочину передбачає встановлення місця, часу, способу здійснення злочину. Оскільки співучасть виражається у певних діях (бездіяльності) відповідних осіб, і ці дії, що виражають вину цих осіб, є в той же час частиною події, а кількість учасників - її істотна характеристика, то з'ясування того, скільки осіб брало участь у вчиненні діяння, що конкретно робив кожний з них, є необхідним для характеристики злочину [131]⁷. Преюдиціальними при розгляді виділеного стосовно співучасників кримінальної справи можуть бути як обставини, що встановлюють подію злочину в цілому, так і окремі його обставини. Наприклад, якщо участь

обвинувачуваного в здійсненні злочину не викликає в суду сумнівів, але думка суду про роль обвинувачуваного у вчиненні злочину суперечить раніше винесеному щодо інших співучасників вироку, то деякі обставини, що стосуються події злочину, можуть знову не доводитись.

Доказування винності особи у вчиненні злочину передбачає вирішення двох питань: чи скоїла особа інкриміноване діяння, чи винна вона у скоєнні цього злочину. Винність особи у скоєнні злочину не може бути встановлена преюдиціальним шляхом. Якщо в раніше винесеному вироді вказується, що підсудний вчинив злочин у співучасті з якоюсь не встановленою особою чи яка переховується від слідства, то у разі встановлення чи розшуку такої особи орган розслідування і суд повинні знову досліджувати наявні докази і на їхній основі вирішити питання про участь цієї особи у вчиненні ЗЛОЧИНУ.

---

[131] Теория доказательств в советском уголовном процессе / Под ред. Н.В. Жогина. – М.: юрид. лит, 1973. – с.164-165.

[131] Там же. – С.171.

Це пояснюється тим, що дії осіб, справа щодо яких не розглядається, з'ясовуються і встановлюються «лише в тих межах, у яких ці дії пов'язані з діянням обвинуваченого і можуть мати значення при вирішенні питання про винність чи ступені винності обвинуваченого. З цієї точки зору у сферу дослідження обставин справи слідчим і судом не входять, наприклад, питання про те, чи діяла особа, справа про яку не розглядається, із прямим чи непрямим умислом, які обставини пом'якшують чи обтяжують його відповідальність»[87]', хоча відомості, які стосуються цього, можуть бути отримані при розгляді справи стосовно співучасників, засуджених по першій справі. Встановлення судом обставини, що стосується дій осіб, не притягнутих до суду, не можуть бути досліджені так всебічно, повно й об'єктивно, як це потрібно для встановлення винності цих осіб.

При розгляді виділеної щодо співучасника справи можуть не встановлюватися знову характер і розмір шкоди, заподіяної злочином, не з'ясовуватися знову обставини, що сприяли вчиненню злочину. В основу вироку може бути покладене рішення суду з цих питань, виражене в раніше винесеному стосовно інших співучасників вироку.

Таким чином, низка обставин, що входять до предмета дотування по виділеній справі, може не доводитися знову в силу встановлення в раніше винесеному судовому вироду. Разом з тим, у суду можуть з'явитися дані, що свідчать про неправильність встановлення фактичних обставин у раніше винесеному Вироду, які мають значення для справи, що розглядається судом. У процесуальній літературі немає єдності думок про те, чи вправі суд перевірити ще раз фактичні обставини, що лежать в основі раніше винесеного судового рішення.

Одні автори вважають, що при розгляді виділених справ суд зв'язаний раніше винесеним виродом. Вони при цьому виходять з того, що «розбираючи такі матеріали, суд має реред собою винесений вирок, що вступив у законну силу,

---

[87] Мотовиловкер Я.О. Установление истины в советском уголовном процессе. – Ярославль: Изд-во Ярославского ун-та, 1974. – С.29-30.

щодо спілників підсудного, тобто акт правосуддя, у якому сам факт злочину і дана відповідна правова характеристика вчиненому. Тому варто визнати, що в такій ситуації

судді зв'язані в даній частині з першим вироком, Вони не вправі в судовому засіданні по іншій справі інакше визначити правові ознаки злочинного діяння» [138, 50]' Інші автори вважають, що при розгляді виділених кримінальних справ суд не зв'язаний висновками іншого суду у справі про співучасників, розглянутій раніше. М. С. Строгович пише: «Вирок першого суду є для другого не актом, що має силу закону, а офіційним документом, що засвідчує певні факти, прийняті судом як істинні без подальших доказів тільки в тому випадку, коли вони вбачаються безперечними і безсумнівними у своїй істинності. При наявності сумнівів у тому чи іншому факті, встановленому вироком, що вступив в законну силу, при запереченні цього факта обвинуваченим чи іншим учасником процесу суд зобов'язаний даний факт досліджувати по суті» [127, 27, 106]⁸. Ця точка зору нам вбачається правильною, оскільки обов'язковість раніше винесеного рішення при розгляді в подальшому кримінальних справ стосовно осіб, на яких не поширюються суб'єктивні межі законної сили цього рішення, умовна. Раніше винесене судове рішення при провадженні по кримінальній справі стосовно таких осіб обов'язкове остільки, поскільки його обов'язковість не порушує права підсудного на захист і не зв'язує суд при дослідженні обставин, що входять до предмета доказування. Суд вправі, але не зобов'язаний скористатися преюдиціальним значенням цього рішення.

При виділенні справ в окреме провадження існують певні труднощі і на стадії досудового розслідування. Вони можуть Виникати в наступних випадках:

а)коли один з обвинувачуваних знаходиться в розшуку щодо нього кримінальна справа виділена в окреме провадження, а по основній кримінальній справі винесений вирок;

б)коли стосовно одного з обвинувачених у виділеній кримінальній справі закрито провадження за тією чи іншою підставою в стадії досудового розслідування. Винесений і що вступив у законну силу вирок суду по ній з двох справ повинен мати преюдиціальне значення осовно встановлення всіх обставин, що входять до предмета доказування. Прокурор, слідчий, орган дізнання, співаючись на вирок суду, де міститься остаточна оцінка всіх доказів даної події злочину, мають право прийняти рішення про закінчення провадження по виділеній в окреме провадження справі. Однак кожна з осіб, що провадить розслідування, самостійно оцінює докази, і якщо ця оцінка не збігаються з оцінкою по вже вирішеній справі в суді, то можуть з'явитися два суперечних один одному вироків щодо тієї ж самої події злочину.

І. Л. Петрухін пропонує виносити відмінний від першого вирок і перевіряти їх вищим судом у зв'язку з тим, що обвинувачений по одній з виділених кримінальних справ не брав участь як такий в другій справі і не був забезпечений достатніми процесуальними гарантіями [131]'.
Однак вищестоящий суд може перевірити ці вироків тільки в апеляційному і касаційному порядку і у порядку виняткового провадження, а ці стадії процесу мають свої, специфічні засоби перевірки законності й обгрунтованості вироків, що у даному випадку можуть виявитися неефективними.

О. В. Левченко вважає, що дану проблему більш доцільно вирішити в стадії досудового розслідування, коли немає остаточних висновків по виділеній кримінальній справі. Вона

⁸ [127] Строгович М. С. Учение о материальной истине в уголовном процессе.— М.: АН СССР, 1947.— С. 214; [27] Быховский И. Е. О единении и выделении уголовных дел. — М.: Юрид. лит., 1961—С. 59; [106]; Рахунов Р. Д. О юридических гарантиях независимости судей в советском уголовном процессе // Советское государство * право.— 1968.— № 4.— С. 53.

пише: «Якщо преюдиціальна сила вироку по ОДНІЙ ІЗ СПРАВ внутрішнє переконання прокурора, слідчого, особи, яка про. І вадить дізнання, по іншій, виділеній в окреме самотійне провадження справі, заходить у суперечність, то вирок в законну силу не вступає, а вирок, що вступив в законну силу, не виконується до розгляду обох справ у вищестоящому суді по першій інстанції і винесення єдиного вироку по обох справах При винесенні єдиного вироку суд може врахувати висновки осіб, що провадять розслідування і первісний вирок. При цьому він може безпосередньо дослідити всі обставини справи і винесе остаточне рішення» [71]'. Вирішення цієї проблеми таким чином нездійсненне на практиці, оскільки вирок набуває законної сили після закінчення терміну на оскарження, а після набуття законної сили підлягає виконанню, тобто вданому випадку буде два вирок, що вступили у законну силу і які є суперечними один одному .

Питання про значення встановлених у раніше винесеному вироку фактів виникає і при розгляді кримінальних справ про дачу завідомо неправдивих показань чи завідомо неправдивого висновку експертом. Такі справи тісно пов'язані з раніше розглянутими, де встановлена відома хибність показань чи висновку експерта. В основі зв'язку цих справ лежать показання свідка, висновок експерта, визнаний помилковим у раніше винесеному вироку і яке знову стає предметом судового розгляду.

Виникає питання, чи вправі суд, що розглядає справу за обвинуваченням у вчиненні зазначених злочинів, визнати, що обвинувачений не винен, тому що його показання як свідка правдиві. Особливість такої категорії справ міститься в тому, що особа, питання про відповідальність якої розглядається брала участь у попередньому процесі як свідок і була наділена відповідними правами для захисту своїх інтересів. Разом з тим, оскільки особа була свідком, суб'єктивні межі законної

---

[71] Левченко О.В. Презумпции и преюдиции в доказывании. – Астрахань: Изд-во АГТУ, 1999. – С. 179

сили раніше винесеного вироку на нього не можуть поширюся. Тому розгляд зазначеної категорії справ повинен пройти за загальними правилами кримінального судочинства дотриманням усіх його принципів. І у разі, якщо суд дійде висновку, що показання свідка є правдивими, він зобов'язаний винести виправдувальний вирок за відсутністю події ну, незважаючи на те, що цей вирок буде суперечити вироку, що вступив у законну силу, по справі, по якій особа давала показання (висновок).

Однак, на наш погляд, встановлені в раніше винесеному вироку обставини можуть бути покладені в основу вироку в справі про дачу завідомо неправдивих показань (висновок), до вони не викликають у суду сумнівів (наприклад, особа гає себе винною у дачі завідомо помилкових показань, немає інших обставин, що ставлять під сумнів висновки суду раніше вирішеній справі). Обов'язковість раніше винесеного рішення при розгляді зазначеної категорії справ умовна і у, орган розслідування і суд вправі покласти встановлені в ньому обставини в основу рішення по справі. Питання про повноваження суду при розгляді даної категорії справ є спірним. Одні автори вважають, що встановлена судом хибність показань не може заперечуватися при розгляді таких справ, тому що вирок, що вступив у законну силу, є обов'язковим для усіх, що по цій категорії справ для суду є обов'язкового факт дачі свідком неправдивого показання. Питання про винність свідка (експерта, перекладача) суд вирішує самотійно основі свого внутрішнього переконання [50, 138]'.

Інші процесуалісти вважають, що перевірка факту неправдивості показань суперечить принципу оцінки доказів внутрішнім переконанням; обвинувачуваний у таких авах не може бути позбавлений можливості брати участь перевірці обставин які

стосуються його обвинувачення під тим приводом, що ці обставини уже встановлені судом

---

[50] Див. Дорохов В.Я. Вказ. праця. – С.82-83.;[138] Фаткуллин Ф.Н. Обвинение и судебный приговор. – Казань.Изд-во Казанского ун-та,1965. – С.525-526.

по іншій справі, по якій обвинувачений виступав як свідок отже брати участь у дослідженні цих обставин не міг [86]. На наш погляд, такий підхід є правильним, оскільки, якщо, вважати, що встановлена судом відома хибність показань свідка, експерта не може заперечуватися при розгляді таких справ, тому що вирок, який вступив у законну силу, є обов'язковим для усіх. Цим порушується право обвинуваченого(підсудного) на захист.

Ми вважаємо, що при розгляді виділених кримінальних справ і справ про дачу завідомо неправдивих показань (висновків експерта), суд, орган розслідування не зв'язаний раніше винесеним вирокі і вправі заново перевірити всі обставини, що мають значення для справи, яка розглядається. Разом з тим суд, орган розслідування вправі покласти в основу рішення по розглянутій справі обставини, встановлені в раніше винесеному рішенні по кримінальній справі, зв'язані з розглянутою, якщо їхня достовірність не викликає сумнівів і не обмежує права обвинуваченого на захист.

Зазначені вище проблеми стосуються насамперед внутрішнього переконання суду, органу розслідування. У зв'язку цим важливим вбачається питання про співвідношення преюдицій і принципу оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів, прокурорів, слідчих.

В умовах побудови правової держави судова влада повинна стати одним з елементів структури державної влади, поряд із законодавчою і виконавчою. Це означає незалежність! самостійність суду стосовно інших органів державної влади, забезпечення державою умов для його незалежного і самостійного функціонування. Для прийняття законних і обґрунтованих рішень судді повинні бути захищені від зовнішньої" впливу для того, щоб могли здійснювати правосуддя на основ⁹ закону відповідно до свого внутрішнього переконання

Оцінити доказ за внутрішнім переконанням означає сформулювати власний, незалежний, особистий погляд на встановлені у справі фактичні дані. Як відзначає В. Т. Нор: «Внутрішнє переконання це не лише результат оцінки доказів, тобто ті висновки, до яких приходять слідчий чи суд під час дослідження обставин справи, а й процес формування свідомості, переконаності слідчого чи суддів відносно наявності чи відсутності події злочину, вини особи чи інших фактів. Причому цей процес нерідко складний і запутаний, оскільки слідчому і судові в пошуках істини часто доводиться переборювати великі труднощі як в збиранні, так і в дослідженні фактичних обставин вчиненого злочину» [94]'. Оцінка доказів за внутрішнім переконанням означає, що суддя (слідчий) тільки в тому випадку повинен визнати факт встановленим, коли він на основі зібраних доказів у цьому особисто упевнився. Формування їхнього переконання відбувається в умовах, що виключають будь-яке стороннє втручання. Вплив на суддів, примушування їх до ухвалення певного рішення заборонено законом. Гарантією цього є норма ст. 126 Конституції України, згідно з якою: «Незалежність і недоторканність суддів гарантується Конституцією і законами України.

---

⁹ [86] Див. Мотовиловкер Я. О. Показання и объяснения обвиняемого как средство защиты в советском уголовном процессе.— М.: Госюриздат, 1956.—С. 168.

Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється». Стаття 14 Закону України «Про судоустрій» [13]² конкретизує це положення: згідно з п.1, судді здійснюють правосуддя самостійно. Судді при здійсненні правосуддя незалежні від будь-якого впливу, нікому не підзвітні і підкоряються тільки закону.

Пункт 5 цієї ж статті говорить про те, що втручання в здійснення правосуддя, вплив на суддів будь-яким способом, неповага до суду чи суддів, збирання, збереження, використання і поширення інформації усно чи письмово або іншим способом з метою заподіяння шкоди їх авторитету чи впливу

---

[94] Нор В.Т. Проблеми теорії судових доказів. – Львів: Вища школа.,1978. – С.103.

[13] Орієнтир. – 2002. – 27 березня.

на неупередженість забороняються. У пункті 6 передбачається забезпечення свободи неупередженого вирішення судових справ відповідно з їхнім внутрішнім переконанням, що ґрунтується на вимогах закону.

Доречно також підкреслити, що оцінка доказів за внутрішнім переконанням можлива тільки за умови, якщо суд не зв'язаний заздалегідь встановленими правилами про значення і силу тих чи інших доказів. Іншими словами, переконаність, впевненість судді в достовірності досліджених доказів і винесеного на їх основі рішення повинні мати місце в результаті безпосереднього дослідження й оцінки доказів. Саме в цьому плані і становить інтерес питання про співвідношення преюдиції і внутрішнього переконання суддів при використанні й оцінці доказів. Застосування преюдицій є винятком із загального правила оцінки доказів за внутрішнім переконанням, оскільки означає використання в доказуванні фактичних даних, встановлених раніше іншим судом. Мається на увазі, що вирок, який вступив у законну силу, є законним, обґрунтованим, істинним і в силу цього немає необхідності знову досліджувати докази, покладені в основу вироку з дотриманням усіх процесуальних умов.

Проте, на практиці виникають ситуації, коли встановлені судом раніше обставини, які покладені в основу вироку, суперечать переконанням суду по справі, що розглядається. Нз нашу думку, такі обставини не можуть мати значення заздалегідь встановлених доказів, оскільки практиці відомі випадки набуття законної сили незаконними і необґрунтованими вироками. Тому уявляється, що у разі, коли при розгляді кримінальних справ, пов'язаних з раніше вирішеною, з'являються дані, що свідчать про неправосудність раніше винесеного вироку, він не може бути покладений в основу висновків у новому судовому рішенні.

Кримінально-процесуальний закон не містить ніяки* вказівок, як діяти суддям, коли при розгляді справи, пов'язаної з раніше вирішеною, достовірно встановлюються фактичні дані, що свідчать про незаконність і необґрунтованість раніше винесеного рішення. Вважаємо, що таке рішення не може і не повинно бути покладене в основу рішення, що виноситься в новому судовому розгляді. У такому випадку виникає колізія між законною силою раніше винесеного рішення і внутрішнім переконанням суддів, що ґрунтується на оцінці доказів по новій справі.

Питання це важливе як у теоретичному, так і в практичному значенні. Відзначаючи можливість колізії між преюдицією і внутрішнім переконанням, Г. М. Резник указує на три елементи колізії: а) суд дійде іншого висновку з питання про те, чи мала місце подія або дія, ніж суд, що вже розглянув це питання раніше в порядку кримінального чи цивільного судочинства; б) розбираючи кримінальну справу про завідомо неправдиві

показання (дачу завідомо неправдивого висновку), суд переконується, що ці показання чи висновок, власне сажучи, правильні; в) внутрішнє переконання суду по виділеній кримінальній справі вступає в суперечність з висновками, що містяться у вироку по основній справі [107]'.

Необхідно враховувати можливість виникнення колізії між преюдицією і внутрішнім переконанням суду, що змушує суд виносити рішення, яке суперечить вироку, що вступив у законну силу. Це можливо в тих випадках, коли висновки суду по розглянутій кримінальній справі стосовно осіб, на яких не поширюються суб'єктивні межі законної сили раніше винесеного рішення, яке має значення для справи, що розглядається, суперечать висновкам, установленим у раніше винесеному рішенні. Ситуації, власне кажучи, є випадками, коли виносяться судові рішення, що суперечить вироку, який вступив у законну силу, і тому виникає питання про шляхи усунення суперечнос-між преюдицією і внутрішнім переконанням.

На наш погляд, виникнення колізії між преюдицією і рішнім переконанням суду можливе в таких випадках: перше, коли при провадженні по кримінальній справі стосовно осіб, що брали участь у розгляді цивільної справи, суд

---

[107] Див. Резник Г.М. Внутреннее судебное убеждение и преюдиции // Советская юстиция. – 1971. – №7. – С.10.

ставити під сумнів правильність висновків про полію чи дії чи події по цивільній справі. По-друге, колізія можлива й у випадках, коли при провадженні по кримінальній справі стосовно особи що має судимість, у суду з'являються сумніви в правильності правових висновків, зроблених у раніше винесеному судовому рішенні. І нарешті, по-третє, у випадку, коли у суду, що розглядає питання про скасування раніше винесеного вироку за нововиявленими обставинами, з'являються сумніви в законності чи обґрунтованості вироку, що встановив ці обставини. На підтвердження цієї точки зору доречно привест думку Ю. М. Грошевого, який вважає, що кримінально процесуальна преюдиція (преюдиція вироку) виникає «...при розгляді справи за нововиявленими обставинами, внаслідок зловживання прокурорів, слідчих, осіб, що провадять дізнання, і суддів (ст. 400⁵ КПК України)»[41] далі автор розглядає ситуації, які виникають стосовно випадків, коли існує суперечність між внутрішнім переконанням і преюдицією.

1. Л. Петрухін також вбачає конфлікт між внутрішнім переконанням суду по виділеній кримінальній справі з висновками, що містяться у вироку по основній справі [100]¹⁰. У кримінально-процесуальному кодексі ми не знайдемо відповіді на запитання, як необхідно діяти суду при виниклій колізії між його внутрішнім переконанням і преюдиціальними фактами. Неоднозначність вирішення цього питання відображає розходження в поглядах, існуючих у науці кримінального процесу. Одні процесуалісти вважають, що факти, встановлені вироком, який вступив в законну силу, чи рішенням суду, не входять до предмета доказування при розгляді інших справ і повинні прийматися як уже доказані, істинні положення. Так, наприклад, В. Я. Дорохов і В. І. Камінська вважають, що до скасування судового рішення (вироку), що має преюдиціальне значення, суд який розглядає справу, пов'язану з раніше вирішеною, не

---

¹⁰ [100] Петрухин И. Л. Внутреннее убеждение суда и правовые пр* зумции // Советское государство и право.— 1964.— № 3.— С. 65. і

вправу виносити вирок (рішення) за внутрішнім переконанням, Їбто вирішують колізію на користь преюдицій[50,60]'.

Ф. Н. Фаткуллін підтримує цю точку зору і пише: «У нерідних випадках судді не тільки вправі, але і зобов'язані доціджувати фактичні дані, уже відображені у вирокі по іншій праві, оцінити їх і привести на підтвердження обставин, Становлених преюдиціально, додаткові аргументи, які вибивають із усій сукупності матеріалів справи, що розглядаються. Однак звідси не випливає, що законна сила судового вирокі не стосується фактичних констатацій, що містяться в ньому. Суд може використовувати матеріали, відображені у вирокі (ухвалі, постанові) по іншій справі, але не вправі роки по них висновки, що суперечать цьому вирокі» [139]². Таку ж позицію займає З. З. Зинатуллин [58]

Інші процесуалісти виходять з того, що у формуванні своїх висновків суд не зв'язаний ніякими раніше винесеними рішеннями. М. С. Строгович, наприклад, вважає, що дана суперечність повинна бути вирішена на користь оцінки доказів за внутрішнім суддівським переконанням. Він заперечує обов'язковість ця будь-якого суду фактів, встановлених вирокі, що вступив законну силу, чи рішенням суду по іншій справі. М. С. Строгович відзначає: «Встановлений цивільним рішенням факт І вважається істинним доти, доки при розгляді кримінальної рави немає підстав у ньому сумніватися, доки в кримінальній справі немає суперечних даних і даних, що його спростовують, що ж виникають підстави для сумніву, якщо в справі містяться докази, що спростовують встановлений цивільним

---

[50] Див. Дорохов В.Я. Вказ. праця – С.82.; [60] Каминская В.И. Учение о правовых презумпциях в уголовном процессе. – М.: - Л.: АН СССР, 1948. – С.124.

[139] Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1973.- С.77.

[58] Зинатуллин З.З. Уголовно-процессуальное доказывание. – Ижевск: Изд-во Удмуртского гос. ун-та, 1993. – С.74.

рішенням факт, останній підлягає перевірці, дослідженню, доказуванню, і суд, що розглядає кримінальну справу, не може бути зв'язаний винесеним раніше цивільним рішенням» [127]'

Так само М. С. Строгович вирішує питання про обов'язковість фактів, встановлених вирокі, що вступив в законну силу, і які мають значення для справи, що перебуває на розгляді: «Суд зовсім не виходить із встановлення першим вирокі фактів як істинних, але зобов'язаний дослідити всі обставини справи, що стосуються обвинуваченого, і задовольняється стосовно деяких фактів їх засвідченням раніше винесеним вирокі у тих випадках, коли ці факти безперечні, підтверджуються розглянутими у справі доказами» [127]¹¹.

Досліджуючи проблему суддівської незалежності, Я. 0. Мотовіловкер пише: «Суд не зв'язаний рішенням іншого суду чи адміністративного органу. При розгляді кримінальної справи суд вирішує усі виникаючі питання факту і права самостійно Дане положення стосується тих випадків, коли той чи інший факт, що є предметом доказування, уже встановлений або відкинутий іншим вирокі, що вступив у законну силу, чи рішенням адміністративного органу» [85] На такі випадки, на його думку, принцип презумпції істинності вирокі, що вступив у законну силу, не поширюється, інакше була б порушена

---

¹¹ [127] Строгович М. С. Там же.— С. 219.

основна вимога закону, відповідно до якої при розгляді кримінальних справ суд вирішує всі питання факту і права самостійно.

Разом з тим Я. О. Мотовіловкер відзначає, що в ряді випадків раніше винесені судові рішення, що вступили в законну силу, можуть мати преюдиціальне значення, тобто ті чи інші обставини істотні для справи, яка розглядається, встановлені чи спростовані іншим рішенням, що вступило в законну силу не підлягають дослідженню і доказуванню, виключається також можливість їхнього встановлення в іншому вигляді, попередньому рішенні.

«Дія преюдиції,- на його думку,- виявляється в тих випадках,, коли на базі вироку, що вступив в законну силу, виникають інші додаткові питання, розв'язувані судом першої інстанції. Предметом розгляду тут є те чи інше вузьке, виникле додатково питання, а не питання про кримінальну відповідальність особи за діяння, що ставилося йому в провину, рішення по якому у вироку є обов'язковим для суду, що розглядає питання, виникле додатково»[85]¹. Досліджуючи дану проблему Р. Іскандеров доходить висновку, що коли з'являються докази, що спростовують раніше встановлені факти і висновки, суд вправі дати їм нову оцінку відповідно до тієї сукупності доказів, що є в його розпорядженні, і винести вирок за своїм внутрішнім переконанням. Р. Іскандеров вважає, що в цьому випадку суд разом з вироком повинний винести мотивоване подання на адресу правомочної посадової особи про необхідність опротестування попереднього вироку [59]².

Інакше вирішує це питання Г. М. Резник, він пропонує: «Якщо у суду виникають сумніви в істинності преюдиціально встановлених фактів, він вправі їх заново досліджувати. Дійшовши до переконання, що ці факти були встановлені неправильно, суд зупиняє провадження у справі і входить із поданням про опротестування раніше винесеного вироку за нововиявленими обставинами» [108]³.

---

[85] Див. Мотовіловкер Я.О. О пределах судебской независимости при установлении факторов и применении права по уголовному делу // Советское государство и право. – 1986. -№5. –С.126-127.

[59] Искандеров Р.О преюдициальном значении приговора // Советская юстиция. – 1990. – №2. – С.23.

[108] Резник Г.М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. – М.: Юрид лит.. 1977. – С.59.

Цей шлях вирішення колізії внутрішнього переконання і преюдиції на перший погляд уявляється правильним: зберігається значення преюдиції, не порушується правило про оцінку доказів за внутрішнім переконанням. Однак практичне здійснення цього шляху вирішення колізії пов'язано з відступленням від ряду принципових положень порядку судового розгляду.

Інститут зупинення провадження по справі розрахований на ті випадки, коли неможливий подальший судовий розгляд справи з причин, що не залежать від суду. Тут же пропонується зупинити справу для вирішення правового питання. При цьому суд повинний буде до постанови вироку висловити сформоване в нього переконання у справі, що суперечить раніше винесеному судовому рішенню.

Крім того, стаття 400 КПК України не передбачає суд як суб'єкт внесення подання про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

Інші вчені також намагаються знайти рішення, що не обмежувало б внутрішнього переконання і зберігало значення преюдиції. І. Л. Петрухін вважає, що суд, який розглядає кримінальну справу, зв'язану з раніше вирішеною кримінальною чи цивільною справою, повинен мати можливість винести вирок за своїм внутрішнім переконанням навіть якщо це і суперечить вироку (рішенню) суду, що вступив у законну силу. Однак

«вирок, яким відкинута преюдиція, не набуває законної сили доти, доки вищий судне перевірить обидва вирокі, і не вирішить питання, який з них правильний» [131]'.

Говорячи про правові наслідки преюдиції, Ю. М. Грошевой переконливо обґрунтовує точку зору, що в подібній ситуації суд повинен виносити вирок за своїм переконанням, оскільки ним відкинута преюдиція, то цей вирок набуває за-і конної сили після перевірки вищим судом обох вироків, тому

---

[131] Теория доказательств в уголовном процессе / Под ред. Н.В. Жогина. – М.: Юрид. лит.,1973.-С.360.

що «...мова йде про незв'язаність суддів у встановленні фактична вин вчиненого злочину і формуванні власного їхнього ія з усіх питань, що підлягають вирішенню у вирокі»[44]'.

Така позиція нам уявляється найбільш правильною, оскільки **використання преюдицій повинно бути допустиме лише в межах, у яких це не зв'язує внутрішнього переконання суддів**. Однак при вирішенні даного питання таким чином неможливо одночасно перевірити обидва вирокі в силу того, що в іій ситуації існує два судових рішення: раніше винесене, вступило в законну силу, і наступне, що не вступило в за-іу силу. Перевірка вирокі, що вступив в законну силу, можлива в порядку касаційного провадження у випадках, перчених ч.2 ст. 383 КПК України й у порядку виключного провадження. Перевірка вирокі (ухвали), що не вступив в законну силу, можлива в порядку апеляційного провадження і у касаційному порядку.

Викладені точки зору свідчать про те, що беззастережне рішення питання на користь кожної з них неминуче веде до порушення принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону й оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів. Вирішення питання на користь преюдиції приводить до винесення вирокі всупереч внутрішньому переконанням суддів, а на користь оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів - до винесення суперечних один одному вироків (рішень) стосовно тих самих фактів.

Наділення преюдиціальною силою судового рішення засновано на презумпції істинності судового акта, що вступив у законну силу. Законна сила судового вирокі забезпечує дію преюдиції. Уявляється, що преюдиціальність не слід ставити «один ряд з такими властивостями вирокі, як непохитність, Ілючність, обов'язковість; у преюдиціях проявляється законна сила рішення в цілому.

---

[44] Грошевой Ю.М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. – Харьков: Вища школа,1979. – С.117.

У тих випадках, коли колізія між преюдицією і переконанням суду виникає при встановленні фактичних обставин, раніше винесене судове рішення по цивільній справі має значення доказу, що може бути перевірене при провадженні у кримінальній справі за загальними правилом доказування. У тих же випадках, коли у суду, що розглядає справу виникають сумніви в правильності вирішення матеріально-правових питань у раніше винесеному вирокі, суд повинен виносити своє рішення, ґрунтуючись на вимозі проте що усі факти у вирокі повинні бути встановлені достовірно, виниклі у суду сумніви, що не можуть бути усунуті, тлумачаться на користь обвинуваченого. Тому, на наш погляд необхідно розширити повноваження апеляційної інстанції щодо перевірки таких вироків.

§ 2.3. Питання преюдиціальності при поверненні кримінальної справи на додаткове розслідування судом першої інстанції

Сучасний стан суспільства вимагає не тільки і навіть не стільки перебудови судочинства шляхом внесення змін і доповнень до кримінально-процесуального законодавства, а більш глибокої перебудови, спрямованої на зміну пріоритетів кримінально-процесуальної політики.

Як учені-юристи, так і практичні працівники судів, прокуратури, органів розслідування повинні чітко уявляти, що без спільних зусиль, без комплексного вирішення проблемних питань, які виникають на практиці і в теорії кримінального процесу, неможливо досягти того рівня дотримання прав і законних інтересів громадян, залучених до сфери кримінального судочинства, що гарантований Конституцією України і міжнародними нормами права.

Метою кримінально-процесуального права України є встановлення об'єктивної істини по кожній кримінальній справі. У визначення поняття кримінально-процесуальної істини закон вкладає вирішення таких питань: чи мав місце злочин у його кримінально-правовому значенні, ким він вчинений і за яких обставин, яким є ступінь суспільної небезпеки особи для застосування до неї відповідних мір покарання.

Правильна відповідь на ці питання може бути отримана при дотриманні необхідних законних умов, а саме доказаності усіх вищевказаних обставин тими фактичними даними, що називаються доказами по кримінальній справі і які повинні бути покладені судом в основу вироку.

Суд здійснює свою діяльність по вирішенню кримінальної справи на основі закону і внутрішнього переконання, все-ічно, повно й об'єктивно досліджуючи всі обставини справи. Цей обов'язок суд здійснює прийомами і засобами, що притаманні лише йому, і тільки в лише йому властивих умовах.

Ст. 126 Конституції України і ст. 18 КПК України гарантують незалежність суддів у здійсненні правосуддя і підкорення їх тільки закону. Ця незалежність означає, що суди займають самостійне положення серед суб'єктів кримінального процесу. Така самостійність дозволяє суду досліджувати матеріали справи у всій сукупності, зібрати нові докази і вирішити питання щодо винності чи невинності підсудного. Така самостійність суду виражається втому, що він:

не зв'язаний висновками органів досудового розслідування і повинен сам безпосередньо досліджувати всі докази у справі (ст. 257 КПК України);

не зв'язаний обсягом доказового матеріалу, представленого органами досудового розслідування, вправі не визнавати зібрані ними докази, збирати нові докази (ст. ст.66, 296 КПК України);

незалежний у визначенні порядку дослідження доказів, у виборі способів збирання нових доказів (ст. 299 КПК України);

обґрунтовує вирок лише на тих доказах, які були досліджені в судовому засіданні (ст. 323 КПК України).

Таким чином, суд може впливати на якість досудового розслідування. Ця можливість ґрунтується на тому, що закінчені складанням обвинувального висновку справи вирішуються судом, що може залежно від результатів судового розгляду дійти тих же висновків, що і слідчий чи орган дізнання, а може прийняти й інше рішення. «Результати судового розгляду справи, сформульовані у вирокі, що вступив у законну силу, чи ухвалі або постанові, у принципі (якщо не говорити про окремі помилкові

рішення) набувають характеру критерію обґрунтованості висновків органів дізнання і попереднього слідства» [64]'.

Особливі умови діяльності суду першої інстанції, що існують у стадії судового розгляду гарантії встановлення істини, обумовлюють те, що суд може оцінити докази не так, як це зробили слідчий і прокурор, і прийняти інше рішення поспу справи. Самостійне дослідження доказів може привести в деяких випадках до рішень, відмінних від висновків досудового розслідування, навіть якщо досудове розслідування проведене з дотриманням усіх норм закону і правил.

[64] Корневский Ю.В. Судебная практика и совершенствование предварительного расследования. – М.: Юрид. лит., 1974. – С.3.

Суд не обов'язково повинен погодитися з усіма висновки слідчого, і якість досудового розслідування не можна ініювати лише залежно від того, чи цілком відповідає рішення суду висновкам слідчого. «Незгода суду з обвинувальним висновком може бути поставлена в провину слідству лише в тому випадку, якщо вона пояснюється неправильними і діями чи недоліками слідчого: порушенням кримінального або кримінально-процесуального закону, помилковим застосуванням тих чи інших тактичних прийомів слідства, повільністю, безініціативністю, однобічним підбором доказів, грубими помилками при оцінці доказів»[64]'.

Встановлення і дотримання правильного співвідношення між досудовим слідством і судовим розглядом є однією з найважливіших умов належного відправлення правосуддя по кримінальних справах.

У судовому розгляді важливе значення має також перевірка матеріалів і висновків досудового розслідування. Характер і значення перевірки доказів на тій чи іншій стадії процесу визначаються завданнями, що стоять у даний момент перед слідчим, прокурором чи судом. У міру руху справи на кожній новій стадії усе більшого значення набуває елемент перевірки зказів, оскільки діяльність кожного наступного органу, до якого надходить справа, обов'язково містить у собі перевірку законності й обґрунтованості висновків попереднього органу.

Таким чином, перевірка законності й обґрунтованості висновків досудового слідства є необхідним і важливим елемент судової діяльності. У стадії судового розгляду вона відбувається в найбільш сприятливих для встановлення об'єктивної тини умовах, що служить зміцненню прав і законних інтересів громадян, залучених до сфери кримінального судочинства.

Установивши помилки чи порушення закону, що були допущені при проведенні досудового слідства, суд повинен ужити заходів для їх усунення: з'ясувати недосліджені обставини; у разі потреби повернути справу на додаткове розслідування;

(64) Корневский Ю. В. Вказ. праця.— С. 16.

винести виправдувальний вирок чи закрити справу щодо осіб, необґрунтовано притягнутих до відповідальності тощо. Ці дії рішення суду повинні, насамперед, забезпечувати правильне вирішення кримінальних справ і сприяти запобіганню іншим аналогічним недолікам у діяльності слідчих органів.

Останнім часом у процесуальній літературі з'явилися публікації, суть яких зводиться до того, що інститут повернення справ на додаткове розслідування суперечить конституційному положенню про змагальність сторін у судочинстві [35,144]'.

Однак при розгляді кримінальної справи можуть виникати ситуації, коли суд не може усунути порушення закону, допущені на досудовому слідстві, оскільки необхідно провести слідчі дії. У зв'язку з цим деякі автори пропонують передбачити в Кримінально-процесуальному кодексі положення, відповідно до яких у разі, коли суд колегіально чи суддя одноосібно дійде висновку, що є підстави для проведення по справі додаткового розслідування, виносить про це відповідно ухвалу чи постанову, при цьому він наділяється всіма повноваженнями слідчого, крім повноважень пред'являти обвинувачення. Суд виконує власну ухвалу (постанову) про проведення додаткового розслідування, може створювати слідчо-оперативну чи слідчу групу за участю слідчих і оперативних працівників, але що стосується включення останніх, то - тільки за згодою їхнього керівництва. Після закінчення проведення такого додаткового розслідування суд продовжує судовий розгляд, і отримані ним докази використовуються як допустимі у справі. Якщо в результаті проведеного судом додаткового розслідування виникає необхідність пред'явити нове обвинувачення, суд оголошує перерву і передає справу прокурору, який оголошує це обвинувачення, і суд продовжує судове засідання в межах цього обвинувачення

---

¹ [35] Гогусь О.. Норми законодавства щодо додаткового розслідування потребують вдосконалення // Право України. — 1998. № 3. — С. 58-59; [144] Юркова Г. Чи відповідає інститут додатка вого розслідування Конституції України // Право України. — 2000. — № 1. — С. 79-81

Якщо необхідно притягти до кримінальної відповідальності нових осіб і окремих розгляд справи неможливий, суд направляє справу на нове розслідування [35]'.
Таким чином, на суд покладається функція проведення досудового розслідування. На наш погляд, у такому випадку буде порушена змагальність сторін, що полягає у виконанні і судом виключно функції розгляду справи. У законодавстві тих держав, де таке слідство провадиться не органами слідства, його проведення покладене не на суддів, що розглядають справу, а на спеціального суддю - слідчого суддю. Тому з подібними пропозиціями не можна погодитися.

Інститут повернення справ на додаткове розслідування діє в тому вигляді, в якому він передбачений діючим КПК України, тому відповідно до цілей нашого дослідження зупинимось на тих випадках, коли суд першої інстанції повертає Вправу для проведення додаткового розслідування і у зв'язку з цим з'ясуємо, яке значення має правило преюдиціальності при поверненні справи на додаткове розслідування.

Використовуючи відповідно до закону своє право повертати справу на додаткове розслідування, суд може впливати на обсяг і характер розслідування, тобто на створення умов для правильного вирішення кожної справи.

У результаті виконання вказівок суду про провадження додаткового розслідування по багатьох справах збираються нові важливі докази, у ряді випадків висновки слідчих органів значно змінюються. Повернення кримінальних справ для додаткового розслідування може мати позитивний ефект для досягнення цілей правосуддя по кримінальних справах у тому випадку, якщо ця процесуальна дія викликана дійсною необхідністю і здійснюється в точній відповідності з приписами закону.

Для вирішення цих питань і визначення значення преюдицій при поверненні справи на дослідження необхідно розглянути насамперед питання про своєчасність і обґрунтованість повернення справ на додаткове розслідування, а також про зміст вказівок суду і їхньої обов'язковості для слідчих органів.

---

[35] Гогусь О. Вказ. праця. — С.59.

Підставою повернення справи на додаткове розслідування є такі порушення органами досудового слідства вимог кримінального і кримінально-процесуального законів, у результаті яких **без провадження додаткових слідчих дій** винесення законного й обґрунтованого вироку неможливе.

Найбільш характерною підставою у судовій практиці є неповнота і неправильність досудового слідства. Ця підстава пов'язана з недоліками розслідування, що впливають з неповного дослідження предмета доказування або неправильного визначення меж доказування. Висновок про неповноту обставин, що входять до предмета доказування, суд може зробити тільки на підставі даних, зібраних при провадженні процесуальних дій.

Правильне вирішення справи значною мірою залежить від своєчасного і вмілого виявлення доказів, тому важливо забезпечити повноту матеріалу, що передається в суд. Суд може і не погодитися з висновками слідчого, прийняти інше рішення з будь-якого питання. Проте подібні розбіжності можна визнати звичайними лише за умови, що вони стосуються оцінки зібраних по справі доказів, причому доказів, що у своїй сукупності є повними, доброякісними, для перевірки яких слідчий вжив усіх передбачених законом заходів.

Пленум Верховного Суду України також звертає увагу на те, що повернення справи на додаткове розслідування з мотивів неповноти чи неправильності досудового слідства можливе лише тоді, коли неповнота або неправильність не може бути усунута в судовому засіданні.

В разі неповноти або неправильності досудового слідства чи дізнання суди повинні вживати всіх необхідних заходів щодо їх усунення як шляхом перевірки обставин, що не з'ясовувалися в процесі розслідування справи, так і шляхом дослідження нових даних, про які стало відомо в ході судового розгляду [15]

---

[15] Постанова Пленуму Верховного Суду від 25 березня 1988 р. №3 «Про практику застосування судами України Кримінально-процесуального законодавства, що регулює повернення кримінальних справ на додаткове розслідування»// Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К.: Юрінком,1995. - №1.

У відповідності зі ст. 315 КПК України, з метою перевірки й існування фактичних даних, отриманих у ході судового слідств-суд своєю ухвалою (постановою) вправі доручити органу, ю провадив розслідування, виконати певні слідчі дії. Прото-слідчої дії й інших отриманих доказів передаються суду, що й таке доручення. Цей протокол, а також інші докази, які найшли від органу, що виконував доручення, досліджуються в судовому засіданні і долучаються до справи.

Матеріали досудового розслідування повинні бути повні і стільки, щоб судді мали у своєму розпорядженні всі необхідні матеріали для правильного вирішення справи. Цю вимогу не слід розуміти занадто спрощено, оскільки суд пролить своє, самостійне дослідження матеріалів справи. Він може і навіть зобов'язаний залучати нові, необхідні для вирішення справи докази. У разі потреби суд може повніше і питати підсудних, потерпілих, свідків, експертів про обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, викликати для цього додаткових свідків; витребувати за своєю ініціативою чи за клопотанням учасників судово розгляду документи й інші докази; оглянути місце події провести інші процесуальні дії - такі, наприклад, як відтворення в необхідних випадках у судовому слідстві обстановки обставин події з метою встановити не існування чи існування конкретних фактів по справі, що розглядається, але за умови, що такий експеримент буде нескладним. При цьому треба виходити із загальної природи відтворення обстановки й обставин події з оглядом місця злочину - процесуальної дії, що

відповідно до ст. 315 КПК України допустимо в умовах судового розгляду. Слід зауважити, що в п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду від 29 червня 1990 р. № 5 «Про застосування судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» дається роз'яснення, що чинне кримінально-процесуальне законодавство України не передбачає проведення в судовому засіданні відтворення обстановки і обставин події. Якщо в ході судового слідства перевірка й уточнення результатів допиту підсудного, потерпілого, свідка чи даних, отриманих при провадженні інших судово-слідчих дій, неможливі за допомогою інших доказів без відтворення обстановки й обставин події, справа підлягає поверненню на додаткове розслідування [16]'.

Проте, треба мати на увазі, що повернення кримінальних справ на додаткове розслідування може мати місце тільки в тому випадку, якщо воно здійснюється в точній відповідності із законом. Необґрунтоване повернення на додаткове розслідування може перешкодити правильному вирішенню кожної конкретної кримінальної справи.

Як уже відзначалося, суд повинен сам усувати недоліки досудового слідства. Однак це не завжди можливо в судовому засіданні, і, як відзначає Пленум Верховного Суду України, «...можливість усунення в судовому засіданні неповноти або неправильності, допущених при розслідуванні справи, визначається в кожному випадку залежно від того, чи може суд виконати дії, необхідні для встановлення істини у справі.

Такою, яку не можна усунути в судовому засіданні, може бути визнана, зокрема, неповнота, для практичного усунення якої необхідні слідчі дії, спрямовані на збирання нових доказів (проведення обшуку, виїмки, ревізії, розшуку інших свідків, відшукання документів, речових доказів тощо.) чи провадження дій у такому обсязі, виконання яких неможливо з дотриманням специфіки процесуальної форми судового розгляду.

У випадках, коли неможливо усунути в судовому засіданні неповноту чи неправильність попереднього слідства, або дізнання, справа підлягає поверненню на додаткове розслідування» [15]¹².

Таким чином, межі заповнення прогалин досудового слідства в судовому розгляді визначаються специфікою процесуальних умов і можливостей дослідження доказів у цій стадії судочинства.

У процесуальній літературі висловлена точка зору, що покладання на суд обов'язку заповнювати неповноту розслідування справи тільки тому, що ці дії можна провести в судовому засіданні - виходить покладати на суд тягар доказування винності підсудного, що суперечить сутності кримінального процесу, відповідно до якого неприпустимо, щоб той самий орган доказував винність обвинуваченого і сам же визнавав його винним [142]'.

П. Шевченко вважає, що в такій ситуації суд позбавлений права повернути справу на додаткове розслідування з мотивів неповноти слідства і повинен сам досліджувати справу, а це означає, що за неповноту досудового слідства відповідають не органи слідства, а суд. Тому він вважає, що для удосконалення кримінального процесу необхідно розширити підстави повернення справи на дослідження і виключити із закону положення про обмеження права суду повертати справу на додаткове розслідування

---

[15] Постанова Пленума Верховного Суду України від 25 березня 1988 р. «Про практику застосування судами України кримінально-процесуального законодавства, що регулює повернення справ на додаткове розслідування» // Бюлетень законодавства і юридичної практики України.— К.: Юрінком, 1995 .

тільки у випадку неможливості заповнити в судовому засіданні неповноту попереднього слідства [142]¹³.

Розглядаючи дану проблему, В. Савицький вважає, що «у подібних випадках мова йде про такі дії, що можуть бути виконані самим судом без повернення справи на дослідження, що, з погляду державних інтересів, більш економічно і доцільно. В. Савицький тут же визнає, що нерідко ці прогалини слідства стосуються саме тих доказів, на основі яких повинно бути вирішене питання про віддання обвинуваченого до суду, і порушує питання про те, чи може суд бути твердо переконаним, що неповноту розслідування йому вдасться заповнити в стадії судового розгляду. Певний ступінь ризику при відданні до суду по неповно розслідуваній справі завжди існує. Отже, і є небезпека непродуктивних витрат часу і сил, неминучих у разі повернення справи на дослідження із судового засідання» [115]'.¹⁴

У стадії попереднього розгляду справи безпосередньо не досліджуються докази, тому суд може оцінювати їх тільки з точки зору допустимості і достатності. Не оцінюючи достовірності доказів, суд повинен перевірити, чи є належним джерело одержання доказів, чи передбачений законом метод його закріплення, чи не міститься суперечностей у доказах, і на основі всього цього суд робить висновок про наявність підстав для повернення справи на додаткове розслідування.

Очевидно, було б доцільним змінити ч. 1 ст. 246 КПК України, що передбачає повернення судом справи на додаткове розслідування тільки у разі, якщо ця неповнота не може бути усунута в судовому засіданні. Вважаємо, що в такому випадку необхідно враховувати значення обставин, не встановлених на досудовому слідстві, для справи, що розглядається. Якщо від цих обставин залежить вирішення питання про наявність у діях обвинуваченого складу злочину чи про юридичну кваліфікацію діяння, то суд повинен повернути справу на додаткове розслідування, в іншому випадку віддання обвинуваченого до суду при неповноті такого характеру з розрахунком на те, що в судовому засіданні вона можливо буде усунута, може привести до віддання до суду невинного.

Суд повинен повернути справу на додаткове розслідування зі стадії попереднього розгляду і тоді, коли по справі не зібрані достатні докази, у разі підтвердження яких у судовому засіданні суд зміг би винести обвинувальний вирок, і вичерпані всі можливості їхнього одержання. При цьому ми виходимо з того, що достовірний висновок про недоведеність участі особи у вчиненні злочину не може бути зроблений в умовах тієї оцінки доказів, що може бути зроблена судом, а перенесення вирішення такого питання в судові засідання означало б віддання до суду невинного.

---

[115] Савицкий В. Направление дела на исследование из распорядительного заседания // Советская юстиция.— 1972.— №5.— С. 10-11.

Щодо стадії попереднього розгляду виникає і таке питання: чи вправі суддя в цій стадії відновити кваліфікацію обвинувачення, зазначену слідчим в обвинувальному висновку, але потім змінену прокурором при затвердженні обвинувального висновку на більш м'яку? Ми доходимо висновку, що така зміна кваліфікації злочину без повернення справи на додаткове розслідування порушить право обвинуваченого на захист, оскільки зміна обвинувального висновку - це функція " прокурора, обвинувачення в більш тяжкому злочині на момент направлення справи до суду не було.

---

[142] Див. Шевченко П. Оснований возвращения дела на дополнительное расследование нуждаются в уточнении // Советская юстиция — 1972.— №24.— С. 11.

[142] Шевченко П. Там же.— С. 11.

У деяких випадках ухвали (постанови) про направлення справи на додаткове розслідування скасовуються тому, що суд, необфунтовано вказуючи на неіснуючі в дійсності прогалини розслідування, фактично намагається перекласти на слідчі органи покладений на суд обов'язок остаточного дослідження й оцінки доказів. Це може виражатися у зверненнях до слідчих органів вимогах усунути суперечності між різними наявними у справі доказами. Природно, якщо з'ясування причин таких протиріч вимагає дослідження знову виниклих питань, провадження нових слідчих дій, суд вправі повернути справу прокурору.

У тих випадках, коли всі необхідні для розгляду в суді докази рані і потрібно здійснити лише ретельний їх розгляд, дослідження, зіставлення, а також дати їм відповідну оцінку і зробити остаточні висновки - це є завданням суду, і в подібних випадках повернення справи на додаткове розслідування неприпустимо, оскільки суд не вправі перекладати обов'язок остаточного дослідження і оцінки доказів на органи досудового слідства.

Ефективність повернення кримінальних справ на додаткове розслідування залежить не тільки від обґрунтованості ухвал (постанов) суду по суті, але і від того, наскільки мотивовані і переконливі ці ухвали, якою мірою конкретно і чітко сформульовані в них вказівки, адресовані слідчим органам. Указуючи на допущені при розслідуванні помилки і порушення закону, суд сприяє їхньому усуненню і запобіганню надалі.

Відсутність вказівок на обставини, що підлягають з'ясуванню при дослідженні, як правило, позбавляє слідчі органи можливості вичерпно виконати пропозиції суду і нерідко свідчить про необґрунтованість ухвал (постанов).

У кожному конкретному випадку суд повинен вирішувати питання про повноту і всебічність досудового розслідування з урахуванням особливостей відповідної справи. При цьому, на наш погляд, не можна направляти справу на додаткове розслідування для з'ясування обставин, які хоча і мають відношення до неї, але не настільки істотні для вирішення питання про винність чи невинність.

Однак бувають ситуації, коли суди необґрунтовано направляють кримінальні справи на додаткове розслідування. Розглядаючи дану проблему, М. Селіванов пише: «Певні труднощі виникають на практиці при безпосередньому вирішенні питання про повернення справи на додаткове розслідування, оскільки закон не містить вичерпного переліку істотних порушень, що є підставою для цього. Вони тільки частково названі в ст. 246, 281, 368 і 370 КПК України або впливають з вимог ст. 237 КПК. Хоча і ті, котрі згадані в законі, сформульовані занадто узагальнено. Тому суддя повинен самостійно вирішувати, які саме порушення є істотними (крім зазначених у законі), виходячи з характеру і конкретних обставин справи. Це якоюсь мірою пояснює те, що іноді судді повертають справи на додаткове розслідування при наявності в них несуттєвих порушень і, навпаки, приймають до провадження справи, в яких істотно порушений закон» [118]¹.

Розглядаючи питання повернення кримінальних справ на додаткове розслідування Г. Колбая відзначає, що «при вирішенні питання про направлення справи на додаткове розслідування через неповноту розслідування спостерігаються дві крайності. Одна з них полягає в необґрунтованому поверненні справи, коли є реальні можливості залучити нові докази в самому судовому розгляді. Інша ж, навпроти, полягає в тому, що суд, спонукуваний прагненням швидко розглянути справу, ігнорує незаповненість прогалин попереднього слідства в умовах судового розгляду і виносить вирок на основі недостатньо повно досліджених доказів у справі» [62]². Дійсно, обидві

[118] Селіванов М. Повернення судами справ на додаткове розс. ванія // Радянське право.— 1982.— № 1,— С. 37.

[62] Колбая Г. Процессуальніе вопросы возвращения угододела на доследование // Советская юстиция.— 1971.— № 7 —С.19.

ці крайності однаково неприпустимі, оскільки перешкоджають належному здійсненню правосуддя.

Повернення справи на додаткове розслідування, коли є очевидною неможливість заповненість прогалин розслідування, є неприпустимим. Повернення справи на дослідження в умовах фактичної неможливості встановлення певних фактів чи збирання доказів означає ухилення від вирішення справи по суті і створює тим самим неприпустиме з погляду здійснення завдань кримінального судочинства затягування процесу розгляду справи.

Немає підстав для повернення справи на додаткове розслідування для провадження тих чи інших слідчих дій, коли це в силах зробити сам суд, оскільки для досягнення цілей (кримінального судочинства потрібно не тільки всебічно, повно й об'єктивно розслідувати справу, але і максимально швидко розглянути справу в суді, щоб момент винесення вироку якнайближче був до моменту вчинення злочину. Це найважливіша умова ефективності судочинства.

Таким чином, тільки та виявлена в судовому розгляді неповнота чи неправильність дізнання або досудового слідства може бути підставою для направлення справи на додаткове розслідування, яку не можна усунути в самому судовому засіданні.

Однією з підстав повернення справи на додаткове розслідування є істотне порушення вимог кримінально-процесуального законодавства. Ці питання повинні розглядатися під кутом зору їхнього впливу на встановлення об'єктивної істини в справі. Однак, як роз'яснив Пленум Верховного Суду України, повернення кримінальної справи на дослідження на цій підставі також може мати місце тільки у випадках, коли суд не має можливості такі порушення усунути самостійно [15]'. Відповідно до вимог ст. 370 КПК України істотними порушеннями кримінально-процесуального закону, допущеними органами дізнання чи досудового слідства, є такі порушення, що призвели

---

[15] Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 березня 1988 р. № 3 «Про застосування судами України кримінально-процесуального законодавства, що регулює повернення справ на додаткове розслідування // Бюлетень законодавства і юридичної України.— К.: Юрінком,1995.— № 1.

до обмеження гарантованих законом прав учасників процесу або іншим чином перешкодили чи могли перешкодити суду об'єктивно, повно і всебічно розглянути справу і винести законний і обґрунтований вирок.

Так, невиконання вимоги ст. 142 КПК України про роз'яснення обвинуваченому процесуальних прав є істотним порушенням кримінально-процесуального закону, що повинно тягти повернення справи на додаткове розслідування. У разі якщо обвинуваченому не було роз'яснено будь-яке з прав, передбачених КПК, то питання про повернення справи на додаткове розслідування повинно вирішуватися залежно від впливу цього порушення на повноту і всебічність розслідування справи і з урахуванням захисту законних інтересів обвинуваченого.

Деякі порушення процесуального закону повинні завжди тягти повернення справи на додаткове розслідування. До них можна віднести такі випадки: якщо в постанові про притягнення як обвинуваченого неповно зазначені встановлені у справі факти, що мають кримінально-правове значення; якщо притягуються до кримінальної відповідальності співучасники і у постанові не індивідуалізовано формулювання обвинувачення; якщо

при притягненні особи до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою з бланкетною диспозицією, не зазначено які конкретно вимоги законів чи підзаконних актів були порушені обвинуваченим; якщо в постанові про притягнення як обвинуваченого не зазначено які саме дії ставляться в провину по кожній статті КК - при притягненні до відповідальності за вчинення декількох злочинів, що підпадають під ознаки різних статей кримінального закону; якщо не зазначено частину чи пункт статті КК, що складається з декількох частин, пунктів; якщо мають місце суперечності між формулюванням обвинувачення і юридичною кваліфікацією.

Суд вправі повернути справу на додаткове розслідування і тоді, коли в суді будуть встановлені обставини, що свідчать про вчинення підсудним злочину, по якому йому не було пред'явлене обвинувачення, чи якщо виникає необхідність пред'явити більш тяжке обвинувачення чи таке, що істотно відрізняється за фактичними підставами. Відповідно до вимог

276 КПК України, коли виникає необхідність пред'явити підсудному нове статті обвинувачення, суд за клопотанням прокурора, потерпілого чи його представника, не припиняючи розгляду справи, виносить ухвалу (постанову), якими про вчинений злочин повідомляє прокурора. У разі якщо нове обвинувачення тісно зв'язане з початковим і їх окремих розгляд неможливий, суд повертає на дослідження всю справу.

Рішення суду про об'єднання кримінальних справ (ст. 26 КПК) суд повинен приймати з урахуванням того, що у цих справах має місце зв'язок між формулюванням обвинувачення за фактичними обставинами, чи від об'єднання справ залежить кваліфікація діяння. Якщо такі умови відсутні, суд може без повернення справи на додаткове розслідування сам їх об'єднати.

Діючий КПК України передбачає норму, відповідно до якої справа може бути направлена на додаткове розслідування як при попередньому розгляді його суддею, так і із судового розгляду. Передбачено, що у разі недостатності доказів, якими обґрунтовується обвинувачення, суд із власної ініціативи повертає справу на дослідження. Уявляється, що суд може направити справу на додаткове розслідування з мотивів неповноти тільки за клопотанням сторони. Наприклад, прокурор, на якого Конституцією України покладена функція нагляду за дотриманням законності при проведенні дізнання і досудового слідства, виконуючи вимоги закону про перевірку матеріалів справи, дійшов висновку, що розслідування проведене повно і направив кримінальну справу в суд. Якщо він не заявляє клопотання про повернення справи на додаткове розслідування або не заявляє клопотання підсудний, його захисник, законний представник, суд при винесенні вироку повинен виходити з тих доказів, що представлені прокурором. На наш погляд, таке положення є позитивним моментом, оскільки, як уже відзначалося, суд повинен виконувати тільки функцію розгляду справи.

Правильною уявляється норма КПК (ч. 4 ст. 276), згідно з якою сторонам надається право подачі апеляції в апеляційний суд, а якщо справа розглядається по першій інстанції апеляційним судом, - касаційної скарги на ухвалу (постанову) суду про вчинення підсудним злочину, обвинувачення в якому не було пред'явлено.

При поверненні справи на дослідження виникає питання них про межі обов'язковості вказівок суду, що містяться в його ухвалі (постанові), яка вступила в законну силу, тобто ми мають вказівки суду преюдиціальну силу для рішень слідчого, який провадить додаткове розслідування. «Вирішення цього питання в кінцевому рахунку обумовлено загальнообов'язковістю закону, на основі якого ухвала винесена»

[88]', при цьому необхідно уточнити характер і межі обов'язковості, що виникають у органів досудового розслідування на основі ухвали (постанови) суду про направлення справи на додаткове розслідування.

Правова природа такої ухвали (постанови) полягає в тому, що нею визнається невиконаним чи неправильно виконаним припис закону. Встановивши порушення закону, суд ставить за обов'язок слідчим органам усунути їх і відновити права учасників процесу. Виносячи ухвалу (постанову) про повернення справи на додаткове розслідування, суд повинен вказати, на якій підставі справа повертається і які обставини повинні бути додатково з'ясовані.

Вказівки суду можна умовно поділити на дві групи:

1) вказівки процесуального характеру:

про забезпечення необхідної повноти розслідування; про усунення істотних порушень кримінально-процесуального закону;

про об'єднання і виділення справ.

2) вказівки, що стосуються до вирішення справи по суті. Це можуть бути вказівки:

про пред'явлення обвинуваченому іншого обвинувачення, пов'язаного з раніше пред'явленим; і

про зміну обвинувачення на більш тяжке чи таке, що істотно відрізняється за фактичними підставами від обвинувачення, що міститься в обвинувальному висновку;

про притягнення до кримінальної відповідальності поданій справі інших осіб [64]².

---

[88] Невская Н. Выполнение указаний судам по делу, направленному на дополнительное расследование // Советская юстиция. - №10. -1983. - С.13.

Вказівки суду про забезпечення необхідної повноти розслідування, усунення істотних порушень кримінально-процесуального законодавства є безумовно обов'язковими, скільки від цього залежить вирішення справи по суті. Тільки умови обов'язкового і повного виконання вказівок суду щодо обсягу обставин, які підлягають дослідженню можна говорити про відповідність додаткового розслідування виморім всебічності, повноти й об'єктивності (ст. 22 КПК України), і лише фактична неможливість виконати ухвалу (постанову) суду при провадженні додаткового розслідування може звільнити слідчого від встановлення обставин, зазначених щдом. Разом з тим при додатковому розслідуванні органи слідства не обмежені встановленням того кола обставин, що значені в ухвалі суду. Але вони не вправі не виконати вказівки суду щодо обставин, зазначених у його ухвалі.

При поверненні справи на додаткове розслідування у разі істотного порушення кримінально-процесуального закону суд повинен вказати в чому саме полягає істотне порушення закону і що справа направляється на дослідження тому, що допущені в ній істотні порушення закону призвели до порушення гарантованих законом прав чи позначилися на всебічності, повноті і об'єктивності дізнання або досудового слідства і не можуть бути усунуті під час судового розгляду. Залежно від того, на якій стадії вирішується питання про повернення вправи на дослідження, залежить і обсяг вказівок суду, скільки в стадії попереднього розгляду справи судом докази безпосередньо не досліджуються, при поверненні справи на дослідження з цієї стадії в ухвалі (постанові) суд може вкврати тільки на недостатність доказів, порушення закону при їх закріпленні тощо.

На стадії судового розгляду докази досліджуються судом безпосередньо, тому при поверненні на дослідження суд морсе аналізувати й оцінювати їх з точки зору належності, допустимості, достовірності і повноти.

Що стосується вказівок, які стосуються до вирішення ризи по суті, то тут потрібно виходити насамперед з того, що :курор, слідчий і особа, яка провадить дізнання, так само і суд, оцінюють докази засвоїм внутрішнім переконанням, заснованому, яке ґрунтується на всебічному, повному і об. ективному розгляді обставин справи, керуючись законом (ст. 67 КПК України). Суд, направляючи справу на додаткове розслідування для з'ясування тих чи інших питань, не може передрішувати висновків, до яких дійдуть особи, які провадять доснідування. Виконавши усі вказівки суду про встановлення фактичних обставин справи, слідчий приймає рішення самостійно, виходячи з отриманих у результаті доснідування даних, змісту яких суд не знав і прийняти рішення щодо них не міг.

Вказівки суду першої інстанції, що стосуються пред'явлення обвинуваченому іншого обвинувачення, пов'язаного з раніше пред'явленим, про зміну обвинувачення на більш тяжке чи таке, що істотно відрізняється за фактичними обставинами від обвинувачення, яке міститься в обвинувальному висновку, про притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, то такі вказівки суду першої інстанції для слідчого є обов'язковими. Даючи такі вказівки, суд не може передрішувати питання про формулювання й обсяг обвинувачення, його доказаність, кваліфікацію вчиненого, достовірність того чи іншого доказу або перевагу одних доказів над іншими, а також вважати встановленими обставини, що підлягають перевірці в ході додаткового розслідування.

Оскільки суд не може передрішувати правові висновки слідчого, то преюдиція буде мати місце в тому випадку, якщо по багатоепізодним справам суд виділяє в окреме провадження справу, щодо деяких епізодів і повертає на додаткове розслідування, а щодо інших епізодів продовжує розгляд справні виноситься вирок. В таких випадках, факти встановлені вирокі суду будуть мати преюдиціальне значення для слідчого, який провадить додаткове розслідування

§ 2.4. Преюдиціальна сила вироку суду першої інстанції, що набрав законної сили

Вирок суду - це найважливіший процесуальний акт, що ршує судовий розгляд. Тільки вирок має вищу юридичну , здатну засвідчити, що особа, стосовно якої він ви несе злочинець. Це положення в даний час одержало авторитетне підтвердження в статті 62 Конституції України. Розглядаючи властивості вироку, Ю. М. Грошевой пише про те, о «вирок - найважливіше процесуальне рішення суду первинної інстанції, результат усієї попередньої винесенню вироку процесуальної діяльності» [40]'.

Відповідно до ст. 17 КПК України вирок ухвалюється одноосібно суддею чи, у передбачених законом випадках, колегіально.

Суддя - це незалежний, підкорений тільки закону представник влади, уповноважений від імені держави одноосібно и у складі колегії в процесуальному порядку розглядати і вирішувати кримінальні справи, застосовуючи право з використанням у необхідних випадках примусових заходів.

Правове положення судді визначається Конституцією країни, відповідно до якої судді є незалежними і підкоряються тільки закону, реалізують свої повноваження в прийня-іх ними актах правосуддя. Держава заінтересована в тому, об правові відносини, що виникають у результаті порушення норми кримінального права, розглядалися тільки судови-и органами і вирішувалися у вирокі, якому надано характер кта державної влади.

Діяльність суду має державно-владний характер. Застосування правових норм завжди пов'язано з владними веліннями, які надходять від держави. Владний характер діяльності суду із застосування правових норм виявляється в змісті тих рішень, що вправі виносити суд, і в тих заходах, які він вправі застосовувати для забезпечення виконання цих рішень. Вирок як процесуальний акт містить певне державне веління, що спирається на авторитет і силу держави і забезпечене низкою

---

[40] Грошевой Ю. М. Правовые свойства приговора - акта социалистического правосудия — Харьков: Вища школа, 1978.— С. 13

заходів для його реалізації. Кожне рішення, виражене у вироку, є юридичним фактом, що зумовлює провадження, зміну чи припинення виниклих раніше правовідносин, у яких учасники кримінального судочинства реалізують свої права. Тому вирок - це не тільки засіб реалізації посадовими особами і державними органами своїх обов'язків, а і засіб реалізації наданих законом прав усіма учасниками процесу. Вирок виконує в кожному конкретному випадку завдання вирішення конкретного правового питання і разом з тим сприяє зміцненню законності, авторитету закону, запобіганню злочинам. Розробка процесуального механізму, що забезпечує ефективне і швидке застосування рішень, необхідна для зміцнення процесуальних гарантій прав і законних інтересів особи. Захист цих гарантій виражається в підсумковому, найважливішому акті правосуддя - вироку суду першої інстанції.

Здійснити правосуддя по кожній розглянутій судом кримінальній справі означає «шляхом розгляду даної справи в порядку, передбаченому законом, вирішити її в точній відповідності з тим, що мало місце в об'єктивній дійсності, встановити у справі об'єктивну істину і винести законний і обґрунтований вирок, у якому правильно було б вирішено питання про подію злочину, винність підсудного, кваліфікацію його діянь і міру покарання у разі визнання конкретної особи винною» [44]'. Тобто вирок суду є результатом судового розгляду, суть якого - безпосереднє дослідження всіх доказів, зібраних на досудовому слідстві, а також самим судом за допомогою інших учасників процесу. Вирок має важливе значення для актів правосуддя вищих судів. Хоча вони і мають самостійне значення, ці акти тісно пов'язані з вирокком, виносяться у зв'язку з його оскарженням, можуть бути зрозумілі й оцінені лише в сукупності з вирокком.

Процес пізнання фактів об'єктивної дійсності суддею має і вирішальне значення у формуванні вирокку. Прагнення законодавця повинне полягати в тому, щоб усунути недоліки кримінально-процесуального пізнання, обумовлені його опосередкованістю, і забезпечити максимальні можливості й умови

---

[44] Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. — Харьков: Вища школа, 1979.— С 103.

для пізнання суддями фактів. Весь механізм процесуального вказування служить тому, щоб сам суддя, який не міг безпосередньо спостерігати подію злочину, по можливості безпосередньо пізнав усі ті докази, їхні джерела, на підставі яких жна з'ясувати факти, що підлягають доказуванню, які мали це в минулому. Суддя виконує цю операцію за допомогою огічної системи висновків, заснованої на доказових даних рез оціночне судження, що потім описуються у вирокку і жутьбути проконтрольовані вищими інстанціями. Обов'язкова вимога при всьому цьому полягає в тому, б суддя, завершуючи пізнавальний процес, дійшов істини підставі оцінок, що виключають суб'єктивність. У

мотивунні вироку повинно бути відбито яким чином виник у судді новок, виражений у прийнятому рішенні.

Спочатку суддя пізнає факти, які мають відношення до справи з матеріалів досудового слідства, зокрема із протоколів, постанов, обвинувального висновку тощо. Таке пізнання початковому етапі є непрямим, тому що суддя знайомиться з джерелами доказів, а лише з описом події, винності особи інших обставин, даними учасниками кримінального процесу своїх показаннях. Основа пізнання на цьому етапі - результат пізнання фактів іншими особами - органом дізнання, ідчим, прокурором. Варто враховувати і ту обставину, що гани досудового слідства також безпосередньо не пізнають кти вчиненого злочину (за винятком огляду місьця події), і ті обставини, що не можуть бути повторені і встановлені підставі результатів пізнання інших осіб, тобто перші відомості суду про подію, яка підлягає дослідженню, є багаторазово опосередкованим пізнанням.

Безпосередність як принцип судового розгляду припускає, що суддя повинен по можливості безпосередньо розтяти джерела доказів, що містять у собі факти, які стосуються рави, і, завершуючи процес пізнання, виходити у своїх ріннях тільки з повно і всебічно досліджених даних у судому слідстві.

При завершенні процесу пізнання безпосереднє вивчення ;им із факторів оцінки доказів, кожного окремо й усіх у сукупності. Іноді у судді виникає необхідність безпосередньо ознайомитися з окремими обставинами справи, наприклад, з місцем події, чи потреба у прямому пізнанні виниклих змін у речових доказах, слідах і тощо. Суддя може безпосередньо ознайомитися з особистими якостями підсудного, потерпілого, свідка. Отримані дані він може взяти за основу при встановленні фактів, необхідних для постанови обвинувального чи виправдувального вироку. Отже, встановлення факту є результатом безперервної пізнавальної діяльності, при якій на певному етапі розвитку думки пізнання одних фактів приводить суддю до пізнання інших. Ця специфічна для суддів розумова діяльність здійснюється у зв'язку з оцінкою доказів.

Остаточні рішення суду, пов'язані з встановленням фактичних обставин і зафіксовані у вироку, самі по собі виникають як категоричні, що виключають альтернативні результати діяльності.

За пізнанням суддею доказів йде розумова діяльність, що полягає в безпосередньому доказуванні. Процеси пізнання і доказування цілком зливаються, взаємно доповнюють один одного і можуть бути розмежовані, власне кажучи, тільки з метою їх аналізу. Саме доказування складається з розумової діяльності суддів по формуванню рішень, а також обґрунтуванню остаточного, підсумкового рішення. У ході цієї діяльності суддя на підставі оцінки окремих доказів підкріплює правильність свого переконання щодо істинності встановлених фактів, виключаючи протилежну можливість. Діяльність судді в процесі доказування, що здійснюється з використанням різних логічних дій тісно пов'язана з діяльністю інших суб'єктів доказування.

Свої судження суддя може обґрунтовувати тільки доказаними фактами. У процесі встановлення фактів, що мають значення для справи, безпосередньо після дослідження доказів, суддя на основі оцінки повинен визначити їхню доказову силу. Можливо це тільки після того, як суддя врахує наявні в його розпорядженні факти (їхню належність, допустимість, доказову силу), достатні для оціночного судження, тобто вважатиме їх доказаними. Оцінка доказів є специфічною діяльністю судді [76]'. Сутність її полягає в тому, що суддя і безпосередньо вивчає окремі докази насамперед з погляду їхньої істотності, значимості для справи, законності їхнього одержання. Потім він визначає доброякісність, доказову силу встановлених фактів, їх цінність, істинність, їхній зв'язок з

іншими доказами. Якщо дані суперечать частково чи повністю один одному, суддя приймає за доказ тільки несуперечливі факти, що відповідають його внутрішньому переконанню, а інші, мотивуючи, відкидає.

Вимога кримінально-процесуального закону, відповідно до якого в описовій частині вироку необхідно викладати сутність і результати розумового процесу, які привели суддю до рішення, прийнятого на підставі оцінки доказів, створює можливість для наступної перевірки результатів цієї оцінки. Там, де правова норма передбачає таку вимогу, вищий суд вправі переглянути рішення, усунути з нього допущені помилки.

Варто відзначити ще один важливий момент - процес оцінки доказів судом, по суті, відбувається також і в тих випадках, коли він має на меті не встановлення фактичних обставин справи, а підготовку інших за своєю природою рішень, встановлення кримінальної відповідальності, застосування статті закону, що впливає на призначення покарання, оцінку пом'якшуючих і обтяжуючих обставин і тощо.

Акти правосуддя, у тому числі і вирок, характеризуються певними правовими властивостями. У філософській літературі підкреслюється, що властивості притаманні кожному предмету, судженню, без яких вони не можуть існувати, а сукупність властивостей предмета визначає його якісну визначеність [63]²

Зазначене не виключає того, що в стадії досудового слідства прокурор, слідчий, орган дізнання також оцінюють докази. У фінально-процесуальній літературі вказувалося на те, що неприпустимо проводити різку межу між «попередньою» оцінкою, зробленою в процесі досудового розслідування, і «остаточною» оцінкою, ідійсною після судового розгляду: [76] Див. Лупинская П. А. Некоторые процессуальные и логические вопросы доказывания в уголовном процессе // Сов. гос. и право.— 1973.— № 3.— С. 83.

[63] Кондаков Н. И. Логический словарь - справочник. — М: Наука.1975. — С.526.

У процесуальній літературі прийнято розрізняти зовнішні властивості акта правосуддя (виключність, обов'язковість, законну силу) і внутрішні (законність і обґрунтованість) [44], Така класифікація піддана обґрунтованій критиці А. Н.Толочко. Він відзначає, що «такою констатацією штучно розриваються зміст і форма процесуального акта, що знаходяться в єдності і взаємодії. Сутність будь-якого процесуального акта можна зрозуміти тільки розглядаючи в єдності процесуальну форму з його фактичним правовим змістом.... Тому варто розрізняти властивості, що відображають місце акта правосуддя в системі процесуальних рішень (законну силу), і властивості, які виражають його якісну визначеність (законність, обґрунтованість і справедливість вирішення питань, що підлягають встановленню вданому акті) [132]¹⁴. З такою думкою, на наш погляд, потрібно погодитися, оскільки єдність змісту і форми акта правосуддя обумовлює взаємозв'язок його правових властивостей.

Оскільки усі властивості актів правосуддя є взаємозалежними, то для з'ясування, яке значення мають властивості акта правосуддя для преюдиціальності судових рішень (вироків), розглянемо ці властивості.

Усі процесуальні акти для того, щоб відповідати своєму призначенню, повинні бути законними й обґрунтованими. Це означає, що ці акти повинні виноситися на підставі суворого дотримання матеріальних і процесуальних законів і бути правильними по суті, у цих актах повинен знайти своє відображення найважливіший принцип судочинства - принцип законності. Як відзначає А. Л. Ривлін, «законність у здійсненні правосуддя у

---

¹⁴ [132] Толочко А. Н. Роль мотивировки в обеспечении законности, обоснованности и справедливости актов социалистического правосудья, выносимых судом первой инстанции по уголовным делам: Дисс... канд. юрид. наук: 12. 00. 09 — Харьков, 1985.— С. 28.

кримінальних справах повинна знаходити своє вираження у всіх актах діяльності слідчих, прокурорських і судових органів. Оскільки ж усі питання, пов'язані з розглядом конкретної справи, і в першу чергу питання про винність чи невинність притягнутих осіб, одержують вирішення у вироку, можна сказати, що законність у здійсненні правосуддя - це в кінцевому рахунку законність винесеного вироку»[109]'.

Положення закону є обов'язковими для всіх суб'єктів кримінального процесу, що здійснюють провадження у справі, дотримання матеріальних і процесуальних норм становить їхній обов'язок перед державою й особою. Тільки врегульована законом діяльність може бути частиною кримінального процесу, тому порушення норми права може вивести дію за жі кримінального судочинства. Отриманий, наприклад, з рушенням закону доказ визнається недопустимим і не може бути покладений в основу обвинувачення.

У процесуальній літературі висловлені різні точки зору щодо поняття «законність вироку». На думку М. С. Строговича, «законність вироку - означає винесення вироку з точним дотриманням усіх вимог процесуальних законів і з правильним застосуванням матеріального закону»[126]², іншими словами,- законність тут виражається тільки при дотриманні законів під час постанови вироку. Таке розуміння законності вироку піддає різкій критиці Ю. М. Грошевой, який вважає, що «вирок - це підсумок усієї діяльності органів попереднього розслідування і суду, і якщо допущено істотне порушення кримінально-процесуальної форми в діяльності, що передувала постанові вироку, виключається можливість визнання його законним. Для несення законного вироку, - правомірно пише Ю. М. Гроше-й, - необхідно, щоб був дотриманий процесуальний закон ротягом усього провадження у справі, а також правильно

---

[109] Ривлин А.Л. Законность и истинность судебного приговора // Советское государство и право. - №7. - 1957. - С.114.

[126] Строгович М. С. Проверка законности и обоснованности судебных приговоров. - М.:АН СССР, 1956. - С.28. Аналогічно визначає законність вироку і Перлов І. Д.: [100] Див. Перлов И.Д. Приговор в советском уголовном процессе. - М.: Госюриздат, 1960. - С.195.

застосовані кримінальні й інші закони мри винесенні вироку»[42] М. І Бажанов і П. А. Лунинська під законністю вкрок розуміють також дотримання кримінально-процесуального закону при розслідуванні, розгляді і вирішенні справи та при винесенні акта, а також правильне застосування кримінального н інших матеріальних законів при вирішенні питань, що виникають у кримінальній справі[20, 75] Ми поділяємо викладену точку зору, вважаємо також, що законність вироку виражається відношенні висновків суду до закону, застосовуваному зі стадії порушення кримінальної справи.

Достовірно встановивши винність підсудного в інкримінованому йому діянні, суд постановляє не тільки обвинувальний вирок з призначенням покарання, але і вправі винести обвинувальний вирок без призначення покарання, якщо з дня вступу в силу обвинувального вироку він не був приведений у виконання в терміни, передбачені КК України (ч.3 ст. 327 КПК України, ст. 80 КК України). Суд також може вирішити справу шляхом звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дієвим каяттям, з примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим у випадках, передбачених ст. 46 КК України, у зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру, передачею особи на поруки, закінченням строку давності (ст. 7,7 КПК України).

Винність підсудного не може бути встановлена на основі ймовірних висновків суддів, тому кримінальна відповідальність підсудного повинна наставати лише на підставі достовірно встановлених фактів його винності. Суд обґрунтовує вирок лише на тих доказах, що були розглянуті в судовому засіданні (ч.2 ст. 323 КПК України), а за ч. 4 ст. 302 КПК РФ обвинувальний вирок не може бути обґрунтований на припущеннях і ухвалюється лише за умови, що в ході судового

---

[42] Грошевой Ю.М. Профессиональное правосознание судьи и социалистическое правосудие. – Харьков.: Выща школа, 1986. – С.77.

[20] Бажанов М.И. Вказ. праця. – С.38-92.; [75] Лупинская П.А. Законность и обоснованность решений в уголовном судопроизводстве. – М.: ВЮЗИ,1972. – С.43.

розгляду винність підсудного у вчиненні злочину підтверджена сукупністю досліджених судом обставин. Вимога встановлення істини поширюється також і на виправдувальний вирок, хоча не виключена ситуація, при якій підставою виправдання є лише ймовірність. Питання про те, коли той чи інший доказ стає достовірним, вирішує сам суддя.

Однією із властивостей судового вироку, важливих для визначення його преюдиціального значення, є достовірність. Достовірність - це категорія логіки, що означає властивість суджень, тверджень, підтверджених логічними правилами. «Достовірність - форма існування істини, обґрунтованої яким-небудь способом (наприклад, експериментом, логічним доказом), для суб'єкта, що пізнає. Основа і критерій достовірності - суспільно-історична практика»[23]'. За допомогою достовірно встановлених доказів суддя пізнає всі ті факти, що становлять основу рішення, яке виноситься суддею. Вони ж, у кінцевому рахунку, створюють у судді певну внутрішню впевненість у правильності ухваленого рішення. Проте, одного суб'єктивного внутрішнього переконання судді ще не досить для визначення достовірності рішення. Ще необхідно, щоб критерієм оцінки такого рішення була зовнішня, об'єктивна достовірність. У кримінально-процесуальному праві ця вимога виражена в обґрунтованості, що досягається шляхом процесуальних дій і яка викладається в описовій частині вироку.

Під обґрунтованістю розуміють відповідність фактичних і юридичних питань, що містяться в процесуальному акті, повно і всебічно зібраним і правильно оціненим достовірним доказам, почерпнутими із встановлених законом джерел і у встановленому ним порядку[20]¹⁵. Якщо законність є властивістю, яка визначає відповідність висновків суду, що містяться в акті правосуддя, вимогам закону, то обґрунтованість є відношенням висновків суду до доказів, досліджених у судовому розгляді, і встановлених на їхній основі фактів об'єктивної дійсності, виходячи з яких судді роблять висновок про наявність чи відсутність обставин, що входять до предмета доказування у кримінальній справі.

Вимога обґрунтованості при встановленні фактичних обставин справи, так само, як і при визначенні кримінальної відповідальності і призначенні покарання, містить у собі не тільки необхідність встановлення об'єктивної істини, але вимогу, щоб аргументація, мотиви, які підтверджують встановлення істини, були повними, бездоганними, об'єктивними логічними і переконливими.

Законність і обґрунтованість вироку завжди залежить від тих процесуальних засобів, що використовує суд для встановлення істини у справі. Рішення суду з окремих питань

---

[20] Бажанов М. И. Вказ. праця.- С. 38 - 92.; [75]; Лупинская П. А.

Законность и обоснованность решений в уголовном судопроизводстве. — М.: ВЮЗИ, 1972.— С. 43.

можуть прискорити чи сповільнити хід судового слідства, звузити його рамки чи забезпечити можливість більш повного і докладного дослідження справи.

Важливою вимогою до вироку є **справедливість**. Справедливість вироку є немов би ідейним вираженням оцінки, що правильно відображає суспільні процеси в їхній сукупності; вирок може бути визнаний справедливим тільки тоді, коли, визнавши підсудного винним, при визначенні виду і міри покарання суд враховує всі зазначені взаємозв'язки, що мають місце в момент постанови вироку. Такий зв'язок між істиною і справедливістю означає, що істина є однією з необхідних умов реконструювання фактів, але не виключною гарантією справедливого вироку.

Вирок не може бути справедливим, якщо встановлені факти не відображають дійсність адекватно, але і відповідний істині вирок може бути не справедливим. Отже, істина і справедливість - це дві взаємозалежні, але не тотожні вимоги до вироку.

Ми не будемо розглядати загальні питання справедливості як одного з абстрактних критеріїв норми права[80]'. Справедливість вироку як юридична справедливість може бути встановлена тільки в історичній конкретності. Осудне діяння

Ф. Знгельс писав, що справедливість є «..абстрактнейшее виражені самого права»: [80] Маркс К., Знгельс Ф. Сочинения— М Госполитиздат, 1951.— Т. 18.—С. 273.

можна оцінити тільки на підставі конкретних норм права, овлених даними політичними, суспільними й економічними відносинами, - і тільки на цій основі можна розцінювати вирок як справедливий чи несправедливий. Справедливістю як мірою, взятою за основу при визначенні наслідків установленої конкретної провини, звичайно керуються як критерієм при призначенні покарання; в окремих випадках і питання про винність варто розглядати з урахуванням цього критерію. Справедливість вироку є важливою вимогою ще і тому, що вона становить основу його реконструктивності.

Суб'єктивна міра справедливості - це переконання в цьому судді. Встановлення винності з урахуванням всіх обставин справи, а також призначення виду і міри покарання - це предмет переконання судді. Однак, межі у вироку виду і розміру покарання визначає кримінальний закон, що забезпечує судді простір і поле діяльності для оцінки. Відповідно до цього поставлена до вироку вимога справедливості є правовою, тобто юридичною справедливістю. Вирок справедливий, якщо він відповідає нормам права, тобто законний. У цьому плані вимоги законності і справедливості зближуються, але не є тотожними; у межах, встановлених кримінальним законом для міри покарання, кожна санкція в кожному випадку визначається вимогою справедливості.

Таким чином, справедливість вироку передбачає вимогу, об покарання було призначено в межах санкції, встановленої законом, відповідно до небезпеки для суспільства даного ючину й особи, яка його вчинила, а також відповідно до всіх стажуючих і пом'якшуючих відповідальність обставин і мети конкретного покарання. У Російській Федерації вимога справедливості закріплена в законодавчому порядку. Згідно із ст.297 КПК РФ:

Вирок суду повинен бути законним, обґрунтованим і справедливим.

1. Вирок визнається законним, обґрунтованим і справедливим, якщо він ухвалений відповідно до вимог цього Кодексу ґрунтується на правильному застосуванні кримінального закону

2. Зв'язок і взаємозалежність законності, обґрунтованої і справедливості має важливе значення для застосуванні, преюдицій у кримінальному судочинстві, тому що акт право-

суддя, який не має цих властивостей, не може мати преюдиціального значення для наступного рішення.

Важливим уявляється питання про **доцільність** вироку та співвідношення законності і доцільності. Праві ті вчені, які вважають, що ефективне здійснення судочинства (одного з видів правозастосовної діяльності), як і ефективне виконання будь-яких інших державних функцій, досягається тоді, коли всі його цілі - і найближчі, і кінцеві - виконані з найменшим збитком для різних соціальних цінностей, з меншими економічними витратами, у найбільш короткий термін.[69]

Існує вислів, що «дешево» правосуддя «дорого» обходиться. Використовувати раціонально усе, що створено працею народу України - вимога, яка впливає з повсякденного життя, - рівною мірою стосується і здійснення правосуддя. Не байдуже державі і суспільству які матеріальні витрати понесені з метою охорони законності і правопорядку в країні. У силу цього необхідно витрачати кошти найбільш ефективно і раціонально, не допускаючи марнотратства. Будучи органом державної влади, суд повинен бути кваліфікованим і оперативним. Тому при здійсненні правосуддя важливими є показники ефективності і оперативності при застосуванні інституту преюдицій, оскільки преюдиції виступають одним із засобів процесуальної економії.

Розглядаючи взаємозв'язок закону і суддівського угляду з метою забезпечення доцільного і справедливого застосування правових норм, без чого є немислимими, з погляду П.Ф. Пашкевича, законність і справжнє правосуддя, автор вважає, що законність не виключає, а припускає доцільність, а це означає, що «точне застосування законів повинне розумітися не як буквоїдство, а як застосування правових норм відповідно до їхнього призначення, змісту, цілей, вимог справедливості»[98]¹⁶. І далі, розглядаючи вимогу законності і справедливості, П.Ф. Пашкевич стверджує, що застосувати закон, не піклуючись про справедливість, без урахування [цілей, заради яких він існує, - означає перетворити його на формальну юридичну категорію, спотворити сутність законності. Ідея точного, справедливого і доцільного застосування закону повинна бути закладена як у самому законі, так і в практиці його застосування. І це стосується всіх галузей права, у тому числі і тих, які регулюють провадження по кримінальних справах. Вважаючи, що правові норми, які регламентують боротьбу зі злочинністю, повинні бути досить гнучкі і визначені, П.Ф. Пашкевич пише: «А оскільки визначеність і гнучкість закону, його доцільне застосування можливе тільки при оптимальному поєднанні нормативного й індивідуального регулювання, то нам уявляється, що турбота про таке сполучення чи, інакше кажучи, про оптимальне співвідношення закону і суддівського розсуду повинна постійно виявлятися у всій діяльності по подальшому здійсненню кримінального і кримінально-процесуального законодавства» [98]'.¹⁶

У процесуальній літературі нерідко зустрічається точка зору, відповідно до якої будь-який акт застосування права, прийнятий відповідно до закону і у його рамках, є доцільним, в силу того, що діючі закони є доцільними. Однак в останні роки на сторінках періодичної преси дедалі частіше висловлюється думка, що разом з поняттями законності й обґрунтованості судових рішень необхідно розглядати і доцільність їхнього застосування. «Доцільний» варто розуміти і застосовувати як закономірний, виправданий, відповідний до поставленої чи наміченої мети. Це слово є синонімом слів «розумний», «корисний», «практичний», «раціональний». Оптимальний варіант

¹⁶ [98] Пашкевич П. Ф. Процессуальный закон и эффективность суде-производства. — М: Юрид. лит., 1984.— С. 30-31.>

прийнятого рішення конкретного питання буде відповідати саме перерахованим термінам.

Про доцільність застосування норми права варто говорити в тих випадках, коли залежно від конкретних обставин справи закон допускає кілька рішень того самого питання. Доцільність у рамках закону полягає в тому, щоб залежно від умов, місця й обстановки його застосування найбільш вдало і правильно вибрати одне із запропонованих законом доцільних

---

[98] Пашкевич П.Ф. Там же. – с.31.

рішень, «вибір найбільш доцільної реалізації розпоряджень правових норм не означає довільної чи самовладної дії, а є виконанням вимог, запропонованих законом... Тому в тих випадках, коли закон передбачає не одне, а кілька рішень, він тим самим дозволяє вибрати найбільш доцільне з них для найкращого виконання його вимог» [75]'. Саме в такому розумінні! доцільність не суперечить законності, хоча цілком з нею і не збігається. Будучи складовою частиною законності, доцільність, як і обґрунтованість характеризує один з її елементів.

Набагато частіше можна говорити про доцільність застосування правової норми в цивільних правовідносинах. Це можливо завжди, коли у правозастосовних органів є вибір найбільш придатного, вдалого, доцільного й оптимального рішення, прийнятого в конкретних умовах і життєвій ситуації. Багато таких норм містить шлюбно-сімейне законодавство, наприклад, при поділі майна. Або при оскарженні рішень суду, вирішуючи долю раніше винесених рішень, керується не тільки міркуваннями законності й обґрунтованості, ж і доцільності. Тут може йти мова про те, що з часу винесення судом рішення можуть виникнути нові обставини, що роблять недоцільним скасування рішення, що відбулося раніше, хоча воно і було прийняте з порушенням закону. Наприклад, чи доцільно скасовувати незаконне рішення суду про встановлення батьківства, якщо дитина після цього була усиновлена іншою особою?

Постановка питання про доцільне застосування закону судом (слідчим) впливає з деяких норм КПК України. Так, наприклад ст. 28 КПК України передбачає положення проте, що особа, яка зазнала матеріальної шкоди, вправі при провадженні по кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, який розглядається разом з кримінальною справою. Доказування цивільного позову по кримінальній справі провадиться за правилами кримінального судочинства, оскільки відповідно до п. 4 ст. 64 КПК України

---

[75] Лупинская П.А. Законность и обоснованность решений в уголовном судопроизводстве. –М.: ВЮЗИ,1972. – С.43-44.

характер і розмір шкоди входить до предмета доказування по кримінальній справі. Оскільки кримінально-процесуальний закон, що передбачає можливість розгляду цивільного позову разом із кримінальною справою, регулює не всі елементи позовного провадження, а дублювати в кримінально - процесуальному законодавстві численні норми цивільно-процесуального законодавства, яке регулює позовне провадження, недоцільно, то з метою найбільш швидкого й ефективного вирішення цивільного позову і керуючись доцільністю прийнятих рішень, Пленум Верховного Суду України вказав на те, що при розгляді цивільного позову разом із кримінальною справою з питань, що не врегульовані. КПК, суд може керуватися відповідними нормами ЦПК[14]'. Як відзначає

В. Т. Нор: «Немає необхідності в кримінально-процесуальному регулюванні усіх без виключення процесуальних відносин, які виникають при провадженні по цивільному позові. Це призвело б до значного збільшення кількості норм кримінально-процесуального законодавства, які в основній масі дублювали б цивільно-процесуальне законодавство, що не узгоджується з вимогами законодавчої техніки» [93]¹⁷.

Іноді окремі автори заперечують проти вживання терміну «доцільність» тому, що в деяких випадках це слово використовується неправильно, у плані протиставлення законності і до-цільності. Подібні випадки, на жаль, мають місце. Однак навряд чи треба доводити, що такого роду практика знаходиться в грубій суперечності з законом і не може мати нічого спільного зі справжньою доцільністю. Випадки свідомо неправильного вживання цього терміну не можуть бути достатньою підставою для того, щоб від нього відмовитися. Нормативні акти дають суду й іншим державним органам досить широкі можливості у виборі оптимальних варіантів застосування закону. Іншими словами, вимога доцільності знаходить своє повне здійснення в нормотворчій і правозастосовній діяльності.

Застосування преюдицій у кримінальному судочинстві є доцільним, якщо виходити з того розуміння преюдиціальності, що суду надається право, а не обов'язок покласти в основу рішення (вироку) обставини, встановлені рішенням (вироком), що відбулося раніше і, які мають значення для справи, що розглядається. Тільки в цьому випадку преюдиції будуть засобом найбільш швидкого й ефективного розгляду і вирішення справи.

Говорити про преюдиціальне значення вироку можна лише після вступу його в законну силу. Думаємо у зв'язку з цим необхідно розглянути питання про законну силу вироку.

З питання щодо поняття законної сили рішення, її властивостей, місця преюдиції серед властивостей законної сили існують різні точки зору.

Так, наприклад І. Д. Перлов вважає, що «законна сила вироку визначається тим, що вирок - засіб реалізації кримінального закону, форма застосування його до конкретного випадку. Будучи реалізованим у вирок, закон надає йому свою силу. Тому і говориться, що вирок, який вступив у законну силу, є законом по даній справі. Звідси і загальнообов'язковий характер виконання вироку, і примусова сила, що діє у всіх випадках його невиконання»[99]'. Д. І. Полумордвінов також доходить висновку, що «...судове рішення, з моменту вступу його в законну силу, набуває властивої норми права незаперечної авторитетності і загальнообов'язковості, а це має важливе значення для преюдицій.

Застосовуючи до розглянутого спору правову норму, що вступила в законну силу, судове рішення набуває здатності діяти як правова норма. Законна сила судового рішення є особливою формою дії правової норми, на підставі якої рішення ухвалене.

---

[99] Перлов И.Д. Вказ. праця. – С.22.

Подібно дії норми права, дія, здійснювана судовим рішенням, що вступило в законну силу, має характер непорушності і стабільності» [103]'. Тобто ці автори вбачають законну силу в реалізації сили правової норми, застосованої при винесенні рішення і діючої через нього. В. Я. Дорохов визначає законну силу як правову дію рішення, що розуміється в сукупності наслідків судового рішення [50]¹⁸. З. Ф. Куцова і Н. Б. рейдер

---

[93] Нор В. Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроиз-водстве.— К.: Вища школа, 1989.— С. 37.

¹⁸ [50] Дорохов В. Я. Вказ. праця.— С. 80-81.

розуміють законну силу судового рішення більш вузько і зводять її тільки до обов'язковості [67, 55]¹⁹; М. С. Строгович вважає, що «вирок, який вступив в законну силу - закон для даної справи, але на відміну від закону він має індивідуальний характер: закон обов'язковий для усіх відносин, що передбачаються ним, вирок же - закон для конкретної справи, що остаточно вирішує лише ті відносини (кримінально-правові), що були змістом для цієї справи» [124]²⁰. Ю. М. Грошевой бачить законну силу як одну із зовнішніх властивостей вироку, поряд з виключністю й обов'язковістю [40]²¹. А. Н. Толочко вважає, що законна сила виявляється в обов'язковості, винятковості і преюдиціальності акта правосуддя [133].

Різні точки зору обумовлені тим, що автори по-різному розуміють співвідношення права і судового рішення.

Нам уявляється вірною точка зору авторів, які вважають, що рішення суду є не джерелом права, а юрисдикційним актом, що здійснює індивідуальне регулювання суспільних відносин при здійсненні правоохоронної функції по конкретній кримінальній справі. Як справедливо відзначає Ю. М. Грошевой, «вирок суду не може навіть немов би прийняти силу правової норми, оскільки судові рішення по конкретній кримінальній справі не є джерелом права, не має загального значення і не створює постійної правомочності суду» [44]¹. Що підтверджує і точку зору М. С. Строговича.

Наділення судового рішення законною силою обумовлене тим, що, на відміну від інших правозастосувальних актів, судові рішення є актом правосуддя і повинно виноситися за умов, що максимально забезпечують досягнення істини, а не тим, що в ньому знаходить вираження сила застосованої норми матеріального права.

Розходження у визначеннях законної сили судового рішення викликані також тим, що в них відображені в одних випадках - сутність інституту законної сили, в інших - її властивості.

Сутність інституту законної сили полягає в тому, що рішення суду здобуває особливу правову властивість, яка характеризується тим, що воно за силою дії прирівнюється до закону. Законна сила судового рішення і є особливою правовою властивістю, що прирівнює судові рішення за силою дії до закону [138]². Судові рішення з моменту вступу його в законну силу здобуває властиві нормі права незаперечність і авторитетність, і ця обставина має важливе значення для преюдицій, оскільки законна сила виявляється в преюдиціях. У пункті 2 ст. 11 Закону України «Про судоустрій» визначається, що судові рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими

---

[44] Грошевой Ю.М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. – Харьков: Вища школа, 1979. - С.111.

[138] Див. Фаткуллин Ф.Н. Обвинение и судебный приговор. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1965.- С.486.

для виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, об'єднаннями громадян та інших організацій, громадянами і юридичними особами на всій території України [13]¹.

---

[67] Куцова З. Ф. Приговор. - М.: Госюриздат, 1962.— С.6; [55]; Зей-дер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу.— М.: Наука, 1966.—С. 113.

[124] Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса В 2 т. — М.: Наука, 1970.— Т. 2: Порядок производства по уголовным делам по советскому уголовно-процессуальному праву.— С. 324.

[40] Грошевой Ю. М. Правовые свойства приговора - акта социали-стического правосудия. — Харьков: Вища школа, 1978.— С.13.

Застосовуючи правову норму, що вступила в законну силу, судові рішення здобуває здатність здійснювати дії, властиві правовій нормі, тобто законна сила судового рішення є особливою формою дії норми права, на підставі якої винесено вирок. Як і дія норми права, дія, здійснювана судовим рішенням, що абрало законної сили, має характер непорушності і стабільності. Як відзначає Д. І. Полумордвинов «правова дія, здійснювана судовим рішенням, що набрало законної сили, завжди має безумовний і конкретний характер. Цим воно відрізняється від дії норми права»[103]². Норма права розрахована на численні правовідносини, що можуть виникнути в майбутньому, її предметом є типові правовідносини чи правопорушення.

Судове рішення є результатом застосування норм права до певних фактичних обставин, і сам факт винесення судом вироку свідчить про те, що в конкретній справі є умови, що обумовлюють необхідність застосування визначеної правової норми. У такий спосіб винесене рішення завжди повинно бу-конкретним. Кінцевим результатом процесу, підсумком :іх процесуальних дій і застосування процесуальних інститутів є законна сила судового рішення. Тому вона є відображенням основних закономірностей, що характеризують систему процесу в цілому.

Прирівнювання вироку за силою дії до закону досягається наділенням його такими конкретними правовими властивостями закону, як загальнообов'язковість, непохитність, виключність. Як відзначає Ф.Н. Фаткуллін «загальнообов'язковість виражає дві тісно пов'язані між собою вимоги. По-перше, вирок у цілому обов'язковий у всіх відносинах для всіх ржавних і громадських установ, підприємств і організацій

---

[13] Орієнтир.- 27 березня 2002 р.

[103] Полумордвинов Д.И. Вказ. праця. – С.25.

посадових осіб і громадян... По-друге, рішення, що містяться в судовому вирокі, підлягають беззастережному виконанню»[138]¹. Тобто загальнообов'язковість виражається в обов'язковості і виконуваності.

Друга властивість вироку - непохитність означає, що вирок, що набрав законної сили, може бути переглянутий тільки в порядку виключного провадження. Виключність вироку означає, що після вступу вироку в законну силу неможливий розгляд тієї ж справи, стосовно тих самих осіб і по тому самому обвинуваченню, по якому винесений вирок, поки цей вирок не буде відмінено у встановленому законом порядку.

У процесуальній літературі висловлені різні точки зору з питання про те, яке місце займає преюдиція серед властивостей законної сили.

Одні автори називають преюдиціальність як самостійну властивість законної сили поряд з іншими її властивостями [19, 133]²², інші визначають преюдиціальність як прояв виключності [46] треті - як прояв загальнообов'язковості [107]²³, четверті вважають, що преюдиціальність як властивість законної сили судового рішення, характеризує рішення з його зовнішньої сторони і забезпечує його неспростовність, виключність і виконуваності [129]

На наш погляд, преюдиціальність виявляється у всіх властивостях законної сили вироку. Для преюдиціальності судового вироку, що вступив у законну силу, характерна взаємодія даного рішення з іншими, які можуть бути винесені на основі фактів і

---

²² [19] Бабаєв В. К. Вказ. праця.- С. 34; [133] Толочко А. Н. Судебный приговор и его мотивировка.— К.: УМК ВО, 1991.— С.10.

²³ [107] Резник Г. Внутреннее судебное убеждение и преюдиция. / Советская юстиция. — 1971.— № 7.— С. 10.

[129] Таргабаева Е. Б. Истинность, преюдициальность и законная сила судебного решения // Проблемы доказывания по уголовным и делам: Сб. науч. тр.- Красноярск, 1988.— С. 55-56. |

правовідносин, зафіксованих рішенням, що набрало законної сили. Інакше ніж у взаємодії з іншими рішеннями юдиціальність не виявляється. Вона характеризує рішення з його зовнішньої сторони і забезпечує його неспростовність, ключність і виконуваність у взаємодії з іншими рішеннями, тановлюючи неприпустимість будь-яких інших висновків про факти і правовідносини, що вже були пізнані судом і покладені в основу рішення, що набрало законної сили. Преюдиціальність вироку, в першу чергу, виконує роль засобу забезпечення законної сили судового вироку. Та обставина, що преюдиціальність є властивістю рішення, що вступило в законну силу, приводить до висновку, що між преюдиціальністю з одного боку, законністю й обґрунтованістю судового рішення з іншого існує не прямий зв'язок, а опосередкований, сполучною ланкою якої є законна сила судового вироку.

Обов'язковість у преюдиціях полягає в тому, що преюдиціальні обставини є для суду, органу розслідування обов'язковими, покладаються в основу його рішення без доказування. Підтвердженням цього може бути судова практика. Так, наприклад, вироком Гайворонського районного суду Кіровоградської області від 29 вересня 1997 р. М. О. засуджено за ч. 3 ст. 142 КК (у старій редакції) на вісім років позбавлення волі у виправно-трудоій колонії суворого режиму з конфіскацією всього майна, що є його особистою власністю. Постановлено стягнути з нього на користь М. Е. і М. Т. на відшкодування матеріальних збитків 17 тис. 449 грн. та моральної шкоди - 3 тис. грн.

М. О. засуджено за те, що він за попереднім зговором, у складі організованої групи, з метою заволодіння індивідуальним майном громадян вчинив розбійний напад із проникненням у житло, поєднаний з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілих.

23 листопада 1994 р., вранці, М. О. разом з Ф. і П. та особою, справу щодо якої виділено в окреме провадження (далі - інша особа), приїхали на автомобілі, під керуванням Б., в одне із селищ Кіровоградської області. Там вони одягли на обличчя маски і, тримаючи в руках ножі та пістолети, увірвалися до квартири, де подружжя М. проживало. Ф. пістолетом ударив М. Е. по голові, після чого вони зв'язали останнього та М. Т. і, погрожуючи подружжю ножем та заподіянням шкоди малолітній дочці, зачиненій у ванній кімнаті, заволоділи виробами із золота і різним майном на загальну суму 17 тис. 449 грн.

Ухвалою судової колегії в кримінальних справах Кіровоградського обласного суду від 6 січня 1998 р. вирок щодо М. О. у порядку ст. 363 КПК змінено: з мотивувальної частини виключено вказівку про визнання обставиною, що обтяжує відповідальність засудженого,- вчинення злочину з корисливих мотивів, матеріальну і моральну шкоду постановлено стягнути з М. О. солідарно з Ф. і П., які раніше засуджені іншим вироком.

Постановою президії Кіровоградського обласного суду від 25 серпня 1999 р. вирок суду та ухвалу касаційної інстанції щодо М. О. змінено, йому призначено відбування покарання у виправно-трудоій колонії посиленого режиму замість суворого.

Заступник Голови Верховного Суду України порушив у протесті питання про зміну всіх судових рішень, виключення з них вказівки нате, що М. О. вчинив розбійний напад у складі організованої групи, що нападники погрожували потерпілим ножем і заподіянням шкоди їх малолітній дочці, та виключення посилення суду на обставину, яка обтяжує відповідальність, - вчинення злочину в складі організованої групи.

Розглянувши матеріали справи та доводи протесту, судова колегія в кримінальних справах Верховного Суду України протест задовольнила, зазначивши таке.

Вироком Гайворонського районного суду Кіровоградської області від 27 вересня 1996 р. Ф., П. і Б. були засуджені за ч. 3 ст. 142 КК. Кримінальну справу щодо М. О. та

іншої особи було виділено в окреме провадження у зв'язку з тим, що вони ухилялися від кримінальної відповідальності. У мотивувальній частині цього вироку при формулюванні обвинувачення, визнаного судом доведеним, зазначено, що Ф., П., М. О. та інша особа за попереднім зговором між собою увірвалися в житло подружжя М. і, застосувавши до них фізичне і психічне насильство, заволоділи майном потерпілих на суму 17 тис. 449 грн.

Проте у вироку щодо М. О. від 29 вересня 1997р. той же при викладенні об'єктивної сторони складу злочину вказано на ряд обставин, які не були встановлені при розгляді ініціальної справи щодо Ф. та інших і не знайшли відображення у вироку від 27 вересня 1996 р., а саме: що розбійний апад було вчинено цими особами у складі організованої групи і що вони погрожували потерпілим ножом і заповіданням ікоди їх малолітній дочці.

Таким чином, при розгляді кримінальної справи щодо М. О. **було порушено преюдиціальність вироку** (виділено Бережним О. І.), яка полягає в обов'язковості прийняття судом, що розглядає справу, без перевірки тих доказів, які раніше були встановлені вироком по будь-якій іншій справі, що набрав законної сили. З урахуванням цього зазначені обставини з мотивувальної частини судових рішень підлягають виключенню [31]²⁴.

Прояв виключності в преюдиціях полягає в тому, що преюдиціальні обставини не піддаються повторному дослідженню.

Непохитність у преюдиціях означає, що преюдиціальні обставини не можуть бути встановлені інакше ніж у преюдиціальному вироку, суд, при розгляді справи, пов'язаної з раніше вирішеною, не вправі робити висновки, які спростовують чи ставлять під сумнів рішення суду з питань, уже вирішених вироком, що набрав законної сили.

У теорії кримінального процесу залишається дискусійним питання про те, на чому заснована преюдиція вироку, висловлюються різні точки зору про те, що визначає преюдицію - презумпція істинності вироку, що набрав законної сили, чи його законна сила.

Ці суперечності в поглядах на підставу дії преюдиції пов'язані з тим, що існують різні точки зору з питання про те, чи діє в кримінальному процесі презумпція істинності вироку.

Одні автори заперечують презумпцію істинності і вважають, що істинності вироку, який набрав чинності, у кримінальному процесі не надається форма презумпції. Так, наприклад С. В. Курильов пише: «Говорити про презумпцію істинності

судового вироку, тобто ймовірності висновків про факти, Що там містяться, - означає вступати в суперечність з принципом об'єктивної істини і з завданнями правосуддя, які потребують, щоб судова постанова в принципі базувалася на достовірності, а не на ймовірності» [66]'.²⁴

Розглядаючи дане питання, В. Я. Дорохов звертає увагу на те, що «... загальним принципом діяльності органів правосуддя є не презумпція істинності вироку, що набрав законної сили, а вимога істинності вироку, що набрав законної сили» [50]²⁵.

Досліджуючи дану проблему, Ю. М. Грошевой відзначає: «У кримінальному процесі законну силу може одержати вирок, винесений у точній відповідності з вимогами матеріального і процесуального законів, який з достовірністю встановлює подію злочину і вину підсудного. Отже, законна сила вироку впливає з його

²⁴ [66] Куришев С. В. Основы теории доказывания в советском правосудии.—Минск: 1969.— С. 77.

правосудності, а не з презумпції його істинності, яка навряд чи має досить підстав для існування у кримінальному процесі»[44]

Інші автори визнають дію презумпції істинності. Так, наприклад, М. С. Строгович вважає, що вирок, який набрав законної сили, не є істинним, а лише передбачається таким до того моменту, коли виникнуть сумніви в його правильності, тобто визнає дію презумпції істинності судового вироку. Він вважає, що презумпція істинності вироку, що набрав законної сили, є презумпцією в більш широкому розумінні слова, ніж звичайне, що це певною мірою загальний принцип, загальний початок правової діяльності [127]

В. І. Камінська розглядає істинність вироку як презумпцію. Вона вважає, що істинність вироку, що набрав законної сили є презумпцією тільки за формою. « ...У цій формі знаходять

---

[66] Курьлев С.В. Основы теории доказывания в советском правосудии.- Минск: 1969. – С.77.

[50] Дорохов В.Я. Вказ. праця. – С.85.

[44] Грошевой Ю.М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. – Харьков: Вища школа, 1979. – С.111.

[127] Див. Строгович М.С. Учение о материальной истине в уголовном процессе. – М.: Л.: АН СССР, 1947. – С.203-224.

вираження деякі найбільш загальні вимоги правосуддя. Це - не єні в закон емпіричні узагальнення, а продиктовані зако-давцем правила поведінки» [60]'. Таким чином, автори, що заперечують існування презумпцій істинності вироку, що набрав законної сили, справедливо відзначають, що припущення про істинність судового рішення розходиться з вимогою істинності вироку. На наш погляд, цілком переконливим твердження процесуалістів про те, що вирок, який набрав законної сили, повинен бути істинним, а не передбачатися таким. Проте на практиці виникають ситуації, коли в силу вступають неправосудні вирок, тобто які не відповідають вимогам законності, обґрунтованості, справедливості, а це означає, що не кожен вирок, який набрав законної сили, є істинним. Тому в законі спеціально встановлено порядок скасування і зміни неправосудного вироку, що набрав законної сили.

Припущення про істинність судового вироку, що набрав законної сили, може бути спростоване в порядку виключного провадження.

Існування перегляду кримінальних справ у порядку виключного провадження покликано виправити судову помилку, дозволяє в разі потреби піддати судовий вирок додатковій повній чи частковій перевірці.

Хоча кількість справ, що піддаються перегляду в порядку виключного провадження, у порівнянні з усіма розглянутими справами є незначною, але оскільки окремі вирок чи рішення можуть бути неправосудними, неможливо категорично стверджувати про їхню істинність, можна лише говорити про припущення істинності.

Автори, що визнають дію презумпції істинності вироку, виходять з того, що презумпція істинності може ґрунтуватися тільки на тому положенні, що «судовим вироком у справі повинна і може бути встановлена істина, і саме об'єктивна

---

[60] Каминская В.И. Учение о правовых презумпциях в уголовном процессе. – М.: - Л.: АН СССР, 1948. – С.130.

тому що істина завжди об'єктивна» (60)'. На цю обставину звертає увагу Н. Б. Зейдер: «Прихильники погляду на судові рішення як на презумпцію істинності, по суті справи, виходять з того ж принципового положення, що природа правосуддя і процесу дає

підставу розглядати всяке судове рішення як вираження справжньої об'єктивної істини» [55]²⁶.

Таким чином, можна зробити висновок, що співвідношення вимоги істинності і фактичної істинності вироку дає підставу для дії презумпції істинності. Маючи судове рішення, що набрало законної сили, органи розслідування, посадові особи і громадяни виходять з істинності судового рішення і виконують його. Однак можливість скасування вироку, що набрав законної сили, свідчить про те, що законодавець враховує ймовірність судової помилки, виявлення нових обставин, що ставлять під сумнів істинність вироку, спростовують його, тобто спростовується припущення істинності судового вироку.

З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що в кримінальному процесі діє презумпція істинності вироку, що набрав законної сили, а преюдиціальність вироку ґрунтується саме на цій презумпції і забезпечується законною силою вироку тому, що в преюдиціях виявляється законна сила вироку в цілому.

Складним є питання про наявність преюдицій при винесенні виправдувального вироку. Однак для його вирішення необхідно розглянути мотивування виправдувального вироку.

Підставами виправдувального вироку є відсутність самої події злочину, якщо в діянні підсудного відсутній склад злочину, а також якщо не доведена участь підсудного у вчиненні злочину, (ч. 4 ст. 327 КПК України).

Якщо перші дві підстави не викликають ніяких сумнівів і щодо їх застосування, то третя підстава ставить підсудного в і невизначене становище. Суд визнає, що злочин вчинено, але немає достатніх доказів того, що вчинив його саме підсудний

Деякі докази існують, але вони сумнівні, а іноді і суперечливі і тому не дозволяють суду з переконаністю зробити висновок про винність. При такій ситуації суд зобов'язаний постановити виправдувальний вирок через недоведеність участі підсудного у вчиненні злочину. Ця підстава неодноразово зазнавала критики на сторінках юридичної літератури, зокрема, неточність її формулювання, що немов би залишає тінь на підсудному. Виходить, що підсудний усе-таки винен у вчиненні злочину, однак органам досудового слідства і суду не вдалося зібрати всі докази його винності, а тому суд змушений виносити виправдувальний вирок.

Варто відзначити, що виправдувальний вирок, незалежно від того, на якій підставі його винесено, має зовсім однакову юридичну силу і наслідки для підсудного настають однакові - це повна його реабілітація, визнання його невинним у вчиненні злочину, зняття з нього усіх обвинувачень.

Якщо підсудного було заарештовано, його звільняють з-під варти негайно, відразу ж після проголошення виправдувального вироку. У вироку повинно бути зазначено про скасування всякого іншого запобіжного заходу, про скасування заходів щодо забезпечення можливої конфіскації чи задоволення цивільного позову.

Якщо підсудного виправдано з мотивів відсутності події злочину або недоведеності участі підсудного у вчиненні злочину, то суд відмовляє в задоволенні цивільного позову, оскільки в цих випадках відсутня сама підстава позову - заподіяння потерпілому шкоди злочинними діями підсудного. Таке рішення суду позбавляє потерпілого права пред'являти позов про відшкодування шкоди також і у порядку цивільного судочинства. Коли ж виправдувальний вирок виноситься на підставі відсутності в діях підсудного складу злочину, то суд залишає його без розгляду. За потерпілим зберігається право на подачу позову в порядку цивільного судочинства в силу того, що хоча суд не визнав дії

²⁶ [55] Зейдер Н. Б. Вказ. праця.— С. 112.

підсудного злочинними, але самі дії підсудним були вчинені і могли завдати шкоди потерпілому.

Тому якщо суд не упевнений у винності підсудного, коли виникають непереборні сумніви - винний він чи ні, вирок повинен бути тільки виправдувальним. Виправдувальний вирок може ґрунтуватися на одному лише припущенні, що підсудний невинний, якщо це припущення не спростоване обвинуваченням.

Мотивування виправдувального вироку повинно містити формулювання обвинувачення, пред'явленого підсудному і визнаного судом недоведеним, а також підстави для виправдання підсудного із зазначенням мотивів, за якими суд відкидає докази обвинувачення. Не допускається включення у вирок формулювань, що ставлять під сумнів невинність виправданого (ч. 4 ст.334 КПК України).

Для винесення виправдувального вироку зовсім не потрібно доводити невинність підсудного - вона передбачається, презюмується. Досить лише встановити, що немає достовірних доказів винності.

При викладі мотивувальної частини виправдувального вироку особливої уваги заслуговують ті вимоги, що пред'являються до вироку взагалі, у зв'язку з чим на описову частину вироку може бути подана апеляція, незалежно від резолютивної частини. Описова частина виправдувального вироку завжди залежить від підстав виправдання; тому можуть бути деякі розходження у вимогах, які пред'являються до мотивування вироку. На наш погляд, одним з таких розходжень є те, що на відміну від обвинувального вироку, при постанові виправдувального **у встановленні фактів можуть бути використані ймовірні судження.**

При постанові виправдувального вироку у зв'язку з відсутністю складу злочину суд виносить вирок на підставі не тільки встановлених обставин справи, але і кваліфікації злочину. Якщо ж участь особи в у вчиненні злочину не доведено, суд керується лише викладеними у вироку фактичними обставинами. Підставою виправдання тут є ситуація, при якій хоча в процесі доказування і мали місце докази, які не підтвердили достовірно факту вчинення злочину, але в той же час вони не дозволяють суду зробити категоричний висновок про те, що підсудний не вчинив інкримінованого йому діяння. Таке рішення ґрунтується виключно на встановлених, перевірених і оцінених фактах.

В описовій частині виправдувального вироку повинно бути дано таке спростування обвинувальних доказів, у результаті якого у суду не могло б скластися внутрішнього переконання про доказаність обвинувачення. Це важливо також у зв'язку із ставленням громадськості до виправдання за недоведеністю участі підсудного у вчиненні злочину: незважаючи на те, що Юридичні наслідки виправдання за будь-якими мотивами є аналогічними, проте в очах суспільства оцінка виправдання у зв'язку з цією підставою не завжди збігається з оцінкою виправдання за іншими підставами.

На наш погляд, говорити про наявність преюдицій при винесенні виправдувального вироку можна в тому випадку, якщо при винесенні такого вироку за відсутністю події злочину і за відсутністю в діях підсудного складу злочину суд обґрунтовував своє рішення на достовірно встановлених фактах, а не на припущених судженнях, тому що припущені факти, тобто ті, які суд не мав можливості встановити достовірно, преюдиціально бути не можуть. Що ж стосується виправдувального вироку, винесеного за недоведеністю участі підсудного у вчиненні злочину, то, як уже відзначалося, у цих випадках суд ґрунтується виключно на встановлених і перевірених фактах; проте цих фактів недостатньо для категоричного висновку про невинність підсудного, тобто преюдиціально встановлені факти у таких випадках не мають властивість достатності.

Що стосується вирішення цивільного позову при винесенні виправдувального вироку, то преюдиція буде мати місце при вирішенні цивільного позову у виправдувальному вироку, винесеному на підставах відсутності події злочину і за недоведеністю участі підсудного у вчиненні злочину, оскільки як уже відзначалося, в цих випадках суд зобов'язаний відмовити в задоволенні позову, а це позбавляє можливості потерпілого пред'являти позов про відшкодування шкоди в порядку цивільного судочинства, тобто преюдицію встановлено законом (ст. 28 КПК України). Що ж стосується винесення виправдувального вироку за відсутністю в діях підсудного складу злочину, то суд залишає позов без розгляду, і відповідно мова не може йти про наявність преюдицій у подібних випадках.

Не вирішеним є питання про преюдиціальне значення фактів, встановлених в ухвалі (постанові) суду про закриття кримінальної справи у зв'язку з відмовою прокурора від обвинувачення

Відмова прокурора від обвинувачення являє **собою** процесуальний інститут, що полягає в безпосередній діяльності прокурора, здійснюваної ним у стадії судового розгляду. Ця діяльність є процесуальною і складається із сукупності процесуальних дій, що утворюють структуру даного виду прокурорської діяльності.

Під відмовою прокурора від обвинувачення розуміють заяву прокурора, звернену до суду, у якій він заперечує обґрунтованість обвинувачення і мотивує неможливість його підтримки щодо особи, відданої до суду, фактично припиняючи продовження обвинувальної діяльності проти цієї особи [56]¹. Тобто, якщо в результаті судового розгляду прокурор прийде до переконання, що дані судового слідства не підтверджують пред'явленого підсудному обвинувачення, він зобов'язаний відмовитися від обвинувачення і у своїй постанові викласти мотиви відмови (ст. 264 КПК України), Аналогічно вирішується питання і в КПК Російській Федерації (п. 7 ст. 246). При викладі мотивів відмови прокурор повинен дати аналіз доказам, що були зібрані на досудовому слідстві, і показати зміни, що відбулися в процесі судового розгляду. Якщо суду представлені додаткові докази, прокурор повинен показати, чому суду варто прийняти саме ці докази, а не ті, що були отримані в стадії розслідування. Відмова прокурора від обвинувачення можлива тільки після дослідження всіх доказів у кримінальній справі. Прокурор зобов'язаний відмовитися від обвинувачення, якщо: а) не встановлено подію злочину; б) у діянні підсудного немає складу злочину; в) не доведено участь підсудного у вчиненні злочину.

У процесуальній літературі питання про те, як повинен діяти суд у разі відмови прокурора від обвинувачення є дискусійним, так, наприклад, В. М. Савицький вважає, що «при відмові прокурора від обвинувачення суд повинен винести виправдувальний вирок чи ухвалу про закриття справи» [117]².

¹[56] Див. Зеленецький В. С. Отказ прокурора от государственного обвинения. — Харьков: Юридический институт, 1979.— С. 12.

²[117] Савицкий В. М. Процессуальные последствия отказа прокурора от обвинения // Правоведение.— 1972.— № 1.— С. 75.

Він пише про те, що «у результаті відмови прокурора від обвинувачення складається досить дивна ситуація: сторона обвинувачення і сторона захисту, діючи фактично в одному напрямі, спільно намагаються довести суду необхідність виправдання підсудного, пам'ятаючи, що у протилежному разі йому загрожує обвинувальний вирок. У підсумку, як це не парадоксально, суперечка сторін поступається місцем їхнім

погодженим діям перед судом, у якому обидві вони бачать свого потенційного процесуального супротивника» [116].

Заперечуючи проти такого рішення питання, В.С. Зеленецький відзначає: «Практиці відомі випадки необґрунтованої відмови прокурора від державного обвинувачення, коли має місце удаваний захист інтересів обвинуваченого тому, що насправді ніякі його інтереси в процесі провадження у справі насправді не порушуються. Навпаки, необґрунтована відмова прокурора від державного обвинувачення, по-перше, стосується прав тих осіб (фізичних чи юридичних), чиї інтереси дійсно порушені вчиненням злочину, а, по-друге, він сприяє ухиленню злочинця від кримінальної відповідальності...

Якщо дотримуватися розглянутих рекомендацій, то виявляється, що в кожному випадку відмови прокурора від державного обвинувачення повинна тягти відмову суду від здійснення правосуддя. Але суд є незалежним і підкоряється тільки закону... Тому ніякі формальні моменти не можуть обумовити відмову суду від здійснення правосуддя в конкретній кримінальній справі» [56].

Уявляється правильною перша точка зору, оскільки підтримка обвинувачення є однією із функцій кримінального процесу, що здійснюється визначеними законом суб'єктами, і у разі відмови прокурора від обвинувачення, а в подальшому,- відмова потерпілого від підтримки обвинувачення ця функція

---

[116] Савицкий В.М. Очерк теории прокурорского надзора. – М.: Наука, 1975. – С.365-366.

[56] Зеленецкий В.С. Отказ прокурора от государственного обвинения. – Харьков: Юридический институт, 1979. – С.90,92

кримінального процесу буде відсутня. Якщо суд, у такому випадку, буде продовжувати розгляд справи, то так ми інакше він змушений буде покласти на себе функцію обвинувачення, що неприпустимо.

Що стосується необґрунтованої відмови прокурора від обвинувачення, то необхідно відзначити, що помилки і зловживання можуть бути допущені не тільки прокурором, але судом, що вирішує справу; для їхнього усунення існують перевірочні стадії процесу.

У законодавчому порядку ця проблема також вирішена на користь необхідності закриття кримінальної справи у разі відмови прокурора від обвинувачення. Суд своєю ухвалою (постановою) закриває кримінальну справу у разі відмови прокурора від обвинувачення, а потерпілий не бажає скористатися правом вимагати продовження розгляду справи і підтримувати обвинувачення (ст. 282 КПК України).

Що стосується преюдиціального значення фактів, встановлених в ухвалі (постанові) суду про закриття справи у зв'язку з відмовою прокурора від обвинувачення, то, на наш погляд, вони є преюдиціальними тому, що відмова прокурора від обвинувачення можлива тільки після дослідження усіх доказів у справі, і сама відмова означає лише те, що цих доказів недостатньо для визнання особи винною у вчиненні злочину, а не те, що вони є недостовірними. Тому, якщо у суду, що розглядає кримінальну справу, пов'язану з закритою кримінальною справою, факти, встановлені в постанові про закриття кримінальної справи, не викликають ніяких сумнівів, то вони можуть бути покладені в основу рішення без перевірки. Якщо достовірність таких фактів викликає у суду сумніви, то він може їх досліджувати у встановленому законом порядку.

§ 2.5 Питання преюдиціальності при апеляційному

перегляді кримінальних справ

Кримінально-процесуальне законодавство виробило механізм, з одного боку, покликаний забезпечити непорушність вироку, що набрав законної сили, а з іншого боку, - створити органи, що мають право впливати на долю кримінальної справи до набрання вироком законної сили - апеляційне провадження.

Вирок, що набрав законної сили, має силу закону для даної справи. Як відзначає А. Л. Ривлін: «Законна сила вироку знаходить своє зовнішнє вираження у формальних ознаках його, в тому, що його не оскаржено сторонами, або в тому, що він не підлягає за законом оскарженню взагалі, або в тому, що будучи оскарженим, він залишений у силі касаційним судом. Тут виступає на сцену одна з процесуальних презумпцій, саме презумпція істинності вироку, що набрав законної сили, яка виражається в тому, що при наявності зазначених вище формальних ознак передбачається, що істинність вироку не потребує ніякого доказування» [110]²⁷.

Однак наявність таких формальних ознак законної сили рішення не означає, що вироки, які виносяться, є законними й обґрунтованими, оскільки існує можливість судової помилки, яка виразилася в постанові незаконного і необґрунтованого вироку.

Формальні ознаки законної сили судового рішення знаходяться у взаємозв'язку з його змістом, тобто матеріальним обґрунтуванням його законної сили - правильність вироку по суті. Зовнішні ознаки вироку, що набрав законної сили, повинні виражати його внутрішній зміст.

Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року, учасницею якої є Україна, проголошує право особи на перегляд винесеного щодо неї вироку вищою судовою інстанцією. Це положення відображено в Конституції України 1996 року, в якій закріплені гарантії що дозволяють реалізувати права громадян України, які вступили в кримінально-процесуальні відносини, і можливість захистити свої законні інтереси.

Предметом розгляду апеляційного суду є акти досудового слідства і дізнання, а також акти, прийняті в стадії судового розгляду місцевим судом, і безпосереднє дослідження обставин кримінальної справи. У протоколах, які перевіряються, і остаточних актах досудового і судового слідства у письмовому вигляді відображаються всі дії, вчинені на цих стадіях процесу. При цьому апеляційні суди, здійснюючи правосуддя, володіють таким високим ступенем владності, яка виявляється в скасуванні або зміні незаконного і необґрунтованого вироку, а також у дачі нижчим судам обов'язкових для них вказівок. Ця обставина дозволяє формувати однакову судову практику місцевих судів, що сприяє якості судових рішень, що виносяться ними.

З метою перевірки законності та обґрунтованості вироку, ухвали, постанови, що не набрали законної сили, законодавець передбачає спеціальну стадію - апеляційне провадження.

«Апеляційні суди виконують покладену на них державно-правову функцію судового нагляду і контролю за діяльністю судів. У процесуальній формі здійснення правосуддя апеляційними судами містяться передбачені законом необхідні гарантії забезпечення законності при провадженні по справі і можливості виправлення допущених у попередніх стадіях помилок і порушень норм закону, а також визначені законом способи охорони прав та інтересів учасників процесу» [92]'.

Поняття «апеляція» походить від латинського «*appeal*» - звернення і означає форму перегляду судового рішення.

[110] Ривлін А. Л. Пересмотр приговоров в СССР. — М.: Госюриздат, 1958. — С.47.

Апеляційне провадження - це врегульована законом діяльність апеляційних судів з оскарження і внесення подань на вироки, постанови і ухвали, що не набрали законної сили, і вирішення питання про їхню законність і обґрунтованість.

Інститут апеляції в кримінальному процесі України не є новим, він простежується з 16 століття, також має корені які сягають до Уставу кримінального судочинства 1864 року, таким чином

---

[92] Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України Під. ред. Грошевого Ю. М.— Харків: Прапор, 2002.— С. 80.

викликає певний інтерес історія виникнення і розвитку апеляційного провадження на території України. Поряд з цим є необхідність в виявленні проблемних питань апеляційного провадження з метою їх подальшого вирішення і вдосконалення діючого кримінально-процесуального законодавства.

Історія апеляційного провадження у кримінальних справах в Україні, в формі перегляду рішень судів першої інстанції або інших органів виконуючих правосудні функції, чи тих, що розглядають справу по суті починається з 16 століття. Апеляційний порядок оскарження судових декретів був закріплений у Литовському статуті 1588 року, який був провідним джерелом права в Україні на протязі декількох століть і в основу якого були покладені норми російського, українського та білоруського права.

Після війни 1648-1654 р., на Лівобережній Україні почала формуватися нова судова система, яка знайшла своє відображення в проекті кодифікації права «Права по которым судится малороссийский народ» 1743 р., де достатньо змістовно було врегульовано інститут апеляційного провадження. У цьому проекті апеляція визначається як «правильный отзыв и перенесение дела сторон из нижестоящего суда в вышестоящий, если одна из них считает себя обиженной приговором вышесенным по ее делу в этом нижестоящем суде».

Подальший розвиток апеляційного провадження в Україні відбувається в рамках приєднання більшої частини України до Російської імперії. В зазначений період судовий устрій та порядок розгляду справ розвивається на зразок Росії. В цьому аспекті велике значення мала судова реформа 1864 року. Була змінена вся судова система Росії, зміни торкнулися і порядку перегляду судових рішень.

В Статуті кримінального судочинства 1864 р., встановлювались два види перегляду вироків, діючих на той момент у Західній Європі- апеляційний та касаційний перегляди. Апеляція розумілася як спосіб оскарження вироків суду, що не набрали законної сили, за фактичними та юридичними обставинами, а касація як перевірка відповідності рішення суду нормам матеріального і процесуального права, тобто перевірка за юридичними обставинами.

Апеляційний перегляд в Росії відбувався тільки в межах скарги і протесту (ст. ст. 168, 169 СКС), практична відсутність усності та безпосередності, не обов'язкова присутність обвинуваченого та деякі інші норми ускладнювали виконання завдань, які стояли перед апеляцією.

Після жовтневої революції відбувається термінова ліквідація старого суду і утворення нових судових органів. Радянські учені - процесуалісти стверджували, що буржуазний кримінальний процес формально буде апеляцію як повторний розгляд справи по суті подібний розгляду кримінальної справи в суді першої інстанції. Фактично ж повторний допит свідків раніше допитаних в суді першої інстанції і допит нових свідків були обставлені законом та судовою практикою низкою обмежувальних умов, тобто мали місце в апеляційному провадженні тільки в звуженому обсязі.

Апеляційне провадження в більшості випадків зводилося до розгляду письмових матеріалів справи і винесенню на їх основі вироку. В такій ситуації реальна перевірка апеляційним судом вироку суду першої інстанції була доступна для тих, хто міг за допомогою висококваліфікованих адвокатів використовувати прогалини в законодавстві, представити апеляційному суду докази, приймати активну участь в апеляційному провадженні з метою захисту своїх інтересів. Існування апеляційного перегляду означає, що кожна справа може бути розглянута по суті у двох інстанціях: в першій, а потім в апеляційній, що неминуче ускладнювало та подовжувало Провадження у справі [36]'.

Процесуалісти за радянських часів стверджували, що апеляційні суди як суди другої інстанції могли бути створені в не багатьох населених пунктах- в обласних, краєвих, окружних центрах. Таким чином, апеляційний суд значно віддалявся від населення, що могло мати наслідками ускладнення явки сторін і свідків, у зв'язку з чим апеляційний суд був би вимушений розглядати справу лише на основі тих матеріалів які вже знаходилися у справі. Іншими словами весь судовий розгляд в апеляційному суді ставився у процесуально гірші умови.

---

[36] Див. Гродзинский М.М. Кассационное и надзорное производство в уголовном процессе. – М.: АН СССР, 1949. С.18.

порівняно з розглядом у суді першої інстанції. нарешті застосування апеляції означало б визнання вироку суду нібито попереднім і переносило б кінцеве вирішення справи в апеляційну інстанцію, а це призводить до того, що суд першої інстанції становиться безвідповідальним, вирішує справу «як-небудь».

Усі ці зауваження заслуговують на увагу, але їм можна протиставити доводи, які вказують на переваги апеляції.

Не можна однозначно стверджувати, що через існування другої інстанції суд першої інстанції становиться безвідповідальним. Такий момент може мати місце, але необхідно урахувати й інше: існування апеляційної інстанції, яка перевіряє правильність рішення суду першої інстанції, створює для останнього підвищену відповідальність, оскільки судді знають, що їх рішення може бути перевірено в апеляційному порядку.

Суд другої інстанції виносить більш якісне рішення, оскільки складається з більш кваліфікованих суддів, які мають більший стаж роботи. Навіть у випадку затвердження оскарженого рішення апеляційне провадження не є зайвим, тому що воно посилює довіру до суду і укріплює авторитет судових рішень. Якщо судами першої і апеляційної інстанції винесені протилежні рішення, то у заінтересованої особи є можливість звернутися, наприклад, в суд касаційної інстанції з метою перевірки винесених судових рішень.

Необхідно визнати, що при існуванні апеляційного провадження має місце певна повільність провадження, але і в касаційному перегляді не можна було говорити про швидкість судового захисту. Розгляд справи за апеляцією надає можливість особам, які приймають участь у справі, посилатися на нові факти, представляти нові докази, а апеляційному суду дослідити ці і представлені раніше докази й винести в результаті розгляду своє рішення.

Також можна зазначити і психологічне значення апеляції. Думка про те, що рішення суду першої інстанції не остаточне, що воно може бути переглянуто більш досвідченими і «аліфікованими суддями» заспокійливо діє як на осіб, які беруть участь у справі, так і на суспільство в цілому.

Аналіз позитивних рис дозволяє виділити найбільш істотні моменти, з якими пов'язана доцільність існування апеляційного перегляду в кримінальному судочинстві:

1) інститут апеляції дозволяє більш повно гарантувати реалізацію права на судовий захист, оскільки апеляція передбачає повторний розгляд справи по суті;

2) інститут апеляції забезпечує певну швидкість і чіткість в здійсненні правосуддя. Це пов'язано: а) з правом апеляційного суду виносити нове рішення в результаті повторного розгляду справи; б) з здійсненням перевірки рішення суду першої інстанції не в повному обсязі, а в межах апеляційної скарги;

3) апеляційне оскарження судових рішень сприяє формуванню єдиної судової практики, оскільки рішення апеляційних судів буде орієнтиром для судів першої інстанції, що дозволить зменшити можливість судової помилки.

Усе вищесказане дозволяє зробити висновок, що існування апеляції в кримінальному судочинстві доцільне і необхідне, так як даний інститут виступає додатковою гарантією справедливості судового рішення і покликаний забезпечити захист прав і законних інтересів осіб, залучених у сферу кримінального судочинства.

Використовуючи в межах своєї компетенції права та обов'язки, апеляційні суди, що діють на території України, покликані виконувати державно-правову функцію контролю і нагляду за діяльністю місцевих судів. Принципи діяльності цієї ланки судової системи містять такі положення, що свідчать про неї як про орган судової влади. Загальна декларація прав людини (ст. 8) зазначає: «Кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними судами у разі порушення її основних свобод, наданих їй конституцією або законом» [2]¹.

Мета апеляції - повторний розгляд кримінальної справи у повному обсязі або частково, коли існують підстави вважати, що судове слідство проведено неповно або односторонньо, що принципово відрізняє даний вид перегляду судових рішень від касаційного.

¹ [2] Права людини (основні міжнародно-правові документи): 36. документів / Упоряд. Ю. К. Качуренко.— К.: Наукова думка, 1989

При встановленні апеляційним судом неповноти або односторонності суд вправі дати суду, який виніс вирок, судове доручення для виконання окремих слідчих дій. В ухвалі повинно бути зазначено, які саме слідчі дії необхідно виконати і з якою метою, а також встановлюється термін виконання доручення. Виникає запитання - чому виконання судового доручення закон покладає тільки на суд першої інстанції? Як бути такою слідчою дією, як відтворення обстановки та обставин юдії, із скаргою на її непроведення або проведення з порушенням кримінально-процесуального закону, на який посилається апелянт у своїй скарзі? Як уже відзначалося вище, суд першої інстанції не вправі проводити в судовому засіданні цю слідчу дію, і у разі потреби її проведення повертає справу на додаткове розслідування. З цього можна зробити висновок, що апеляційному суду необхідно надати право давати судові доручення не тільки суду першої інстанції, але й органам досудового слідства.

КПК не регулює питання про те, в якому процесуальному порядку оформляється судові доручення. Очевидно, суд першої інстанції повинен у цьому випадку винести ухвалу (постанову) про поновлення судового слідства, на якому будуть вирішуватися питання, поставлені апеляційним судом.

Під межами розгляду справи апеляційним судом варто розуміти обсяг, в якому відбувається перевірка вироків, постанов, ухвал суду першої інстанції. **Обсяг перевірки справи** апеляційним судом встановлено ч. 1 ст. 365 КПК - вирок, ухвала і постанова суду першої інстанції перевіряється апеляційним судом у межах апеляції. Висновки суду

першої інстанції про фактичні обставини справи, що не заперечувались і осовно яких докази не досліджувалися, не перевіряються.

Як виняток законодавець встановлює правило, відповідно до якого «якщо розгляд апеляції дає підстави для прийняття рішення на користь осіб, щодо яких апеляції не надійшли, апеляційний суд зобов'язаний прийняти таке рішення ст. 365). У цьому положенні закону вбачається ревізійний початок у діяльності апеляційного суду, тобто суд виходить за межі апеляційних вимог. З цієї вказівки закону можна зроби-висновок, якщо вироком суду першої інстанції засуджено співучасників злочину, а в апеляційному порядку оскаржено вирок, щодо одного із співучасників, то неоскаржений вирок буде мати преюдиціальне значення у тому разі, якщо апеляційний суд не знайде підстав для прийняття рішення на користь осіб, щодо яких апеляції не надійшли, тобто не вийде за межі апеляційної скарги (подання).

Стаття 365 КПК України має істотну відмінність від ст. 360 КПК Російської Федерації. Суть цієї відмінності полягає в тому, що в Україні на законодавчому рівні закріплено можливість виходу апеляційним судом за межі апеляції. Російський законодавець встановив такий порядок апеляційного перегляду справ, у якому апеляційний суд перевіряє законність, обґрунтованість і справедливість судового рішення лише в тій частині, у якій воно оскаржене та щодо тих засуджених, яких стосується скарга (подання).

Переважнішим, на наш погляд, є правило ч. 2 ст. 365 КПК України, якщо його розглядати в плані захисту прав і охорону-ваних законом інтересів особи. Проте за загальним правилом повинна діяти вимога закону - розгляд справи апеляційним судом повинен обмежуватися межами вимог апеляційної скарги (подання). Даний висновок впливає з принципу диспозитивності і змагальності, що є початком особистої автономії осіб, які беруть участь у кримінальній справі, і є рушійним початком ініціативи і самостійності цих осіб. Активність апеляційного суду, що виражається у виході за межі апеляції, впливає з принципу публічності, коли в рішенні суду першої інстанції вбачаються такі порушення, які стосуються законних прав і свобод громадян. У зв'язку з цим апеляційний суд має право за власною ініціативою змінити і скасувати все те, що не відповідає закону, чим відгороджує правосуддя від незаконних дій.

Характерною є та обставина, що не тільки апеляційний суд, але і касаційний може вийти за межі касаційних вимог, якщо цим не погіршується становище засудженого чи виправданого. А в ч. 2 ст. 395 КПК міститься положення: «Якщо задоволення скарги чи подання дає підстави для прийняття рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли скарги або щодо яких не внесено подання, касаційний суд зобов'язаний прийняти таке рішення».

Для апеляційного провадження законодавець передбачає ряд передумов:

принесення скарги чи подання на рішення місцевого суду, яке підлягає оскарженню відповідно до закону;

-дотримання апеляційного строку;

-подача скарги особою, яка має право апеляційного оскарження.

Крім цього, необхідне дотримання формальних умов, що визначені в Кримінально-процесуальному кодексі. Це наступні умови: апеляційна скарга чи подання повинні містити нашу суду, якому адресується апеляція; зазначення особи, яка одала апеляцію (варто було б доповнити закон вказівкою на ісце проживання особи). Уявляється, що апеляція повинна ути власноручно підписана тією особою, яка звертається в уд, або його представником. Поряд з цими загальними рекві-ггами апеляція повинна містити і

спеціальні реквізити, до яких належить обов'язкове зазначення вироку, ухвали чи постанови, що оскаржується, назва суду, який їх постановив. На наш погляд, їх варто доповнити зазначенням дати постановлення судового рішення.

В апеляції повинно бути зазначено те, у чому полягає незаконність вироку чи постанови, ухвали і доводи в її обґрунтування.

Вважаємо, що в апеляції повинно бути обов'язково зазначено в яких межах оскаржується рішення місцевого суду, цілком чи тільки в частині, а якщо в частині, то в якій саме. Іншими словами, зі змісту апеляції повинно бути зрозуміло які саме висновки і рішення суду першої інстанції оскаржуються. Отже, вважаємо за необхідне доповнити ч. 1 ст. 350 КПК України пунктом 5¹ з вимогою про таке уточнення.

Апеляційна скарга (подання) повинна містити прохання зи, що подала апеляцію, тобто повинно бути зрозуміло, чого домагається апелянт, - змінити, скасувати прийняте рішення чи направити справу на додаткове розслідування.

До апеляції має додаватися перелік документів, без чого апеляційна скарга чи подання повинні бути залишені без руху. Мова йде про копії апеляції і додані до неї документи. Без наявності необхідної кількості копій учасники апеляційного провадження не матимуть змогу підготуватися до захисту оскільки не зможуть заздалегідь ознайомитися зі змістом апеляції і знов представленими матеріалами.

Кримінально-процесуальний кодекс не передбачає вимогу, згідно з якою якщо апеляція приноситься представником, то до неї повинно бути додано доручення про дане повноваження. Якщо таке доручення вже існує в кримінальній справі, то в апеляції досить на неї послатися. Уявляється, що необхідно доповнити закон такою вимогою

Стаття 350 КПК України передбачає вимогу, - при обґрунтуванні прокурором і захисником необхідності зміни чи скасування вироку, ухвали, постанови апеляція повинна містити посилання на відповідні аркуші справи. Таким чином, кримінально-процесуальний закон висуває підвищені вимоги до скарг захисників і подань прокурорів, які в силу свого професійного обов'язку зобов'язані дати правовий аналіз положень, що заперечуються.

Вимога закону зазначати в апеляції у чому полягає незаконність вироку, ухвали, постанови і доводи в її обґрунтування, ставить, на наш погляд, засуджених чи виправданих у скрутне становище в плані доведення й обґрунтування несправедливості винесеного рішення. У зв'язку з цим може виникнути питання, як бути, якщо учасником процесу складена недостатньо мотивована скарга, або якісь порушення були упущені апелянтом.

Більш гуманним у даному питанні було раніше діюче касаційне провадження, де не встановлювалося ніяких особливих вимог ні стосовно змісту, ні стосовно форми касаційної скарги чи подання, недотримання яких тягло б відмову у їх розгляді. Звичайна заява, що виходить від належного суб'єкта, адресована в належний суд і яка містить прохання про перевірку винесеного судом першої інстанції вироку, була достатнім приводом для початку касаційного провадження. Винятки з цього правила стосувалися скарг адвокатів і подань прокурорів, які зобов'язані були з посиланнями на докази обґрунтовувати свої доводи. їхня касація повинна була мати визначену, вироблену практикою форму.

Особа, що подає апеляцію, знаючи про наслідки недотримання вимог, зазначених у ст. 350 КПК України, повинна усвідомлювати наслідки принесення неповно і незадовільно

складеної скарги, а для виконання цих вимог потрібна кваліфікована допомога адвоката. На жаль, на сучасному етапі розвитку нашої держави не всі громадяни можуть використати таку допомогу. Дане питання не виникало б, якби допомога апелянту в судах апеляційної інстанції надавали юристи, як це має місце в європейських державах. Як зазначає І. Є. Марочкін: «Міжнародний досвід свідчить, що головна роль у забезпеченні вразливих верств населення кваліфікованою юридичною допомогою належить державі, на якій лежить обов'язок щодо прийняття та належного фінансування системи надання юридичної допомоги. Цей обов'язок держави впливає з міжнародно-правового принципу, згідно з яким надання юридичної допомоги має розглядатися не як акт милосердя, а як обов'язок усього суспільства в цілому» [81]¹.

Уявляється, що у подібних випадках законодавець повинен надати право апеляційному суду подати допомогу апелянту. Таку допомогу може надати і суд, що безпосередньо приймає апеляцію, тобто суд першої інстанції.

Деякі автори висловлюють думку про те, що закріплення законодавчому рівні будь-якої обов'язкової форми апеляції є обмеженням свободи апеляційного оскарження. Ставиться під сумнів рішення законодавця про закріплення в КПК вимог до заявника, який не завжди є особою компетентною в юриспруденції, також ставиться під сумнів вказівка в апеляції доказів, які обґрунтовують його вимоги. Таким чином, якщо апеляція подається засудженим, на нього покладаються обов'язки по доказуванню своєї невинуватості, а це суперечить принципу презумпції невинуватості [102]².

Щодо форми апеляції, то її закріплення на законодавчому рівні є необхідністю. Це пов'язано з тим, що без зазначення деяких вимог перевірка справи в апеляційній інстанції

---

[81] Марочкін І. Є. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. Матеріали наук. - прак. конф., 18-19 квітня 2002 р., м. Харків / Редкол.: Ста-шис В. В. (голов. ред.) та ін.— К.; Х.: Юрінком Інтер, 2002.— С. 34.

[102] Див. Победкин А. В. Апелляционное производство в уголовном процессе России: проблемы становления // Государство и право. №3. - 2001 С. 57.

неможлива, наприклад без зазначення прохання особи, яка подає скаргу, у зв'язку з тим, що цими вимогами встановлюються межі розгляду справи апеляційною інстанцією. Такі вимоги прискорюють роботу апеляційних судів, спрощують можливість ознайомлення з апеляцією інших зацікавлених суб'єктів та підготовку заперечень проти неї. З іншого боку, перевантаження вимогами, які пред'являються до змісту апеляції може призвести до ускладнень реалізації права на оскарження судового рішення в апеляційному порядку.

У силу принципів відмінностей апеляційного провадження від касаційного, які, зокрема, стосуються збирання, перевірки та оцінки доказів і які можуть мати пряме відношення до преюдицій, вважаємо необхідним зупинитися на деяких з них.

Відповідно до принципу змагальності, що діє й в апеляційному провадженні, основне навантаження по збиранню доказів лежить на учасниках процесу, оскільки їхнє завдання - докласти максимум зусиль для підтвердження відповідних обставин доказами. Сам суд в силу принципу змагальності не повинен збирати докази, але ця обставина не означає, що він не повинен піклуватися про належне встановлення обставин і з цією метою може вказати учасникам апеляційного провадження на прогалини і недогляд в представлених доказах, поставити перед ними відповідні питання. Отже, збирання доказів у справі повинні здійснювати учасники процесу, звертаючись в необхідних випадках за допомогою до апеляційного суду.

Розгляд кримінальної справи апеляційним судом може проводитися як за правилами повної апеляції, при якій у суд можуть бути надані будь-які докази як уже розглянуті судом першої інстанції, так і нові.

У разі часткової апеляції суд повинен розглянути тільки ті докази, що були представлені учасниками процесу в суді першої інстанції. На жаль, КПК України не містить роз'яснень, що саме слід розуміти під частковим апеляційним провадженням. Воно, на нашу думку, повинно проводитися для уточнення доказів, що раніше перевірялися, або обставин чи доказів, що були виявлені після винесення рішення місцевим судом, однак вони стосуються не всієї сутності справи, а і тільки певної її частини. Встановлення часткової апеляції як зазначав А. К. Ріхтер, має подвійну мету: 1) звільнити апеляційні суди від зайвої роботи по провадженню справ, усунувши потребу повторного дослідження обставин справи в вищому суді; 2) звільнити осіб, які приймають участь у справі, від зайвих турбот і витрат по веденню справ у віддаленому суді [111].

Визначивши, що в апеляційному провадженні як за умов повної, так і часткової апеляції допускається можливість представлення учасниками процесу нових фактів, необхідно встановити коли й у якій формі - письмовій чи усній необхідно це виконувати. Оскільки при повній апеляції розгляд кримінальної справи відбувається заново, тобто заново досліджуються всі докази, то представлення нових доказів, крім зазначених в апеляційній скарзі, можливо в будь-якій частині судового розгляду до моменту видалення суду в нарадчу кімнату для винесення рішення. Думається, такий порядок представлення нових доказів і посилок на них вимагає встановлення крайніх меж, необхідних проти штучного затягування процесу.

При повній апеляції заява про надання нових доказів може бути зроблена як в усній формі (усне клопотання), так і в письмовій (апеляційна скарга, письмове клопотання).

При частковій апеляції в силу характерних, властивих їй, ознак представлення нових доказів можливе тільки в апеляційній скарзі (поданні) або запереченні на неї. Очевидно, що тільки на такі докази можна буде посилатися в апеляційному суді. Таке твердження впливає із загального правила часткової апеляції - заборони приймати після доповіді будь-які не зазначені в письмових актах посилення на фактичні обставини.

При частковій апеляції апеляційний суд перевіряє докази, що були представлені учасниками процесу в суді першої інстанції і виникає питання - чи вправі він повторити чи доповнити перевірку цих доказів? Вважаємо, дане питання потрібно вирішити позитивно. Наприклад, у тих випадках, коли сторони представили в суд першої інстанції докази, але вони залишилися поза полем зору суду, недослідженими, чи якщо рішення суду першої інстанції оскаржується в частині обставин

[111] Ріхтер А. К. О полной и неполной апелляции // Журнал Мин. ший — 1907.—№ 3 —С. 17.

що ґрунтувалися на показаннях свідка чи висновку експерта, суд апеляційної інстанції вправі як самостійно провести перевірку цих доказів, так і доручити їхнє проведення суду першої інстанції в порядку судового доручення (ст. 315' КПК).

Головуючий опитує учасників судового розгляду про виклик нових свідків і експертів, про витребування і залучення до справи нових доказів. Особа, що заявила ці клопотання, зобов'язана вказати, для встановлення яких обставин вона просить викликати нових свідків, витребувати або залучити до справи нові докази. Чим може бути пояснене ненадання суду першої інстанції доказів? Можливі такі випадки:

докази існували в момент розгляду справи в суді першої інстанції, і особа, яка їх представляє, знала про це, але через незалежні від неї причини не могла їх представити до суду;

- докази вже існували в момент розгляду справи в суді першої інстанції, але особа не знала і не могла знати про їхнє існування;

-суд першої інстанції помилково виключив із судового розгляду представлені докази, що могли мати істотне значення для долі справи;

-додаткові докази з'явилися після прийняття рішення судом першої інстанції;

-суд першої інстанції необґрунтовано відмовив особі в дослідженні доказів, що істотно впливають на прийняте рішення (у задоволенні клопотання в проведенні експертизи, про направлення судового доручення, про витребування доказу тощо).

Вважаємо, апеляційний суд вправі і не прийняти додаткові докази, якщо будуть дані, що заінтересована особа в суді першої інстанції поводитися не сумлінно і не представила докази з метою затягти процес або через інші особисті, корисливі мотиви.

У безпосередньому зв'язку з розглянутими у судовому засіданні питаннями є вимога закону про застосування (незастосування) заборони «повороту на гірше». У теорії кримінального процесу під заборonoю «повороту на гірше» розуміється неприпустимість обтяження становища засудженого, виправданого (у порівнянні з вироком) у результаті принесення скарги засудженим, виправданим, їхнім захисником, законним представником.

Інститут кримінального процесу заборони повороту на гірше є гарантією того, що учасника процесу, незадоволеного винесеним судом першої інстанції вироком, не повинно бути побоювань у тому, що, оскарживши даний вирок у суд другої інстанції, його становище погіршиться. Це правило забезпечує учаснику процесу впевненість у тому, що рішення, винесене на його користь, не буде скасовано за його скаргою і тим самим реально гарантує його право на подачу скарги. За наявності такого інституту в учасника процесу повинний бути відсутній психологічний бар'єр у здійсненні свого права на оскарження рішення, яке його не задовольняє. Небезпека погіршити своє становище в результаті оскарження вироку може змусити особу відмовитися від звертання в суд апеляційної інстанції навіть тоді, коли його права і законні інтереси порушені.

Деякі учені, розглядаючи дане питання звертають увагу на те, що заборона повороту на гірше служить також інтересам правосуддя, оскільки принесення скарги «сприяє виявленню судом другої інстанції порушень закону, помилок, допущених у даній справі, і тим запобігає набуттю законної сили і виконання незаконних і необґрунтованих вироків» [135]¹. А. Т. Боннер з жалем відзначає, що в цивільному процесі подібного інституту немає, а він у певних ситуаціях міг би служити додатковою важливою гарантією свободи оскарження судових постанов. Він пише, що «в окремих випадках це здатне викликати несправедливість» [25]²⁸.

Однак, твердження про обмеження положенням про заборону «повороту на гірше» можливості суду виявляти та усувати судові помилки було б не зовсім об'єктивним. Це пояснюється тим, що апеляційний суд при необхідності може виходити за межі вимог апеляційної скарги і зі своєї ініціативи, самостійно усувати допущені порушення і неправильності (ч. 2 ст. 365 КПК). У силу принципу диспозитивності, що гарантує право особи на подачу скарги у вищий суд, учасники процесу можуть вільно використовувати це право.

Захищаючи права і законні інтереси засудженого, кримінально-процесуальний закон чітко визначає можливість скасування вироку (постанови) і повернення справи прокурору на додаткове розслідування чи новий судовий розгляд. Так, ч. 1 п. 2 ст. 374 КПК встановлює вимогу, відповідно до якої апеляційний суд повертає справу на додаткове розслідування у разі: - якщо є підстави для застосування кримінального закону

²⁸ [25] Боннер А. Т. Законность и справедливость в правоприменительной деятельности. — М.: Норма, 1992. — С. 73 - 74.

про більш тяжкий злочин, обвинувачення в здійсненні якого засудженому не пред'являлося, і якщо на цих підставах була подана апеляція прокурора або потерпілого чи його представника (виділено О. І. Бережним). Про більш тяжке обвинувачення йдеться й у п. 3 цієї ж статті - якщо є підстави для застосування кримінального закону, який передбачає більш тяжке на відміну від встановленого досудовим слідством суспільно небезпечне діяння, у справах про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Можливо й інше вирішення питання у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжкий злочин чи збільшення обсягу обвинувачення. У таких випадках апеляційний суд вправі скасувати вирок суду першої інстанції і постановити свій вирок, однак за умови, що засудженому було раніше пред'явлене обвинувачення у вчиненні такого злочину або у вчиненні злочину в такому обсязі і від цього обвинувачення він захищався в суді першої інстанції.

Апеляційний суд вправі постановити свій вирок і в разі потреби застосування більш суворого покарання. Однак у зазначених випадках постанова вироку апеляційним судом можлива (так само як і при поверненні справи на додаткове розслідування) лише за умови, що в апеляції прокурора, потерпілого або його представника порушується питання про скасування вироку саме на цих підставах.

Аналогічно вирішується питання при скасуванні апеляційним судом постанови про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру, коли мова йде про необхідність кваліфікації злочину як більш тяжкого (ч. 4 п. 1 ст. 378 КПК України) і про застосування більш суворого виду примусових заходів виховного чи медичного характеру (ч. 4 п. 2 ст. 378 КПК України).

Таким чином, при апеляційному перегляді преюдиція має місце у тому випадку, коли вироком суду першої інстанції засуджено співучасників вчинення злочину, а в апеляційному порядку оскаржено вирок щодо одного із співучасників. В такому оазі, вирок, щодо іншого співучасника буде мати преюдиціальне значення, якщо при розгляді апеляції не з'являться підстави для прийняття рішення на користь осіб, щодо яких апеляції не надійшли. Якщо такі підстави з'являються, то апеляційний суд приймає таке рішення (ч. 2 ст. 365 КПК України). Тобто апеляційний суд при дослідженні доказів може вийти за межі апеляційної скарги (подання). У тому випадку, коли апеляційний суд частково скасовує вирок суду першої інстанції і постановлює свій вирок існує два преюдиціальних рішення: вирок суду першої інстанції в тій частині, в якій його не скасовано і вирок апеляційного суду

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України.— К.: Юрінком, 1996 — 80с.
2. Загальна декларація прав людини.- Права людини (основні міжнародно-правові документи): Зб. документів / Упоряд. Ю. К. Качуренко.— К.: Наукова думка, 1989.-С. 10- 15.
3. Конвенція о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам // Україна в міжнародно - правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога.— К.: Юрінком, 1996.—Кн. 1.-С. 1049-1082.
4. Конвенція про передачу засуджених осіб // Україна в міжнародно - правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога.— К.: Юрінком, 1996— Кн. 1 -С. 1131-1142.

- 5.Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001 р — К.:А. С. К.,2001.— 304 с.
- 6.Кримінально-процесуальний кодекс України — Харків: АРСІС, ЛТД, 2001.— 447 с.
- 7.Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации // Российская газета.— 11 февраля 2002.
- 8.Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан.-Алматы: Аян Эден, 1998.— 224 с.
- 9.Цивільний процесуальний кодекс України.— Харків: Одісей, 2003.- 192 с.
- 10.Закон України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів» від 29 листопада 2001 року// Офіційний вісник України.— 2002.— № 2.— Ст. 1.
- 11.Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків*» від 26 вересня 2002 року // Юридическая практика,— 2002.—№ 14.

12. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 Конвенції від 17 липня 1997 року//Голос України.—1997.— 24 липня.
- 13.Закон України «Про судоустрій» від 7 лютого 2002 року // Орієнтир.— 2002.— 27 березня.
- 14.Постанова Пленума Верховного Суду України від 31 березня 1989 р. № 13 «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна» // Бюлетень законодавства і юридичної практики України.- К.: ЮРінком, 1995.—№ 1.—С. 302 - 310.
- 15.Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 березня 1988 р. № 3 «Про застосування судами України кримінально-процесуального законодавства, що регулює повернення справ на додаткове розслідування» // Бюлетень законодавства і юридичної практики України.- К.: ЮРінком, 1995.— № 1.— С. 232-240.
- 16.Постанова Пленуму Верховного Суду України від 29 червня 1990 р. № 5 «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку // Бюлетень законодавства і юридичної практики України.- К.: ЮРінком, 1995.— № 1.—С.224 - 232.
- 17.Авдюков М. Г. Судебное решение. — М.: Госюриздат, 1959.—232 с.
- 18.Алексеев С. С. Общая теория права. — М.: Юрид. лит., 1982.—Т. 2.—357 с.
- 19.Бабаев В. К. Презумпции в советском праве. Учебное пособие.— Горький: М ВД СССР, 1974.— 120 с.
- 20.Бажанов М. А. Законность и обоснованность основных судебных актов в советском уголовном процессе: Дисс... д - ра юрид. наук. — Харьков, 1966.— 474 + 40 с.
- 21.Белкин А. Р. Теория доказывания. — М.: НОРМА, 2000.— 429 с.
- 22.Бобром М. Становленее судебной власти // Вестник Верховного Суда СССР. — 1991.—№ 7.— С, 18-21.
- 23.Большой энциклопедический словарь / Под ред. А.М. Прохорова.— М.: Советская энциклопедия, 1991.—Т. 1.— 863 с.
- 24.Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. - М.: ИНФРА, 1997.— 790 с.
- 25.Боннер А. Т. Законность и справедливость в правоприменительной деятельности.—М.: 1992.— 114с.

- 26.Брынцев В. Д., Чернухин В. Г. Судебный прецедент(неофициальный). Судебная практика Харьковского региона по уголовным делам. — Харьков: Ксилон. 1999.— 320 с.
- 27.Быховский И. Е. Соединение и вычеление уголовных дел.— М.: Юрид. лит., 1961.— 248 с.
- 28.Ванеева Л. А. Судебное познание в советском гражданском процессе.— Владивосток.: 1972.— 147 с.
- 29.Васильев Л. М. Проблеми ИСТИНЫ в современном российском уголовном процессе (концептуальные положения).— Краснодар: Из-во Кубанского аграрного университета, 1998.—260 с.
- 30.Веденеев Е. Ю. Роль презумпции в гражданском праве, арбитражном и гражданском судопроизводстве // Государство и право.— 1998.— № 2.— С. 43 - 49.
- 31.Вісник Верховного Суду України. — 2000.— № 5.—С. 11 - 12.
- 32.Викторский С. И. Русский уголовный процесс —М: 1912.—476 с.
- 33.Витрук Н. В. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации: понятие, правовая природа, юридическая сила и значение // Конституционное право: восточноевропейское обозрение.— 1999.— № 3.—С.91 99.
- 34.Гаджиев Г. А. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации как источник конституционного права // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение.— 1999,— № 3.— С. 79 - 90.
- 35.Гогусь О. Норми законодавства щодо додаткового розслідування потребують вдосконалення // Право України.-1998. —№ 3.— С. 58 - 59.
- 36.Гродзинский М. М. Кассационное и надзорное производство в советском уголовном процессе.— М.: АН СССР, 1949.-215 с.
- 37.Громов Н. А. Устав уголовного судопроизводства.— М.: 1915.—540 с.
- 38.Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Злькин П.С. Проблеми доказательств в советском уголовном процессе. — Воронеж: Изд - во Воронежского ун - та, 1978.— 289 с.
- 39.Горшенев В. М. Нетипичные нормативные предписания в праве //Государство и право.— 1978.— №3.— С. 113-118.
- 40.Грошевой Ю. М. Правовые свойства приговора - акта социалистического правосудия. — Харьков: Вища школа, 1978.—60 с.
- 41.Грошевой Ю. М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве. — Харьков: Вища школа, 1975.— 192 с.
- 42.Грошевой Ю. М. Профессиональное правосознание судьи и социалистическое правосудие. — Харьков: Вища школа, 1986,— 183 с.
- 43.Грошевой Ю. М. Судебная реформа и проект Конституции Украины // Вестник Академии правовых наук Украины.—№ 1.— 1993.—С. 127- 130.
- 44.Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном судопроизводстве — Харьков: Вища школа, 1979.— 144 с.
- 45.Грошевой Ю. М. Теоретические проблемы формирования убеждения судьи в советском уголовном судопроизводстве: Дисс... д-ра юрид. наук -Харьков, 1975.— 420 с
- 46.Гурвич М. А. Советское гражданское процессуальное право. — М.: Юрид. лит.,1967.— 358 с.
- 47.Гурвич М. А. Судебное решение. — М.: Юрид. лит.,1976.— 345 с.
- 48.Давид Р., Жоффре - Спинози К. Основные правовые системы современности. — М.: Международные отношения, 1998.—310 с.
- 49.Доказывание в уголовном процессе: традиции и современность / Под. ред. В. А. Власихина. - - М.: Юристь,2000.—272 с.

- 50.Дорохов В. Я. Законная сила приговора в советском уголовном процессе // Советское государство и право.1954.—№6.—С. 80-86.
- 51.Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя, правовые и организационные проблем— Киев: Наукова думка. 1984.— 325 с.
- 52.Еремкина А. П. Логическая преюдиция как один из видов предрешения в советском гражданском процессе.Труды ВЮЗИ— 1977.-Т.51.—С. 109-118.
- 53.Еремкина А. П. Некоторые вопросы преюдиции в советском гражданском процессе //Труды ВЮЗИ.— 1970.-Вип.20.—С. 83-120.
- 54.Загайнова С. К. Судебный прецедент: проблем правоприменения.— М: Норма, 2002.— 176 с.
- 55.Зейдер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу. — М.: Наука, 1966.— 224 с.
- 56.Зеленецкий В. С. Отказ прокурора от государственного обвинения. — Харьков: Юридический институт, 1979. - 134 с.
- 57.Зеленецкий. Сущность познавательной деятельности в советском уголовном процессе // Межвузовский сборник научных трудов: Применение норм процессу права. — Вып. 57 — Свердловск.: 1977. — С. 50 - 56.
- 58.Зинатуллин З. З. Уголовно - процессуальное доказывание, Учебное пособие. — Ижевск: Изд - во Удмуртского гос. университета, 1993.— 132 с.
- 59.Искандеров Р. О преюдициальном значении приговора // Советская юстиция.— 1990 — № 22.— С. 22 - 23.
- 60.Каминская В. И. Учение о правовых презумпциях в уголовном процессе. — М-Л.: АН СССР, 1948.— 131с.
- 61.Кипнис Н. М. Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве. — М.: Городец, 1995.— 134 с.
- 62.Колбая Г. Процессуальные вопросы возвращения уголовного дела на доследование // Советская юстиция. — 1971. — № 7 — С. 19-20.
- 63.Кондаков Н. И. Логический словарь - справочник. — М.: Наука. 1975.—786 с.
- 64.Кореневский Ю. В. Судебная практика и совершенствование предварительного расследования. — М.: Юрид.лит., 1974.—112 с.
- 65.Кросе Р. Прецедент в английском праве. — М.: Международные отношения, 1985.— 157 с.
- 66.Курылев С. В. Основы теории доказывания в советском правосудии.— Минск: БГУ, 1969.— 279 с.
- 67.Куцова З. Ф. Приговор. — М.: Госюриздат, 1962.—116с.
- 68.Лазарев В. В. , Липень С. В. Теория государства и права. — М: СП АРК, 1998.— 448 с.
- 69.Лазарев В. В. Эффективность правоприменительных актов. — Казань: Изд - во Казанского университета,1975.—244 с.
- 70.Латино-русский словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1986.—826 с.
- 71.Левченко О. В. Презумпции и преюдиции в доказывании. — Астрахань: из- во АГТУ, 1999.— 232 с.
- 72.Левченко О. В. Уголовно - процессуальное (сущность, средства доказывания, предмет и пределы): Автореф. Дисс... д - ра юрид. наук: Удмуртский гос. университет.— Ижевск, 2001.— 51с.
- 73.Ломоносова Е. Роль преюдициальных начал при рассмотрении гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам// Советская юстиция.— № 13 — 1972.— С. 18 -19
- 74.Лупинская П. А. Доказывание в советском уголовном процессе. —М.: ВЮЗИ, 1966.— 123 с.

- 75.Лупинская П. А. Законность и обоснованность решений в уголовном судопроизводстве.— М.: ВЮЗИ, 1972.-79 с.
- 76.Лупинская П. А. Некоторые процессуальные и логические вопросы доказывания в уголовном процессе // Союз. и право.- 1973.— № 3.— С. 81 - 86.
- 77.Лупинская П. А. Теоретические основы принятия решений в советском уголовном судопроизводстве: Автореферат дисс... д-ра юрид наук. — М., 1973. — 46 с.
- 78.Лучин В. О., Доронина О. Н. Жалобы граждан в конституционный суд РФ. — М.: Норма, 1998.— 195 с.
- 79.Лучин В. О., Мойсеенко М. Г. Формирование правовых позиций Конституционного Суда Российской Федерации по проблемам конституционного права // Сб. Теоретические проблемы российского конституционализма.—М.—2000.- С. 55-69.
- 80.Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения.— М.: Госполитиздат, 1951.— Т.18.— 932с.
- 81.Марочкін І. Є. Доступність правосуддя та гарійого реалізації//Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: Матеріали наук.-практ. конф., 18-19 квітня 2002р.,м. Харків / Редкол.: Сташис В. В. (голов. ред.) та ін.- КІНЮрінком Інтер, 2002.— С. 31 - 34.
- 82.Марченко М. Н. Основные источники англосаксонского права: понятие, прецедент // Вестн. Моск. ун - та. -1999.— №4.— С 26-41.
- 83.Миловидов Н. Законная сила судебных решений. -Ярославль: 1875.— 462 с.
- 84.Митюков М. А. Акты Конституционного Суда Российской Федерации и конституционных (уставных) судов субъектов РФ и некоторые вопросы их исполнения // Рабочие материалы Всероссийского совещания: Проблемы исполнения решений. — М.,2001.— С. 146- 154.
- 85.Мотовиловкер Я. О. О пределах судебской независимости при установлении фактов и применении права по уголовному делу // Советское государство и право.— 1986.— №5. —С. 124- 127.
- 86.Мотовиловкер Я. О. Показания и объяснения обвиняемого как средство защиты в советском уголовном процессе. — М.: Госюриздат, 1956.— 253 с.
- 87.Мотовиловкер Я. О. Установление истины в советском уголовном процессе. - Ярославль: Изд - во Ярославско-гоун - та, 1974.— 156 с.
- 88.Невская Н. Выполнение указаний суда по делу, направленному на дополнительное расследование // Советская юстиция.—№ 10.— 1983.— С. 13-14.
- 89.Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм. — М.: Юрид. лит. 1960.— 411с.
- 90.Немировский З. Преюдициальные вопросы уголовного процесса в западноевропейской литературе и законодательствах//Журнал юрид.общества. — 1897.— Кн. 9.— С. 1 - 48.
- 91.Немировский З. Преюдициальные вопросы в уголовном процессе по русскому праву // Журнал юрид.общества.— 1897.— Кн. 11.— С. 1 - 72.
- 92.Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України / Під ред. Грошевого Ю. М.— Харків: Прапор, 2002.-160 с.
- 93.Нор В. Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве.— К.; Выща школа, 1989,— 27'
- 94.Нор В. Т. Проблемы теории судебных доказательств. - Выща школа, 1978.— 110 с.
- 95.Ойгензихт В.А. Понятие гражданско-правовой презумпции //Сов. Государство и право, 1975, № 10.
- 96.Общая теория права и государства. /П Лазарева. — М: Юристь, 2000. — 520 с.
- 97.Общая теория права / Под ред. А. С. Пиголкина.- МИзд-воМГТУ им. Н.З. Баумана, 1997 —384 с.

98. Пашкевич П. Ф. Процессуальный и закон и эффективность судопроизводства.— М.: Юрид. Лит., 1984. — 164 с.
99. Перлов И. Д. Приговор в советском уголовном процессе.— М.: Госюриздат, 1968.. — 262 с.
100. Петрухин. Внутреннее убеждение суда и правовые презумпции // Советское государство и право. 1964.-№3.— С. 63-71.
101. Петрухин И. Л. Правосудие: время реформ. - Арсис, 1991.— 174 с.
102. Победкин А. В. Апелляционное производство в уголовном процессе России // Государство и право.— № 3. 2001.— С. 56-58.
103. Полумордвинов Д. И. Законная сила судебного решения. - Тбилиси: Изд - во АН Грузинской ССР, 1964.— 190
104. Права человека: Сборник международных договоров.— Н.- Й.: ООН, 1989.— С. 298 - 312.
105. Проблемы теории государства и права / Под С. С. Алексеева.— М.: Юрид. лит., 1987.— 425 с.
106. Рахунов Р. Д. Аналогия в советском уголовном процессе // Правоведение.— 1971.— № 12.— С. 67 - 72.
107. Резник Г. М. Внутреннее судебное убеждение преюдиция // Советская юстиция.— 1971.— № 7.— С. 10-11. |
108. Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств.— М.: Юрид. лит., 1977.— 128 с.
109. Ривлин А. Л. Законность и истинность судебного приговора // Советское государство и право.— № 7.— 1957.— С. 114- 117
110. Ривлин А. Л. Пересмотр приговоров в СССР.— М.: Госюриздат., 1958.— 312 с.
111. Рихтер А. К. О полной и неполной апелляции // Журнал Мин. Юстиции.— 1907.— № 3.— С. 1 - 42.
112. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство. — Петроград: Право, 1916.— 597 с.
113. Романов А. К. Правовая система Англии.— М.: Международные отношения, 2000.— 210 с.
114. Рясенцев В. Вопросы преюдиции при рассмотрении судами гражданских дел // Советская юстиция.— 1985 — № 10.— С. 23-25.
115. Савицкий В. Направление дела на следствие из распорядительного заседания // Советская юстиция.— 1972.— № 5.— С. 10-12.
116. Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора. — М: Наука, 1975.— 387 с.
117. Савицкий В. М. Процессуальные последствия отказа прокурора от обвинения // Правоведение.— 1972.— № 1.— С. 72-76.
118. Селіванов М. Повернення судами справ на додаткове розслідування // Радянське право.— 1982.— № 1.— С. 36 - 39.
119. Семенов В. М. Взаимная обязательность решений и приговоров в советском уголовном процессе. Вопросы советского гражданского права и процесса — М: Госюриздат, 1955.— 194 с.
120. Словарь иностранных слов / Под ред. Л. Н. Комаровой — М: Русский язык, 1990.— 624 с.
121. Случевский В. Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство-судопроизводство. — С-П-б.: 1913, 527 с.
122. Стефановский И. Преюдициальные вопросы по русскому праву // Журнал Мин. Юстиции.— 1873.— № 6. С. 25 - 64.

123. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: В 2 т.- М.: Наука, 1968.— Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса.— 470 с.
124. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: В 2 т. — М.: Наука, 1970.— Т. 2: Порядок производства по уголовным делам по советскому уголовно - процессуальному праву.— 516 с.
125. Строгович М. С. Природа советского уголовного процесса. — М.: Госюриздат, 1939.— 212 с.
126. Строгович М. С. Проверка законности и обоснованности судебных приговоров. — М.: АН СССР, 1956— 319с.
127. Строгович М. С. Учение о материальной истине в уголовном процессе. — М: АН СССР, 1947.—274 с.
128. Судебная власть / Под ред. И. Л. Петрухина — М.: ООО «ТК Велби», 2003.— 720 с.
129. Таргабаева. Истинность, преюдициальность и законная сила судебного решения // Проблемы доказывания по уголовным делам: Сб. науч. тр.- Красноярск, 1988.—С. 52 - 60.
130. Теория государства и права / Под ред. В. М. Корельского—М.: НОРМА - ИНФРА. 2000.—616с.
131. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Под ред. Жогина Н. В.— М: Юрид. лит., 1973.—732 с.
132. Толочко А. Н. Роль мотивировки в обеспечении законности, обоснованности и справедливости актов : листического правосудия, выносимых судом первой инстанции по уголовным делам: Дис... канд. юрид. наук: 12. 00.09 Харьков, 1985,—213 с.
133. Толочко А.Н. Судебный приговор и его мотивировка. — К.: УМК ВО, 1991. — 68 с.
134. Треушников М.К. Судебные доказательства. — М.: Городец, 1999. — 227 с.
135. Уголовный процесс: Учебник / Под ред. К.Ф. Гуценко. — М.: Норма, 1999. — 521 с.
136. Ульянова Л.Т. Оценка доказательств судом 1-й инстанции. — М.: Госюриздат, 1959. — 246 с.
137. Устав гражданского судопроизводства / Под ред. В.В. Исаченко. — С-П-б.: Право, 1911. — 522 с.
138. Фаткуллин Ф.Н. Обвинение в судебный приговор. — Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1965. — 531 с.
139. Фаткуллин. Общие проблемы процессуального доказывания. — Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1973. — 348 с.
140. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2 т. — С-П-б.: Альфа, 1996. — Т. 2. — 606 с.
141. Хартли Т.К. Основы права Европейского сообщества. — М.: ЮНИТИ, 1998. — 703 с.
142. Шевченко П. Основания возвращения дела на дополнительное расследование нуждаются в уточнении // Советская юстиция. — 1972. - №24. — С.11.
143. Щегловитов И. Гражданская преюдициальность по уголовным делам // Журнал гражданского и уголовного права. — 1892. — Кн.3 — С.5-117.
144. Эйсман А.А. Логика доказывания. — М.: Юрид. Литю, 1971. — 127 с.
145. Юркова Г. Чи відповідає інститут додаткового розслідування Конституції України // Право України. — 2000. - №1. — С. 79-81.
146. Юсубова У.М. Преюдиции в советском уголовном процессе: Автореф. Дисс... канд. юрид. наук: 12.00.09. / ВНИИСЗ. — М.: 1979. — 28 с.

Наукове видання

Бережний Олександр Іванович

**ПРЕЮДИЦІАЛЬНІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ
У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ**

Видано в авторській редакції

Відповідальний за випуск Н.М.Вапнярчук
Комп'ютерна верстка О.В.Куценко
Художнє оформлення О.В.Куценко
Коректор В.В.Лук'янчук

Підписано до друку 03.07.2004 р. Формат 84x108/16.
Папір офсетний. Гарнітура Ньютон .
Ум.-друк, арк.9,52. Тираж 500 прим.
Надруковано з оригінал-макета, виготовленого
СПД ФО Вапнярчук Н. М.
(Свідоцтво про внесення до реєстру видавців:
серія ДК № 1674 від 04.02.2004 р.)
в друкарні ПП Білетченко В. В.